

nió

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom

77

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRS-
DALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV. ÉVF. 11. SZÁM. 1960.
N O V E M B E R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VEBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

Kínai versek

Gál László

A hajót nem engedték a kikötőbe. Edesvizünk nem volt, ételünk is alig. Forró trópusi nap vert bennünket vagy forró trópusi eső. Vörösbarna volt a föld, amit láttunk, a vasérottermő. En szeretem a napot, a vizet, a földet és különösen az embereket. És nem értettem, hogy miért bántanak. Akkor születtek ezek a versek.

14.

*az óra megállt
a nap és a csillagok
ez még a tegnap
vagy tegnapelőtt
vagy ezer éve*

*a kabinban áll a levegő
sűrűn könnyesen barnán
és a cigarettafüst
leült a parázs szürke fejére
elgondolkozva*

*egy tétova bogár sétál
az asztalon
és a vonakodó szellő
benéz az ablakon
és visszafordul*

*hát itt hogy köszönnek
egymásnak a testvéri emberek
szabadság barátság béke?*

*vagy csak kiülnek a tengerpartra
és nézik a nagy sárga vizet*

(Hainan-Pasuo)

15.

*reggelre meghalok
mondja a kék holdsugár
az ágyamra ülve
nesztelen*

*csak a lánc csikorog
amivel az égre
kötötték
hogy le ne zuhanjon
fel ne szálljon*

*menj holdsugár
unszolom egyre
sötét az ég
reszketnek a csillagok is*

*ez a hazám
feleli búsan
ez a sötét ég
a reszkető csillagok*

(Hainan-Pasuo)

16.

Folyó partján
latrok laknak,
grádicsai
viharoknak

(A S i K i n g d a l g y ű j t e m é n y b ő l)

*tenger partján
az igazak
az igazak
hányan vannak*

*tenger partján
büszke népek
büszke népek
mitől félnek*

*tenger partján
világ épül
szép új világ
kinek épül*

*fiaimé
minden javam
semmi javam
nincsen fiam*

*a jövőmet
falatozom
éhem füttel
csitítgatom*

(Hainan-Pasuo)

17.

igazságod van nagy király
én nem szeretlek érte
inkább bátor bűn kín pokol
mint gyáva zsoltár
alázatos mennyedben
félve és félig élve

igazságod van nagy király
legyen a kerted tarka
de mit százféle szép virág
ha mind csak bógáncs fajta
s a milliónyi szürke méh
mézet nem gyűjthet rajta

szegény dolgos szorgalmas méhek
sohasem boldog sohasem részeg
s csak leng csak zúg köröskörül
és nem örül

igazságod van nagy király
és én gyűlöllek érte

(Hainan-Pasuo)

18.

Kínában én tengerre zárva
keringtem kerge körökön
hogy elmúlt néhány üres óra
ennyi volt minden örömöm
Kínában én tengerre zárva

lucsek szortyog az éji vackon
mert paradúsak a napok
folyik a fény rotytanó ólom
tántorognak a bogarak
lucsek szortyog az éji vackon

ezer méter a partra innen
géppisztoly morc rend és szabály
két szótlan élő uniformis
s a láthatatlan holt határ
ezer méter a partra innen

örök rabok egyébként bezárva
bolond bogárként percegek
hajókötel a zeneszerszám
tájjfun pengeti fergeteg
s Kínában én tengerre zárva

(Hainan-Pasuo)

19.

ide csak egyszer jött az ÁLLAM
a kabinomba
sovány ÁLLAM volt félszeg hallgatag
az igazi ÁLLAM szegény rokona
fűzőld ruhás revolveres

a partra menni nem szabad
és fényképezni sem
postát nem kapok se küldök
újság nincsen a rádió hallgat
ám a hajónkon szabad vagyok
ezt mondta a szigorú ALLAM

ha nyelve nem lett volna idegen
és a kedvem is
azt mondtam volna: elvtárs köszönöm
harcoltál győztél és megteremtetted
a szabadságot

(Hainan-Pasuo)

20.

hajnalt várok hajnalt várok
minden este minden éjjel
nappal is csak hajnalt várok
hajnalban is hajnalt várok

ha esik is esőt várok
vihárban is vihart várok
vihart várok orkánt várok
pusztító nagy tájfunat várok

ébren várok s félálomban
álomban is egyre várok
lámpát gyűjtök s villanyfénynél
zengő villámokat várok

vagy csak apró mécsvilágot

(Hainan-Pasuo)

21.

meztelen forró lány a múlt
öleli az izmos jövő szakadatlan
s ölet elönti a mag

keresztelő lesz nagy-nagy áldomás
s születnek új szent szép szavak

(Hainan-Pasuo)

22.

ha a tenger oly keserű
és ha bírnám
én kiinnám

kiinnám én és a lábom
hogyha bírnám
hazavinném akár háton

segítene átkozódnám
ha tehetném megnyugodnám
és ha bírnám
és ha bírnám e világot
a világot széjjelrúgnám

(Hainan-Pasuo)

23.

*itt öt évet kapott
egy tengerész
mert csókolózott*

*én nem csókolózom
hiszen ki tudja
utolsó csókjaim*

*ha öt évet adtok
egyetlen csókért
hát mennyit ér
a harapásom?*

(Hainan-Pasuo)

24.

*vörös a bor piros a vér
a szürke gond mit ér
vagy barna kedvem*

*a tenger sárga
fekete pára
könnyezik ágyam és a testem*

*a zöld remény s a kék öröm
lakatra vannak zárva
özvegy fehér a kínai gyász
s magam csak részeg árva*

(Hainan-Pasuo)

25.

*a muzsikájukat hallgatom
a cirmoshangú nőket
szeretném megérteni őket*

*és e túlhegyű furcsa dallamot
de nem tudom
mert rab vagyok*

*s tulkok törvénye trombitál
a fülemben s bolondok
tülke titok*

*a rab nem ért nem magyaráz
csak vérzik lázad gyűlöl
őt téged önmagát*

*hogyan esett és tehetetlen
a vackán
s ebben az ostoba veremben*

(Hainan-Pasuo)

Tar gallyon négy kereszt

Kvazimodo-Braun István

1945 májusában, alig harminc-negyven nap leforgása alatt, másodszer voltam Eberauban. És ami a legérdekesebb, mikor április elején útnak indult az egész koncentrációs tábor, biztos voltam benne, hogy ide még visszajövök. Vissza kellett jönnöm Eberaubá, mert ez a falu adósunk volt egy titokkal. Mint utólag kitudt: ötezren indultunk el, kilencvenen maradtunk életben és hatan tartottuk meg a fogadalmat: megoldani az eberai titkot.

Hogy hol van Eberau?

Én sem az iskolában tanultam meg ezt a nevet.

Eberau kis falu az osztrák-magyar határon Burgenland szélén. Akkora körülbelül, mint, mondjuk, Bácskában Csantavér. Körülbelül olyan is. A falu szélén szőlősdombok emelkednek, ahonnan lelátni az országútra. Ott kanyarodik valahol a határ is. Átellenben, az országúton túl, éppen Eberaual szomszédságban Péterfa fekszik, s a szőlősdombok többnyire a péterfaiak tulajdona.

A falu a maga egészében koncentrációs tábor volt. Tele kényszermunkásokkal — románokkal és zsidókkal. Én az utóbbiakhoz tartoztam. Valami iskolaféle épületben laktunk, elég tűrhetően. A baj inkább az volt, hogy a legzordabb tél idején meleg ruha és cipő nélkül kerültünk a Dunántúlról Ausztriába. Az ilyen felesleges holmitól Szombathelyen szabadítottak meg bennünket a nyilasok, mielőtt átléptük a határt. Akkoriban nem ez volt a legnagyobb gondunk. Miután a szombathelyi vágóhídon vetkőztettek le bennünket, tulajdonképpen jól jártunk még így is. (Azonban ez is másik történet. . .)

De emiatt fagyott le Boros Pista, Reuter András, Kovács Lajos és Bálint Laci lába.

Ezen a télen sokat havazott. Még Magyarországon a Dunántúlon azzal foglalkoztunk, hogy reggeltől estig takarítottuk a hófúvásokat, vagy térdig erő hóban döntöttük az erdőn a fákat. Amilyen sok volt a hó, olyan kevés

az élelem. Rendszerint naponta egyszer kaptunk valami bablevesfélét. Így aztán, hogy átkerültünk Ausztriába, majd lassan megenyhült az idő, megjelentek a fagyás és éhség nyomai is. Annál inkább, mert hiszen Eberauban sem volt sokkal bőségesebb a koszt.

A legbetegebbek ők voltak, Boros Pis'a, a könyvkötő, Reuter András, a joghallgató, Kovács Lajos kárpitos és Bálint Laci, aki otthon nyomdász volt.

Egy este éppen vacsoránkat rágcsaltuk, valahogy elhangzott a szobában ez a szó:

— A félkarú...

Nem tudtuk, ki bökte ki, de elhangzott. Azt se tudtuk, hogy ki az a félkarú, micsoda, mi közünk hozzá, miért hangzott el a neve.

— Félkarú — ennyi volt az egész és mégis mindannyian megborzongtunk.

Egyszerre csak beállított.

Fiatal, magos, szép ember volt, SS egyenruhában. Tényleg hiányzott fél karja. Katonásan nézett végig vackainkon is, rajtunk is, de mosolygó szürke szemében mintha valami barátságféle csillant volna meg.

Néhány kitüntetés fityegett a mellén.

Megállt a szoba közepén, s míg nádpalcájával csizmája szárát csapkodta, egy pillanat alatt áttekinthetett mindent.

Az orvost szólította. Tehát tudta, hogy van köztünk véletlenül egy orvos is. Csendesen beszélgetett vele. Kikérdezte, milyen a szállásunk, milyen a kosztunk, ügyelünk-e a tisztaságra és akad-e tetű a táborban.

Elrendelte, hogy építsünk magunknak valami fertőtlenítő kamrát és gőzöljük ki ruháinkat. Megmagyarázta nagyjából, hogy s mint kell hozzálatni a munkához, aztán elindult kifelé. Az ajtóban azonban még visszafordult és érdeklődött, van-e betegünk.

— Van — mondta az orvos reménykedve.

— Hány?

— Négy.

— Mi a bajuk?

— Fagyás és gyengeség.

Végignézte őket, kicsit elgondolkozott.

— Jó — mondja, és jóságos szemeivel biztatóan nézett az orvosra. — Majd elküldjük őket a kórházba.

S valóban. Másnap reggel, mire felébredtünk, szalmával jócskán bélelt parasztkocsi állt a tábor bejárata előtt. Két fegyveres őr jött vele. A betegek felkapaszzkodtak a kocsira, kényelmesen elhelyezkedtek, betakaróztak és a kordély elindult Boros Istvánnal, Reuter Andrással, Kovács Lajossal és Bálint Lacival. Valahová, valamilyen kórházba.

Egy-két hét múlva kezdődött a suttogás.

Senki sem tudott semmit. Azonban valami sejtelem vett erőt rajtunk. Hátha nem is kórházba vitték őket? Hol a kocsis? Senki se tudta. Hol vannak az örök? Nem ismerte őket senki.

Nem. Csakugyan nem tudtunk semmit, és mégis mindig biztosabb és határozottabb lett az az érzésünk, hogy azok négyen...

Ezért volt az, hogy mikor rövidesen, hirtelen elhajtották az egész falut a tobelbadi tábor felé, megfogadtuk, hogy visszajövünk Eberaubá és kikutatjuk az igazságot... Nem mondta egyik sem, de a fogalomhoz tartozott az is, hogy ha valóban történt valami, azért felelni fog valaki akárki, aki élénk kerül...

Talán el kellene mondanom, mi történt azután, addig a pillanatig, amikor május 9-én meghallottuk, hogy vége a háborúnak, hogy szabadok vagyunk, hogy életben vagyunk... Egyszer talán elmondom... Az külön re-

gény. Nem is egy. Messze, messze voltunk Eberautól, Gráz körül egy elátkozott malomban meg egy elvarázsolt kastélyban. Azonban a szabadság hírére felszedőlködött mindenki és indult haza. Haza! Gyalog. Vagy négykéz-láb. Haza!

Mi hatan is elindultunk. Eberauba.

Észrevettek, megismertek bennünket.

Mikor megálltunk a falu közepén, a téren, lassan merészkedett felénk a nép. Innen egy asszony. Onnan kettő. Amonnan a gyerekek. A borbély. A tanítónő. Mindig többen. Nagy körben, lassú léptekkel, bizonytalanul vettek bennünket közre. Nem szoltunk, de ők tudták, mit akarunk itt. Sápadtak voltak. Kicsit reszkettek.

A tanítónő kezdte.

— Azokat keresik?

— Azokat.

Az egyik asszony nagyot sóhajtott. Valaki megszólalt.

— Senki se tudja. Arra vitték őket Günsdorf felé. Senki se látott semmit.

Valaki felsírt.

Tehát a szomszéd falu felé vitték őket.

Elindultunk.

Mentünk, mentünk faluról falura, sárga szalaggal a karunkon, s sárga szalagon kék-piros jel, csillaggal. Mentünk, mentünk és kerestük társaink nyomát. Sehol se kellett magyarázkodni. Mindenki, mindenütt tudta némaságunkból, mit keresünk.

Mentünk, mentünk. Már majdnem alkonyodott.

Az egyik faluban öreg ember állított meg bennünket. Ott üldögélt háza kapujában.

Ez volt a falu első háza. Ütött-kopott viskó. Alig pár méterre az országúton álló bádogtáblától, melyre kék alapon fehér betűkkel írták a falu nevét: „St. Klara”.

Az öreg felállt. Mintha már várt volna bennünket. Igen. Biztosan várt bennünket. Lehetett hetven éves. Talán még öregebb is. Kevés ősz haja kuszáltan hullott homlokára. Felgyúrt ingujjából látszott napégette, aszott bőre.

— Én elvezetem oda magukat.

A földről egy fejszét emelt fel.

— Tudom, hogy agyonvernek — mondta egész egyszerűen. Olyan természetesen beszélt, mintha csak azt mondta volna: jönapot.

— Hol vannak? — kérdezte valmelyikünk.

Jól megnézett bennünket, s hogy egyikünk se vette ki kezéből a fejszét, vállára emelte és elindult.

Mi pedig mentünk utána.

A házak közt haladtunk keresztül a kerteken, el az erdő felé, melynek első fái már előttünk tünedeztek.

— Favágó vagyok — mondta. — Két fiam odavan. Nekem már mind-egy. — Mi hallgattunk. Dermedten. Szívünk a torkunkban dobogott. Szóval még is jól éreztük.

— Akkor is dolgoztam — szólalt meg újra az öreg. — Hallottam a lövéseket... Nem tettem semmit... Nem is mertem volna. Mit is csinálhattam volna?... Azért sokszor jártam ott, mióta megtörtént. Maguk ezt talán nem is értik?

Az erdőhöz értünk. Bükk- és fenyőfák közt mentünk, keskeny ösvényen, míg egy kis tisztáshoz nem értünk. Itt megállt az öreg és lehajtotta a fejét.

Ha ő meg nem áll, mi észre sem vettük volna, hogy a tisztás kopár egy darabon.

S a kopár folt közepén, földbe szúrva, kövekkel megtámasztva, karvastagságú száraz gally meredt elénk. Teteje gömbölyűre faragva, lejjebb négysarkosra. Mintha négy picike emléklap lenne ráragasztva, köröskörül. Aki ezt az ágat kifaragta és ideszúrta, minden lapocská közepébe keresztet vésett.

Az öregre néztünk. Ott állt előttünk, lehajtott fejjel, vállán a fejszével. Szeme rátapadt a gallyra. Keze munkájára.

Aztán megtörölte a szemét.

Így hát mi hatan megtartottuk a szavunkat. Hat barát.
És találtunk egy hetediket is.

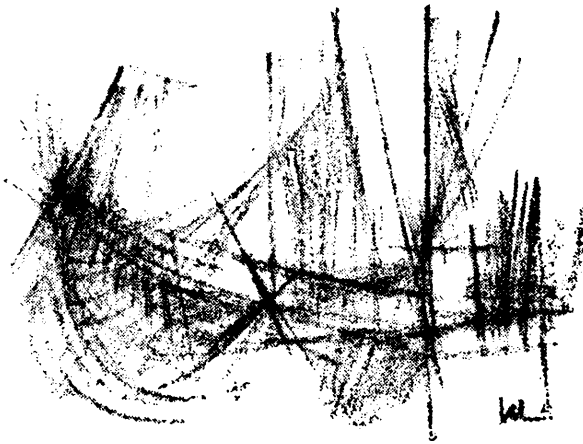
Lelkiismeret, idézlek

Zákány Antal

Lelkiismeret, téged idézlek folyton!...
Idézlek, de
tudatom előtt más köntösben
és más névvel
jelenj meg —
más névvel, mely
feszteleőbb, korszerűbb
s megközelíthetően olcsó!
Igen, igen, a
köntösöd sem illik
már a mi
életünk keretébe...
Idegesítő és
feszélyez a súlyos vért,
rozsdájával ócska,
ósdí lomra vall,
s zaja pimaszabb, szemérmertlenebb,
mint bármely
agregátoré, vagy „Massey” traktoré...
Ime, közöttünk vagy,
velünk vagy, hogy
ne mondjam, bennünk!...
S ha tudod, hogy mi
kik vagyunk, mi fán termünk,
stilusosnak veszed,
mai vértül,
a „farmerkát”, bársony
pantallót, s esetleg
egy polivinil esőkabátot,
mely átlátszó:

mint a szándékunk,
tettünk és adott szavunk...
Ó, öreg, jó lelkiismeret!
Ne várd, hogy megismételjem
újra: tudod, ugye,
hogy kilencszázharminc-
kilencről negyvennégyig
égett, nagyon égett
a mi világunk —
tudod, mert ráértél akkor már
alaposan széjjelnézni,
hisz ama napokban öreg,
sutba vágott nyugdíjas voltál! —
így hát tudod, hogy a
világgal elégtünk,
meghaltunk mi is, de
miután elvonult az orkán,
a füst fölszállt az
ezredik naprendszerig,
s kisütött a Nap —
az örök remény egyetlen cseppje
miatt elhatároztuk,
hogy újra élünk!
És úgy lett!
karámba tereltük szétfutott
barmainkat,
megigazítottuk a cserepeket
a tetőkön, a hamut
kiszórtuk a földre,
a gebét megittattuk,
leporoltuk a térdünkön
a kalapunkat és
szántani indultunk, mert
megléttünk egynéhány
szakajtó magot
elhamvadt csecsemőink
összeszorított
tisztá, elpusztíthatatlan tenyerében
De ó, ítélő bölcs király!
gyermekek vagyunk újra,
hisz újjá születtünk!
Értsd meg: gyermekek!
Félünk a magunk eszétől,
és egymás eszétől is félünk!
Az eleven, valóságos paripák,
csődörök, igás barmok
reszkető bőre, mint a távoli,
rejtelmes földrengés ritmusa,
rémülettel tölt el, ahogyan
állunk, mögöttük az istálló
susogó homályában
és csodálattal nézzük őket
s fölkel a fehér hold
szelíd, nagy szemek bársonyában...
Ítéld, bölcs király!
Íme, most keletkezik,
most születik meg
a mi emberségünk,
a mi bátorságunk,
a mi lelkünk erőssége
most szökken virágba;

mostanság ismerkedünk
az indiánusokkal,
ama szeretetre méltó rézbőrűekkel,
megérted, ugye...
a gyerek... gyerek!...
nem rossz... de felelőtlen...
Legyél te a főnökünk!
Legyél a: „Sólyomszem”,
vagy a: „Fürge nyíl”,
szép név mind a kettő...
Válassz!
Íme, itt van neked —
ezer év gondolkozási idő!
Határozz!

Nap, megajándékozlak!

Zákány Antal

Áldom, Nap, rőt sörényedet...
Megajándékozlak:
az őszt adom neked —
arany lombot,
vadgesztenye ágat,
az égett fű hamvát,
egy marékkaal,
szegény ember elvesztett
pénzét, holott kedvesét,
egy gyermekcipőcskét,
egy jóságos, derék
polgár elvesztett
becsületét és
egy kis nyúl szürke tetemét...
Áldalak, rőt sörényű!
Maradj itt, ilyen forrón,
ne bújj a felhőkbe,
ne menj a jégmezőkre,
ó, te kimondhatatlan,
billió lábú, lángoló féreg!

Hálám jeléül mindent
neked adok...
Szegény vagyok még most,
de, egyszer,
minden az enyém lesz
— az egész világ —,
ha majd elfordul
tőle az unatkozó lélek...
És ha egyszer megbetegednél,
s kedvenceidre
halálos köd ered —
nézz le rám majd:
ott leszek egy meleg
fa odvában,
tapló és jánosbogár
világít rám,
és, akiket szerettél,
mind a keblemben
lesznek: a pacsirta,
a kobra, a sas,
a fecske, a harkály és a méh...
Úgy igaz, ahogy mondom...

Elmegyek hozzá

Mihal Tonecki

HANGJÁTÉK

SZEREPLŐ:

*Valamelyik ismerősünk rokona,
barátja vagy ismerőse és...*

Bemondó: Ismerőseink valamelyikének rokona, barátja vagy ismerőse...

Rokon, barát, ismerős: Jónapot kívánok. Bocsásson meg, hogy csak így, kopogtatás nélkül, de... Ó, ne, ne, kérem, ne zavartassa magát, üljön csak nyugodtan tovább is az íróasztalánál.

Csak néhány percnyi figyelmét veszem igénybe.

Tudom, tudom, ön rendkívül elfoglalt ember.

Lépések, közelebb jön.

Megengedi, hogy leüljek?

Szeretném, ha figyelmesen megnézne. Az emberek túlságosan ritkán nézik meg egymást. És ebből rengeteg kellemetlenség származik.

Nem szereti az ilyen arcokat? Az ilyen arcokat senki sem szereti... Aknarobbánás. Sajnos, a plasztikus sebészet legmodernebb vívmányai sem segíthetnek.

Rövid szünet.

Az ajkam. Az ajkaim változatlanok. Az ajkamat nézze! Maga valaha... No, látja, most már ismer. Felismert.

Igen, én vagyok az. Élek. Élek, és itt ülök előtted, kinyújthatod a kezed és megtapogathatsz. Ne nyújtsd a kezed! Főlöskézes kezet fogunk egymással! Hallgass! Ne szólj egy szót sem!

Rövid szünet.

Megengeded, hogy rágyújtsak? Nem, köszönöm, a tied gyenge. Csak erős dohányt szívok.

Rágyújt.

Szép dolgozószoba. Ez a művészi rendetlenség annyira kifinomult, hogy szinte szemet szúr. Túlágosan kifinomult. Valahogy több egyszerűséget szeretnék. De hát ez végeredményben ízlés dolga... Tegnap reggel érkeztem... ez az eső... a haza záporral és villámokkal fogadta tékozló fiát. Ennek következtében a házához való viszonyom azonnal bensősé-

gessé vált: találkozásunk első óráit ugyanígy úgy töltöttem vele, mintha a szeretőm volna: az ágyban... azután térszítás borscsot rendeltem és Nelson töltelek. Esett, mintha dézsából öntenék. Kimentem a városba. Taxit fogadtam és elindultam. Elindultam Pacsirtához. Eleinte egyáltalán nem volt szándékomban. Amnyi év után... Azután... Vissz tértem a szállodába. Az ember megszokja azokat a fogadóbeli apró kényelmeteket, azonkívül hajlamos is, és megszoktam a hotelágyakat... Azután felkértem a telefonkönyvet. Tévedésről szó sem lehetett. Vezetéknév, keresztnév, de mondd, miért nem írták ki a foglalkozásodat is? Értem, értem, te valamivel több vagy, mint egyszerű jogász, orvos vagy ügyvéd... A te dolgozószobád, a te lakásod, a te cseléded, aki ajtót nyitott, a te feleséged, aki egykedvűen kikukkantott valamelyik szobából, a te arcod, a tied... a tied minden, csak a tied...

Hogyan szólítsalak? Mesterem, professzorom, igazgatóm, elnököm? Remélem, nem voltam tolatkodó? Azt mondja a cselédllány: „Az úr a dolgozószobámban van”. Mondom neki: „Tudom, majd oca-talállok magam is”.

Pillanatnyi csend.

Nem jöttem vissza, mert nem akaródzott. Nem volt kedvem hozzá. Szerencsére nem volt rátok szükségem. Se Pacsirtára, se a gyerekre, se a hazára, se rád... Nem jöttem vissza azért, mert... Külömben, nem mindegy neked, hogy miért?

Pacsirta, gyerek!? Voltak más asszonyok. Nem látom be, hogy a hosszú évek alatt miért ne éltem volna más asszonyokkal. Van valami italod? Vízet, természetesen, egy pohár tiszta vizet.

Nem, ne hozzád, maradj csak úgy. Az imént úgy tűnt, mintha szomjas volnék, de nem vagyok. Igen, elmentem Pacsirtához. Semmi különös: felmentem a lépcsőn az első emeletre, és kopogtattam. Úgy, mint, mondjuk, a tejesasszony, a gázgyári pénzbeszedő vagy a levélhordó. Becsöngettem. Ankica nyitott ajtót. Nem Ankica — Anna... Nem a kétéves Nusa, hanem a tizenyolc éves Anna. Beléptem, és azt mondtam: Jónapot! Pacsirta nem ismert meg, éppúgy, mint te sem. De nekem van egy módszerem, egy csálhatatlan módszerem: Kérem, nézze meg az ajkam! Az ajkam! Azután — azután Pacsirta így szól: „Anna, ez az apád”.

Feláll, lépések, visszajön, leül.

Szóval, most itt vagyunk mindannyian. Kompletta társaság. Én, te, Pacsirta, Anna és a haza. Beszélgethetünk. Tessék, kezdheted. Vagy nem, inkább várj. Te még ráérsz. Az elmúlt tizenhat év ellenében még jár nekem néhány perc. Neked sohasem kellett senkinek a szavába vágnod azért, mert jogod volt valamire. Mindig csak a közeli, a látható, az elérhető dolgok után nyújtottad ki a kezéd. Azt elvetted, azután nyúltál a következő elérhető dolog után. Minő a felszínen maradtál, gondosan elkerülted az örvényeket, sohasem merültél túlságosan mélyre. Te nem kutattál, — te találtál. Te nem csörtettél bozóton át, hogy mellékutakon közeledj a célhoz. Ezért is vagy ma... te...

Tulajdonképpen ki vagy te?

Rövid szünet.

Van valami italod? Ne, ne, maradj csak. Mondtam, hogy voltam ma Pacsirtánál? Nézz ide... (*Fényképet vesz elő.*) Ismered ezt a fényképet? Tizenhat évvel ezelőtt készült utolsó fényképe. Magammal vittem akkor. Időről időre, évenként egyszer előszedtem, és figyelmesen tanulmányoztam. Pacsirta arca a fényképen évről évre öregedett: szemei alatt ráncok jelentek meg, az orr megnyúlt, kihegyesedett, kezdett kirajzolódni a tokája, a hajában ősz szálak jelentek meg: megfosztottam régi arcától, és másikat adtam neki, mint nekem a sebész.

Mikor láttad utoljára Pacsirtát? Bizonyára gyakran találkoztok, mert ő...

Olyan asszonyok szépsége az övé, akiknek szépelnek kell lenniük, mert várnak, reménykednek. Ő várt, és még mindig vár. Nem engem, tudom... Neked sajnos nemcsak feleséged, hanem elveid is vannak. Neked már vannak elveid. Azok közé tartozol, akiknek a siker, a dicsőség, a megbecsülés magaslatán kezdenek elveik lenni. És ez így van jól. Mert ha történetesen az elveknél kezded, nem vitted volna semmire. Az elveid pedig, hogy nem válsz el a feleségedtől, hogy a barátod felesége nem kell szeretőnek... szeretőnek.

Ez ismét csak nagylelkűségedet bizonyítja. Jellemednek egy újabb szép vonása. Még egy ok, hogy Anna jobban szeressen.

Szünet.

Anna imád téged. Állandóan csak rólad beszél... A lányom istenit... csak kívánnod kellene... A fiatal lányok hajlamosak arra, hogy az imádatot összetévezzék a szerelemmel...

Rövid szünet.

Türelmetlen vagy, ugye? Elegend van? Pedig én azt reméltem, hogy előzéke-nyebb leszel a jóbaráthoz, aki annyi év után feltámad halottaiból. Nem, ne kelj fel. Maradj csak ülve. Hátra van még az a másik háromszög... az a... hazafias: A haza, te meg én. Bocsánat, helyesbíttem a sorrendet: Te, a haza és én. Te mindig és mindenütt első voltál. Még a háború és a megszállás sem tudta megváltoztatni ezt a sorrendet. Te azonnal megtaláltad a helyed, és megválasztottad a szereped. Én vontalak be a titkos szervezetbe, de már néhány hét múlva a felesleges lettél. Te adtad ki a parancsot, és én hajtottam végre...

A megszállók elleni szökéses harc: vállalkozások, szabotázs? — szót sem érdekel. Az emberek akkoriban ezrével vettek részt az ilyesmiben. Emlékszel még arra a parancsra? Bizalmas, különleges feladat. Ítéltvégrehajtás a szervezet nevében. Gyilkosság. Ez alkalommal nem hitleristáról volt szó. Halálos ítélet árulás miatt. Te adtad ki a parancsot. És én hajtottam végre. De később... később kiderült... Tévedés. Az ilyesmi megtörténik. Senki sem tehet róla. „Az ellenséggel vívott harcban jobb megőlni egy gyanúsát, mint másik százat halálos veszélynek kitenni.” Nem igaz? Én pedig okokat kerestem, igazolást önmagam számára, mintha az én lelki békém fontosabb lett volna a közügynél. No és ha véletlenül egy eltévedt golyó terítette volna le? Hisz annyian pusztultak el így.

Megmagyaráztad te ezt nekem. Magyaráztad, mint egy gyereknek. De az emlékezetemet nem tudtad meggyőzni: emlékeztem arra az emberre. Szüntelenül hallottam szagatott hangját, amint ismételtette, mint valami rossz gramofonlemez, hogy: „ártatlan vagyok, ártatlan vagyok”. Igazad volt, amikor leváltottál a tisztse- gemről, és a többieknek meghagytad, hogy kerüljék a velem való érintkezést. Aki az ilyen munkában érzékenyül... puhány... maholnap suttogni kezd, azután hangosan beszél, és végül kiabál. Tapintatosak voltak: segítettek meg-

szökni ez elől, megszökni Pacsirtától, önmagamtól, tőletek... Megparancsol- tatok, hogy utazzam el. Kényszerítette- tek, hogy hagyjam el Pacsirtát és a gyereket, és szökjem meg. A határon túl. Ti pedig, te, vállaltad tovább a harc és a hősiesség terhét.

Felugrik ültéből.

Kényszerítettél, hogy utazzam el, hogy hagyjam el az országot.

Leül.

Pihenjünk egy kicsit. Parancsolj. Nem gyújtasz rá?

Rágyújt.

Hogy minek ez a sok beszéd? És mit akarok én tőled tulajdonképpen? Nyu- godj meg. Semmit sem akarok. Nincs is rá jogom. Nem vétettél nekem sem- mit, nem vettél el tőlem semmit, tehát nem is jár nekem tőled semmi. Külön- ben, nem is kell semmi. Pénzt hoztam magammal egy zsákra valót, jól ment sorom ott, külföldön. Itt jól elhelyez- kedhetem, és élhetek kedvemre. Gaz- dag vagyok, megbocsáthatok... Hogy mit bocsátok meg?... Csak úgy barát- ságból, pusztán barátságból, mert mégis- csak te vagy az egyetlen barátom. Pac- sirta és Anna miatt ne aggódj... las- san majd csak összeszokunk. Csak az első találkozás volt... *(Ököllet az asz- talra csap.)* Hogy tulajdonképpen miért is jöttem ide?

Rövid szünet.

Hát jó, megmondom: Látni akartam azt az embert, akinek az életben min- den sikerült. Azt az embert, aki meg- nyerte saját élete játszóját, és mintá- képe lehet önmagának is. És mindenki- nek. Nekem is. Látni akartam saját magamat, hogy milyen volnék, hogyha... hogyha...

Ne nézd úgy a kezemet. Reszketnek az ujjaim. Azt hiszed talán, hogy az izgalomtól, a tőled való félelemtől vagy a gyűlöletől? Nem. Ez a sebesülés kö- vetkezménye. Aknarobbanás. Feladat- teljesítés közben az olasz fronton. Ejtő- ernyős voltam. Érted? Ejtőernyős, ti pedig itt a szökésem után azt mesélte- tek, hogy nem lesz belőlem semmi...

Rövid szünet.

Mesélek neked egy érdekes dolgot. De előbb talán megihatnánk valamit. Nincs semmilyen itókád? Nem, ne kelj fel. Megtalálom magam is. Valószínűleg ott.

Lépések, a szekrényhez lép, kinyitja.

Ehol e. Meggypálinka. Nem. Jobban szeretem a tiszta vodkát. Hol egy pohárka? Ahá, megvan! Megengeded?

Tölt, iszik.

Bocsáss meg, hogy nem kínállak a saját házában. Megiszom még egyvel.

Tölt, iszik.

Nem vagyok iszákos. Hallod? Ne hidd, hogy iszákos vagyok. Egyszerűen védekezés a malária ellen. Nyugat-Afrikában szereztem.

Lépések, visszatér az asztalhoz, leül.

Elmondok neked egy érdekes apróságot. Ide figyelj. Kairóban... Voltál a háború után Kairóban? Nem? Kár. Kairóban egy mámmutvállalatnak voltam az egyik igazgatója: világkereskedelem, saját áruházaik... És egy szép... (Öklével az asztalra csap.) Miért mosolyogsz olyan gúnyosan... Nem tűröm!

Most megmondom, hogy miért jöttem hozzád. Talán az lenne a legjobb, ha megölnélek. Egyszóval, hogy legyen végre valami, ami neked is balul sikerül. Ez lenne életed első balsikere. És egyben az utolsó. Mondd: megöljelek? Nézd. Revolverem van. (Előveszi.) No, mit szólsz hozzá? De nem, hiszen ez, ugye, ostoba kérdés. Mert ugyan miért is egyeznél bele? Hisz nekem tulajdonképpen nincs rá semmi okom: sem jogi, sem erkölcsi, sem politika okom. És mindennek a tetejében ismét te kerekednél felül. Még a halálod küszöbén is te lennél felül: a gyilkosság oka — feltékenység. Ez előnyt biztosítana neked, igaz?

Rövid szünet.

No, és ha bebizonyosodna, hogy nem vagyok beszámítható? Hogy örültt vagyok? Egy dühöngő örültt cselekedete,

aki gyilkol, csak úgy, minden különösebb ok nélkül. Pusztán véletlen lesz. Én személyesítem meg a véletlent: a téglát, amely az embernek véletlenül a fejére esik, a vasúti szerencsétlenséget, a gutaütést. Csak a véletlen szakíthatja meg az okok és okozatok logikus láncát. A te életed káprázatosan logikus és következetes. Csak a véletlen változtathatja meg életed sorát. Én leszek az a véletlen. Az örültek cselekedetei a legsikeresebbek. Az értelmes emberek ugyanis többnyire indítóokokat és feltevéseket keresnek cselekedeteikhez, és ezért képtelenek mások életének logikáján változtatni. Csak az örült mentes azoktól az örökös „miért!”-ektől. Ezt csak az örült képes megtenni... érted? Most megöllek. Félsz? Ezúttal nem tőled függ a dolog. Nem te határozol. Vagy talán nem tetszik az ilyen halál? Még a halálod módját is magad szeretnéd megválasztani? Hát te sohasem esel ki a szerepedből? Azt szeretnéd, hogy még a halálod is sikerüljön. Ne mozdulj, maradj vesztig, ne könyörögj... (Elneveti magát.)

Annyi éven át vártam erre. És most sarokba szorítottam.

Az ajtóhoz megy, kinyitja, becsukja. Lemegy a lépcsőn, léptei lassan elhalnak.

B e m o n d ó: Ismerőseink valamelyikének rokona, barátja vagy ismerőse... Rokon, barát, ismerős (az előbbi): Jónapot kívánok. Bocsásson meg, hogy csak így, kopogtatás nélkül, de... O, nem, nem, kérem, ne zavartassa magát — üljön csak nyugodtan tovább is az íróasztalánál. Csak néhány percnyi idejét veszem igénybe. Tudom, ön rendkívül elfoglalt ember.

Lépések, közelebb jön.

Szeretném, ha figyelmesen megnézne. Az emberek túlságosan ritkán nézik meg egymást, és ebből sok kellemetlenség származik. Maga... maga nem szereti az ilyen arcokat? Ugyan kérem, az ilyen arcokat senki sem szereti. Akna-robbanás... azután egy istenhátamögötti vidéki kórház... többet nem is lehetett kívánni... később majd elmondom, hogyan történt... Az ajkam... csak az ajkam maradt változatlan. Legyen szíves és nézze meg az ajkamat...

Megismert? Valóban megismert?

Igen, én vagyok az. Meglepetés, ugye? Annyi év után. Élek. Élek, és itt ülök

maga előtt. Kinyújthatja a kezét és megérinthet. Nem, ne kezeljünk. Még ne kezeljünk. Igen, úgy, mintha még nem jelentem volna meg itt. Kérlek, légy türelmes, ülj nyugodtan abban a fotójben, és figyelj. Megengeded, hogy rágyújtsak? Nem, köszönöm, a tied túlságosan gyenge, csak erős dohányt szívok.

Rágyújt.

Szép dolgozószoba. Ez a művészi rendtelenség egyáltalán nem zavar. Nincs benne semmi túlzott mesterkéeltség. Én is szeretem az egyszerűséget. Kora reggel érkeztem. Ez az eső... sohasem hittem volna, hogy ennyi év után a haza villámlással és záporosóval fogad. Betértem egy fogadóba. Elfogott a láz, maláriás roham — le kellett feküdnöm... Az ágy kellemes volt. Kitűnő szálloda. Meg kell mondanom, hogy megszoktam a fogadóbeli ágyakat. Ott külföldön állandóan... szállóban laktam. Néhány óra múlva elmúlt a láz. Tészta borscsot és Nelson töltelékkel rendeltem. Emlékszel? Az volt a legkedvesebb ételem. Zuhogott, mintha dézsából öntötték volna. Kimentem a városba, Villamosra ültem, azután autóbussra vagy trolibuszra szálltam át, nem emlékszem már pontosan. És elindultam... elindultam Pacsirtához... De nem, nem, egyáltalán nem volt szán dékom... annyi év... Nem adtam életjelt magamról, nem írtam... Csak meg akartam jelenni... látni akartam őket...

Rövid szünet.

Azután... visszamentem a szállodába... Eszembe jutott, hogy... Elkértem a portástól a telefonkönyvet. Tévedésről szó sem lehetett. A te vezetékneved. És a keresztnéved. Cím. Csak a foglalkozást nem írták oda. Értem, te valamivel több vagy, mint egyszerű jogász vagy ügyvéd. Villamosra ültem. Eljöttem. A cseléded nyitott ajtót, az egyik szobából kipillantott egy hölgy — biznára a feleség. „Az úr a dolgozószobájában van” — mondta a cseléd lány, és be akart vezetni. De én megköszöntem és — bocsáss meg ezért a tolakodásért — azt mondtam neki: „Tudom, oda találok magam is”. Kopogtatás nélkül léptem be, meg akartalak lepni...

Igazán örülök. Szép ez a lakás, a dolgozószobád... Bizonyára magas állásod, rangod van... Bocsáss meg, de nem is tudom, hogyan szólítsalak: tanárnak, igazgatónak, elnöknek? Egyébként, barátok között, ugye...

Feláll, lépések, visszamegy, leül.

Nem jöttem vissza... hogy miért nem jöttem vissza? Pacsirta és a gyerek? Igazad van. Hogy is lehettem annyi évig Pacsirta és a gyerek nélkül? Anélkül, hogy írtam volna, életjelt adtam volna magamról, eltűntetve minden nyomot... Nincs valami italod? Hogyne, természetesen, egy pohár tiszta vizet. Nem, ne kelj fel, nem kell. Az előbb úgy tűnt, mintha szomjas volnék, de nem vagyok...

Rövid szünet.

Mondtam neked, hogy voltam Pacsirtánál. Felmentem az első emeletre, és kopogtattam. Mint a tejesasszony. A gázgyári pénzbeszédő, vagy a levélhordó. Kopogtam, és Anka nyitott ajtót. Nem, nem Anka — Anna. Már tizennyolc éves. Beléptem, és azt mondtam: Jónapot kívánok. Pacsirta sem ismert meg, akárcsak te. De van nekem egy módszerem, egy csalhatatlan módszerem. (Súgva.) Az ajkam... kérem, nézze meg az ajkamat. Akkor azonnal el kellett volna fordulnom. Akkor nem vettem volna észre a tekintetében... Mi a rosszabb: az irtózat, az undor vagy a könyörület? Vagy talán az ilyen arcképtől való irtózás fokozatainak ez a legemberibb sorrendje?

Anna, ez az apád — mondta.

Rövid szünet.

Szóval, most itt vagyunk mindannyian. Kompletten: én, te, Pacsirta, Anna és a haza. Ne szólj közbe, hagyj még, hadd beszéljek. Ezért a tizenhat évért megillet még néhány perc. Jogom van rá... Te sohasem voltál abban a helyzetben, hogy bizonygatni kelljen, ha jogod volt valamire... Csak kinyújtottad a kezéd az után, ami legközelebb volt, ami szemmel láthatóan elérhető volt. És elvetted. Aztán ismét kinyújtottad a kezéd a legközelebbiért. Mindig megtaláltad, és mindig elérted a célot. Nagy tehetség kell ehhez. Ez a helyzetkedés művészsége. A veszélyek kikerülésének művészsége. Ezért vagy te ma... ki vagy te?... Bizonyára vagy valaki

Rövid szünet.

Van valami innivalód? Hol a víz, a konyhában? A cseléd behozza? Nem, nem kell... ne fáraszunk... Mondtam már, hogy voltam Pacsirtánál? Ide nézz! (Fényképet vesz elő.) Ismered ezt a fény-

képet? Magammal vittem. Ez volt minden, amit magammal vittem, amikor külföldre szöktem. Mindennap elovetem, és hosszan elbeszélgettem, Pacsirtával, Annával, veled. Pacsirta arca nem változott, még mindig olyan szép, mint volt, ilyen maradt évről évre, nem fogott rajta az idő.

Mikor láttad utoljára Pacsirtát? Bizonyára gyakran találkoztok, mondta, hogy gondoskodtál róla. Róla is, Annáról is. Hogy neked köszönheti az állását, a lakást...

Köszönöm neked. Ha egyáltalán van jogom valamit megköszönni. O szép, szebb, mint tizenhat évvel ezelőtt, szebb, mint ezen a fényképen. Olyan asszonyoknak a szépsége az övé, akik kénytelenek szépek lenni, mert várnak, reménykednek.

Tudom, tudom, ő nem engem várt, és nem engem vár. Nem várhatott, és nem is volt köteles várni olyan embert, aki még életében arra törekedett, hogy halottnak tekintsek.

Senki férfi nincs mellette, ő mégis vár valamit... Te nem tudod, hogy mire vár, kire vár?

Szünet.

Anna szintén imád téged. Nem is csodálom. A jelleted, a sikereid, a... Ha nem bíznék annyire benned, féltéнем is tőled. A fiatal lányok rendkívül hajlamosak arra, hogy az imádatot összetévezzék a szerelemmel.

Feláll, lépések, visszatér, leül.

Roppant türelmes vagy. Köszönöm. De miért is kell nekem állandóan visszatérnem arra a megszálláskorabeli históriára, arra a szerencsétlen tévedésre? A főnököm voltál, kiadtad a parancsot, és én végrehajtottam. Fölötted voltak mások, jómagad is valakitől fölülről kaptad a parancsot, és ezért nem is tétováztál. Harcoltunk az ellenséggel, életre-halálra, a parancsok ezreit hajtották az emberek végre tétovázás, gondolkodás nélkül.

Tévedés mindenütt történet.

Milliók pusztultak el a frontokon, a koncentrációs táborokban, a krematóriumok tűzében. Mit számít egy ember? Még ha ártatlan is. Jobb megölni egy gyanúsát vagy akár ártatlant, mint száz másikat kitenni az elfogatás, kínzás és pusztulás veszélyének. Nem igaz? És én még okokat keresem, igazolást önmagam számára, mintha az én belső békém fontosabb volna a közügynél. Mit számít egy ember halála? No és

ha a hitleristák golyója terítette volna le... hiszen annyian hullottak el... Csak egy pillanat az egész. Az pedig, hogy abban a pillanatban rikácsolt az ember, mint valami rossz gramofonlemez, hogy: „ártatlan vagyok, ártatlan vagyok”, vagy hogy suttogva az anyját szólongatta — az nem fontos. Mindig azoknak van igazuk, akik élve maradnak. Én akkor elérzékenyültem. Igazatok volt, minden erkölcs: jogotok megvolt rá, hogy elmozdítsatok tisztségemről, és külföldre küldjeteek.

Felugrik a székről.

Nem vettem én ezt rossznéven tőled, tudod-e. Sohasem haragudtam rád ezért...

Leül.

Pihenjünk egy kicsit. Meleg van. Parancsolsz? *(Rágyújt.)*

Hogy mire való ez a sok beszéd? Mit akarok tőled? Eljöttem megnézni, hogyan élsz, hogy helyezkedtél el, hogy megy a munkád. Meg akartam köszönni, hogy gondoskodtál Pacsirtáról és Annáról. Nekem személyesen nem kell semmi. Nem, köszönöm nincs szükségem a segítségedre. Megelégszem a barátságoddal. Mindig is te voltál az egyetlen barátom. Jó az, ha az embernek van az életben egy igazi barátja. Azért jöttem ide, hogy kifejezzem a hálámat. Nem hiszed?

Rövid szünet.

No jó, megmondom: látni akartam azt az embert, akinek az életben minden sikerült. Azt az embert, aki megnyerte saját élete játszóját, és példaként állhat önmaga előtt. Mindenki előtt. Előttem is. Látni akartam önmagamot, hogy milyen volnék, ha... ha... Kérlek, ne nézd a kezemet. Reszketnek az ujjaim... azt hiszed, ugye, hogy az idegességtől... nem, nem... ez a sebesülés következménye... Aknarobbanás...

Elmondok neked egy érdekes dolgot. De előbb megírnék valamit. Nincs valami italod? Ne, ne kelj fel, majd megtalálom magam. Bizonyára ebben a szekrényben.

Lépések, kinyitja a szekrényt.

Látod, ezt nevezem ihletnek. Itt van. Meggyópálinka. Nem, jobb szeretem a tiszta vodkát. Aha, itt a pohárka is. Megengeded, hogy igyak?

Tölt, iszik.

Bocsáss meg, de a saját szobádban nem kínálgatlak. Én megiszom még egygel.

Tölt, kiissza.

Nem tudok már élni nélküle. Innom kell... Mindennap... Ezzel a szerencsétlen maláriával kezdődött. Észak-Afrikában szereztem. Az ember nem bírja ki, hogy ne igyon, ha van mit... Még az orvosok is ajánlják. Iszom.

Tölt, iszik.

Most pedig elmesélek neked egy érdekes apróságot. Kairóban... Voltál a háború után Kairóban? Nem voltál? Kár. Nos, Kairóban... Én voltam ott... Nem, semmi sem voltam ott... ez nem az a mese... Tudod, én ejtőernyős szerettem volna lenni, megmutatni nektek, idehaza, hogy én akkor, az után a tévedés után nem félelemből, nem gyáva-ságból... hanem valóban... És ahogy ez már velem történni szokott: nem sikerült, nem ment. Ezt pedig — ezt egy verekedés alkalmával szereztem. Kocsmában... akkor már ittam, sokat... Verekedés. Valaki bedobott egy kézi-gránátot... Robbanás... Túlságosan közel álltam... Szokás szerint. Az arcom. Magánéletben szerzett sebesülés. Sokk, valami izmok és idegek megsérültek. Szolgálatra alkalmatlan. Életre alkalmas. És most itt van, élek...
Amint látod, élek.

Rövid szünet.

Minek is jöttem én tulajdonképpen hozzád? Az lenne talán a legokosabb, ha megölném magam. Igen, igen, ha öngyilkos lennék. Legalább végre valami nekem is sikerülne. Életem első sikeres vállalkozása. És egyben az utolsó. Mondd: megöljem magam? Nézd, van egy revolverem. (*Előveszi.*) Nos, mit szólsz hozzá? De nem, hiszen ez agyalágyult kérdés. Már miért engednéd te ezt meg nekem... Méghozzá itt a dolgozószobádban.

Épp elég jogi, erkölcsi és politikai érv áll rendelkezésedre, hogy meggyőzzél szándékom helytelenségéről.

Te hajlandó vagy kiverni a fejemből ezt a gondolatot... segíteni akarsz rajtam, nem csupán könyörületből, de kö-

telességtudásból és barátságából is...

Találsz majd nekem valami munkát, kölcsönt bocsátasz rendelkezésemre, pénzed van hozzá... Beszélsz majd Pacsirtával, és meggyőzöd, hogy... Mert hiszen te olyan nagy befolyással vagy rá... Segítesz rajtam. Ezt elrendeznénk, mi?

Rövid szünet.

No és ha bebizonyosodna, hogy nem vagyok épeszű? Hogy örültt vagyok? Az egész egy örült, egy eszelős cselekedete lenne, aki megöli magát csak úgy, minden különösebb ok nélkül. Véletlen lenne az egész... Az én életemben úgylis minden a véletlenen múltott. Hát a tiédben? A te életed csodálatosan logikus és következetes. Csak a véletlen változathatná meg életed sorát. Én leszek az a véletlen. Az én előre nem látott halálom itt, ebben a dolgozószobában, talán legyőzi majd a te életed vaslogikáját. Érted? Egy pillanat múlva itt megölöm magam...

Félsz? Á, szóval mégiscsak félsz? Ezúttal azonban a dolog nem tőled függ. Nem te határozol. Nem akarod, hogy így haljon meg a jóbarátod? Még a halálom módját is te szeretnéd megválasztani?... Ej, hát te sohasem esel ki a szerepedből? Azt szeretnéd, hogy még az én halálom is neked sikerüljön? Ne mozdulj, maradj vesztig, ne könyörögj... (*Elneveti magát.*)

Anyi éven át vártam erre. És most végre sarokba szorítottam. (*Nevet.*)

Ha elmennék hozzá és így beszélgetnék vele, odáig vinném a dolgot, hogy... Látnám a szemében a rémtületet, az én halálom lenne számára az első legyőzhetetlen akadály. Elmegyek hozzá... És ha mégis rászánám magam, hogy elmenjek hozzá?

Az ajtóhoz megy, kinyitja, kimegy. Lépések a lépcsőn, lassú blende.

B e m o n d ó: Valamelyik ismerőstünk rokona, barátja vagy ismerőse...

R o k o n, barát, ismerős (az előbbi): Jónapot kívánok. Bocsásson meg, hogy csak így... minden kopogtatás nélkül, de...

Nem, nem... Mire jó ez... Nincs ennek semmi értelme...

Hisz én már úgysem megyek haza... Soha többé.

Blende.

A MAI CRNAGORAI LÍRÁBÓL

Ima

Sreten Perović

*A holdvilágba feledkezve
anyám most hüvelyezi álmát
kettőtök találkozásjáról.
De még nem nyúl az ezüst szelencéhez,
nehogy valamit elsiessen
s bánatot okozzon
a fáradt szemmel alvó gyerekeknek.
Csak áll karbafont kézzel
s az éjt kéri, hogy ne árulja el
(lány könnyeit föl-fülcseréli
a holnapi ebéd gondja).
S amikor a virágzó rétről
eszébe jut, hogy már nem nélkülözhetetlen,
föltör melléből egy fájó dallam,
amit talán soha senki nem ért meg.*

*Mintha tudná, hogy szava nem száll a szélbe
és hogy valaki tartogat gyolcsot
az ő sebének is.
A hullámokat gyöngéden félrehajtva
mögéje lopózom,
s ő csak egy nagy-nagy hegyet érez
a háta mögött.
Most jól hallom szelíd imáját:
Fölneveltem a fiaidat, lányaid, férjhez adtam
ideje, hogy átgázoljak a patakon
és elmenjek tehozzád.*

*Félek, hogy fekete árnyékom
durván föl ne riassza.
Igy aztán
a holdvilágba feledkezve
egyedül marad a réten
és sétáltatja félszavait
csillagtól csillagig.*

Megszelídült átok

Sreten Perović

*Elindultam
s te ottmaradtál az úton, vártad,
hogy megérjen a hold.
Magammal vittem a pillanat kormát
elkeverve a megszelídült széllel.*

*És a lépésem nem fordult hátra.
Egyre fakult a hangom:
világrajöttél, meg nem erősödtél,
eredj bűnhődni a temető mellé!
S az alázatos folyó
csak sodródott utánam
tele fűzfalevelekkel és szilaj halakkal.
Akkor rájöttél:
fejed fölött ellovagolt a hold
az elképzelt domb túlsó partjára.*

(A „Szeánszok” c. kötetből)

Bennem fogan a szél

Blažo Ščepanović

*Habos tájtékből
néma nagy halak gyűrűjében
ahol a szem is széthull a csendtől
megfogan bennem a szél
és már-már magához húzza a hangot,
de a hírjai megpattanak.
Csordákba szakajtvá futok-futok
nincs mentségem fában és kőben
keresem a kígyót magamban
hergelem az alvó kutya-lelket,
aztán a makacs vízi-rózsák
szirmainak húzelgek fejetlen,
hátha ettől az ikrák megtermékenyülnek
és fölrajzolom magam az iszapon.
A kék semmi oldó cseppjei közt
van orvosság a vérnek és a bőrnek.
Szétfutok az erekben,
s a levél színén várom a napot.*

Emlékezés

Blažo Ščepanović

*Engemet szülsz, sajogni nem szűnőt,
kilencszeres csók, kilencszeres vérszomj,
anyám te szikla, apám te láng,
a csapzott hegyi szellem gyúr, sodor
tol át az izzó tűfokon.
Vajúdsz velem és huzakodsz
ajkam előtt a rossz gyűrű a vágy
és amikor már a csillagokba marsz
szederjesen beleszakadok
minden földuzzad a visszeredbe.
Hegyszorosodból fölbukik a nap
és végignyálja görcsfogta ujjaid,
farkasszuka és zsványvezér hajtása.
Bebugyolálsz még penészesen a csöndtől
lecibálsz a prüszkölő mén hátáról
magadban nyomoritott csontokkal
hajigálod az erdei vadakat.*

(A „Kígyók földjének szegélyén” c. kötetből)

Olajfák

Žarko Djurović

*Eljöttek valahonnét és belefúrták lábuk a homokba,
és itt maradtak, tekintetük a tengerre szegezve,
amely csacska kedvében át-átcsap a parton
és fölfedi a lábnyomok kielégíthetetlen kalandját.
Fölbuknak a hajnal leggyöngédebb szembogarából
és a nap — álmos fodrász
kedve szerint festi a hajukat.
Aztán odasetteng a csirkefogó szél
és a zöld kontyot csakazértis szétkuszálja.
Mire észbekapnál,
a kékszemű csönd bimbót nyit
és akkor hirtelen megérsz.*

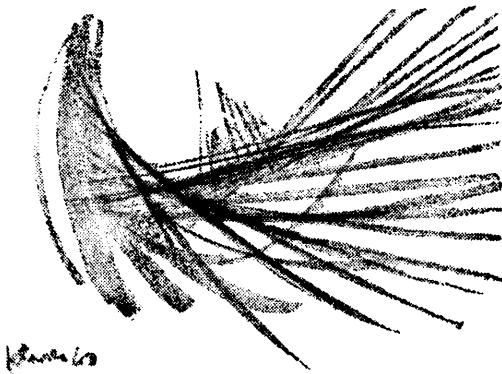
Narancsmellű éj

Žarko Djurović

A szavak közt az álmatlanság hattyúja alszik.
A tenger nevet ad nekem és én neki hullámot.
A tenger sós szájjal csókolja meztelen lábad.
Köröskörül a narancsmellű éj.
Az éj kis titok, amit durva gondolatok öveznek,
az éj kis bárka, amit meleg szavak ringatnak,
az éj kis tenger a szembogaradban,
az éj nagy tenger a lépteidben.
Az éj sötét karjait a hullámokba mártja.
A hullámot én eszeltem ki, én, ez a furcsa szerzet,
én, aki makacsul zörgetek az álmod ablakán,
amit kívülről holdfény lakkoz
belülről pedig valami lázas arató-kívánság.

(A „Márványhegy” c. kötetből)

Ács Károly fordításai

Egy öngyilkosság mellékszereplői

D. J u h á s z Z s u z s a

Tóbiással ültem a padlásablakban. Az éjszakai kóborlásban csatakoszá vált bundámat hoztam rendbe, ő meg, szokása szerint, a gazdáját szapulta vakkantgatva egyet-egyet... „A doktorék folyton a múltat cicomázzák, és ezzel csak csalódásaikat keltik életre...”, mondta éppen, amikor a szőke fiatalasszony megjelent a korlátnál. Mozdulatlanul állt egy darabig, azután zajtalanul vetette át magát a korlátón. A padlásablakból jól láttuk, vékony kis teste nagyot puffant a kútudvar mélyén. Rángott egy darabig, majd mereven elnyúlt a sötét tócsák között.

Tegnap, vagy talán egy perccel előbb még hangosan felnevettem volna... Az emberek butasága engem mindig nevetésre ingerelt... De akkor, abban a percben — megöregedtem.

Az emberek nem értik ezt. Valószínűleg azért, mert nem tudják, hogy minden egyetlen percen múlik... Hogy egyetlen perc az élet. Egyetlen perc a halál. Hogy egyetlen perc alatt öregszünk meg. Akkor, amikor csak mosolygunk olyasmi felett, ami valaha — tegnap, vagy egy perccel előbb — még megnevetettetett volna...

Sokszor el akartam ezt mondani, de mit érnek velem? Semmit. Ha emberi nyelven tudnék szólni az emberekhez, akkor is csak azt mondanák: hallucinálunk...

Azokra, akik azt állítják, hogy a fák látnak, a házak éreznek, a bútorok gondolkodnak, azokra azt fogják, hogy bolondok. Vagy azt, hogy költők. Ami az emberi észjárás szerint majdnem egyet jelent.

Engem nem hallanak meg az emberek, hiszen ők még egymás velőtrázó sikolyait sem hallják...

A mosóné ágyrajárója ért elsőnek a testhez. Ijedten, tétován topogott mellette. Tanácstalanul tekintgetett fel a körfolyosóra, ahol mint a birkák, összebújva álltak az ágyukból felriasztott félmegtelen lakók.

A vésnök cipőt sem húzott. Kapkodta talpait, mintha parázon állna. Az asszonyok elnyúlt szemmel bámultak le a testre és a térdeplő mérnökre, aki eszelősen ismételte: „Miért tette?... Az isten szerelmére... Miért tette?...” Keskeny, csontos arcán ráng-

tak az izmok, feje meg úgy ingott, mint a leölt csirkéé. Az ágyrajáró és a házmesterné fel akarták segíteni a földről, de intett — hagyják.

Tóbiás visszahúzta fejét, rámnézett...

„Mosolyogsz?” vakkantott ijedten. — „A gazdád térdelj odalent, te meg...” Csipás öreg szeméi megteltek vádló döbbenettel.

Annyira emberi volt a szeme, hogy menten elöntött az epe.

„Öt éve magyarázom már neked, hogy az az ember, akivel a lakáson osztozom, nem gazdám. Semmi közöm hozzá! Semmi közöm az emberhez!”

„De Félix! — szólt Tóbiás. — Ilyenkor...”

„Milyenkor? Különben is mit csináljak? Sírjak?”

Tóbiás, amennyire csak reumás izületei megengedték, méltóságteljesen felállt.

„Mindig mondtam, hogy cinikus vagy, de hogy ennyire érzéketlen vagy... ennyire romlott... hát ezt mégse hittem volna...”

Milyen banális egy kutya szótára — gondoltam —, és ha most összekarmolnám nedvesen csillogó orrát, nem érné meg, miért teszem.

Megérkeztek a mentők.

Fiatal, kerekarcú orvos szaladt be az udvarra. Az emberek pusmogása elnémult. A beállt csendben hallani lehetett, hogyan toccsannak az esőcseppek a földre.

„Ex” — emelkedett fel az orvos. Riadtan nézett az egykedvűen ácsorgó ápolóra, majd a sofőrre, aki úgy tartotta maga elé a könnyű hordágyat, mintha pajzsot emelne puffadt teste és a halál közé.

„Szegény asszonyka”, suttogta az órásné. Az orratövébe futó könnyeket a kezefejevel próbálta elkenni.

„Hát bizony... ki hitte volna...”

„Mentek be rögtön!... Nem cirkusz ez...”

„Adta büdös kölykei...”

„Az anyósa persze ki se dugja az orrát...”

„Majd pont ő jön ki... Mindig mondtam...”

„Ja, ilyen az élet...”

„Bizony... bizony...”

A férfiak lassan behúzódtak a lakásokba. Fél hat volt, munkába kellett

indulniok. A hullát elvitték. A mérnököt feltámogatták a lakásba. Nem volt több látványosság...

Tóbiás még mindig sértődötten állt a háttérben. Legszívesebben faképnél hagyott volna, de nem tudott kijutni a padlásról. A kilincs magasan van, ugraní meg nem tud.

Az órásek konyhaajtaja előtt susogott még néhány asszony.

„Tudom, hogy ez lesz a vége”, sepegte a foghíjas tanítónő. „Minden este ott állt a korlátnál... Pont ott, ahol leugrott!”

„Én is láttam... Csak állt és sóhajtozott...”

„De biz nem sóhajtoztam volna”, szaporázta a kéményseprősné, akinek a fején úgy meredeztek a hajbodorítóvasak, mint a kígyók. „Tíz körmömmel ugrottam volna neki a világnak...”

„Olyan szép, finom asszony volt”, szípogta a színész nő cselédkéje. „Olyan barátságosan köszönt mindig...”

„Na, az már szent, hogy barátságosabb volt, mint a maga drágalátos művésznője...”

A sápadt, könnyfoltos arcokon öszserándultak a ráncok.

„A tisztességes asszony így végzi. Bezzeg a maga asszonya...”

„Ne szólj szám, nem fáj fejem, de sokat mondhatnék én a művésznőről...”

„Az ilyen persze nem megy férjhez...”

„Nem vesz nyugót a nyakába...”

„Éli világát... Aztán lenézi a becsületes embereket...”

Halld?” kérdeztem Tóbiást

Nem válaszolt. Búsán lógatta fejét. Észre sem vette, hogy fülei leérnek a porba, pedig erre nagyon kíváncsi volt.

„Nem vagyok érzéketlen... Legfeljebb csak józan. Mindent leértékelek. Azt is, amit elvesztettem, azt is, amit nem érhetek el”, mondtam.

Lehuppanтам a földre, és odaléptem Tóbiáshoz. Nyakán, mint mindig, ha zajtalanul mögé álltam, felborzolódott a szőr.

„Nézd, Tóbiás, az egész roppant egyszerű... Most öregedtem meg és...”

„Mi köze ennek az öngyilkossághoz?”

„Minél kisebb egy kutya látóköre, annál többet ugat olyasmiről, amihez nem ért...”

Korát meghazudtoló fürgeséggel vetette magát felém. Villámgyorsan ugrottam a kilincsekre... A padlásajtó nagy dörrenéssel csapódott be mögöttem.

Fél nap nyúszíthat, míg valaki meghallja és kiengedi — gondoltam elégedetten. Milyen korlátolt is egy kutya! Az egész pereputtya tehetetlen. Meghunyászkodó szolgálattelkek! Ez is... Arra, amit mondani akarok neki, nem kíváncsi. De erkölcsre oktatni, azt igen. Engem akar erkölcsre oktatni... Az ember erkölcsére... Undorító!

A ház egyetlen tetőlakásából a festő lépett elém. Ilyenkor emeli be a tejet, amit maga forral egy piszkos villanymelegítőn.

Egyébként, a festőnek minden holmija piszkos. És kopott. De ez őt nem zavarja. Valami furcsa göggel túri a ragacos nyomort. A lakók azt mondják, azért mert zseni. Tisztában van azzal, hogy megelőzte korát... És valószínűleg azért van hátralékban mindennemű fizetéssel.

El akartam surranni mellette, nehogy rámdobbantson, de elállta az utamat.

„Gyere cica... Itt a tejescske...”

Elveim fenntartásával követtem a rosszillatú lakásba.

Leszedte a tejesüveg fémkupakját, keresgélt a konyhafülke bűzéiben, azután kihozott egy csorbaszélű kistányért, és beleöntötte a vizezett tej felét. Odarakta az orrom elé.

Udvariasan lefetyeltem, ő meg állt fölöttem, és búsan nézett.

„Árva macska... Szegény elárvult állat”, mondták kissé kidülledt, kék szemei. „Nincs többé a kis verébaszszony... Soha többé nem jön vissza... És a haja... Az a lány szőke hamvaság... Vajon meg tudnám-e keverni azt az áttetsző színt?...”

Mocskos palettája felé fordult, és — legalább egy kis időre — megfeledkezett rólam. Lázasan kevergette a festéket, majd az ecsetet huzogálta végig egy kartonon. Az ecset minden szőrszála fájdalmasan borzolódtott...

Végigsétáltam a kis szobán. Megnéztem a meszelő után kiáltó falakhoz támasztott képeket... Csupa értelmetlen szímfolt, habár a festő azt állítja, hogy az ember áll művészete központjában.

Az ágy most is vetetlen volt. Előtte, rongyos kis szőnyegen, a festő szétaposított papucsei heverték... Ebben a lakásban minden tárgy elnőtt. A rugóját lógató plüssdívány, a kettéhasadt asztal, a színtüket vesztett faszékek...

Hogy ne lássam ezt a sivár környezetet, összegöngyölödtem az ágyon. Megkíséreltem olyan keveset beszívni az áporodott levegőből, amilyen keveset csak lehetett. Egy darabig még figyeltem a festőt, hogyan kinlódik a színkeveréssel.

Délfelé a modell ébresztett fel.

A festő, amikor a nő először jött fej hozzá, modelljeként mutatta be, de a ház asszonyai egész más néven nevezték.

Húsos, nagymellű nő a modell. S mégis mozgékony, mint az egér.

Most is nagy sebbel-lobbal jött és még be sem csukta az ajtót, máris sírálni kezdett.

„Jaj, istenem, el sem tudom hinni... Lent még most is tárgyalnak az asszonyok... Vajon miért tette?... Na, mi az? Meg se csókolsz?”

A festő unottan fordult hátra.

„Csukd be az ajtót”, mondta. „Kés-tél!”

Az modell becsapta az ajtót, és csípőrevágta vöröskörmű kezét.

„Szóval, ez a jónapot? Az ember megbolondul veled. Dolgozom, mint egy állat...”

Ahogy előrelépett, túsarka nagyot toccsant a csorbaszélű kistányérban. Lenézett, azután vésztiósló nyugalommal megkérdezte:

„Ez mi?”

„A macska...” nézett körül a festő.

„Miféle macska?... Csak nem képezeled, hogy még macskák után is én fogok takarítani?”

„Az ő macskája...”, mondta jelentőségteljesen a festő.

Felültem a pecsétés paplanra. Előbb nyújtózni akartam, de meggondoltam magam, s inkább nyarvogtam egyet.

„Mintha megérezné”, mondta áhítatosan a modell.

Megrendülve bámult rám. A hirtelen beállt csendben Tóbiás kétségbeesett nyúszítását hallottam. A modell lassan odajött az ágyamhoz. Tubarózsza parfümjének erős illata belefűrődött az orromba.

„Szegény... Szegény”, mondta halalkan.

Nem tudtam, hogy vajon kit sajnál. Az öngyilkost? Vagy engem? Vagy talán önmagát? Az emberek sajnálatában mindig van valami penetráns kétértelműség.

„Szegény...”, ismételtette, és kaparászni kezdett a fejembúbjában, ami hallatlanul idegesített. Utálok, ha fogdosnak. De ezt egyetlen ember sem érti meg.

„Miért tette? Tudják már?”

A festő a fejét rázta.

„Búcsúlevelet sem írt?”

„Nem... Nem hiszem...”

„Érthetetlen az egész... Mindene megvolt...”

A „minden” szót olyan áhítatosan mondta ki, hogy elmosolyodtam. Olyan primitív az ember! Azt hiszi, ha valakinek van mit ennie és az emésztése is rendbe van, mindene megvan. Addig boldog.

„A férje jó ember. Sokat keres...”

„Lehet... Nem ismerem őket.”

„Egyszer láttam az asszonyt a parkban...”

A modell keresgélni kezdett emlékezete fiókjában, ahol ugyanolyan rendtelenség lehetett, mint azokban a fiókokban, melyeket neki kellett volna rendbetartania.

„Tavaly nyáron... Persze, most már emlékszem. Egy fiatalemberrel sétált... Te! Nem volt ez az asszony boldogtalanul szerelmes?... Az ember nem hinné, mennyi romantika van még a világon!”

„Ti nők mindent a szerelemmel intéztek el.”

A festő kedvetlenül fordított hátat a kartonnak, melyen az asszony tündöklő szőkeje helyett tojássárgájára emlékeztető foltok éktelenkedtek.

„Miért ne lett volna szerelmes? Olyan szerelmes...”

„Hogy leugorjon az ötödik emeletről? Marhaság!”

„Miért lenne ez marhaság?”

„Mert ennek az asszonynak nem szerelem kellett... Legalábbis nem az, amit te értesz szerelem alatt.”

A modell duzzadt szája tátva maradt. Porcelánkéek szemében fellobbant a düh.

„Ügy?”, sziszegte. „Ügy? És honnan tudod te, hogy én mit...”

„Nézd, ne maradjunk ezen... Azt mindenki tudja, hogy a házasságban egyetlen asszony sem kapja meg azt, amit várt.”

„És miért nem?”

„Mert mi nem várjuk el azt amit kapunk.”

Tóbiás őrjöngve kaparta a padlásajtót.

„A fene egye meg ezt a buta kutyát! Már megint fönnszorult”, ugrott fel a festő.

Vékony lábaj között inaltam ki a körfolyosóra. Nem voltam kíváncsi arra a parázs veszekedésre, ami ezután következett. Hiába, a festőnek úgy kell a veszekedés, mint másnak az étel. Csak folytonos boldogtalanság közepette tud alkotni. Mint minden művész, ő is kénytelen a mindennapi békéjét feláldozni a művészet kedvéért.

Tóbiás tajtékozva rohant le a lépcsőn, de én gyorsabb voltam. Beugrottam az első nyitott ablakon.

Megdermedtem. A tanár ebédlőjében voltam... Ott ült a terített asztalnál...

Kínos volt ez a találkozás, mert a tanárhoz nem lehet bejelentés vagy meghívás nélkül bemenni. Még nekem sem! Ez a könyvekkel agyonzsúfolt, sötét lakás magányos sziget, ahová nem lehet betörni... A tanár híres ember. A hírnév választja el a világtól.

Az emberek hírneve — erre rég rájöttem — olyan, mint egy tejüvegből készített fal. Látni mögötte a fényt és az árnyakat, de mindez életlenül, meszeszerű. Ezt a falat, az emberek nyelvén magánynak is nevezik.

A tanár is magányos ember. Halk, szótlán, és előtte is, mint minden magányos ember előtt, értetlenül állnak a többiek. És egy nagy adag kisebbrendűségi érzettel. Azt hiszik ugyanis, hogy a tanár mindent tud. Mindent, amit a többiek nem tudnak. Ugyanakkor még senkinek sem jutott észébe, hogy a nagy tudós nem tudja azt, amit a többiek tudnak. Nem tud tüzet gyújtani. A villanycsengőt sem tudja megjavítani. Még enni sem tud rendszeren. Talán éhenhalna, ha a házvezetőnője, egy púpos kis denevér-asszony nem rakná elé az ételt.

Amikor lehuppantam a szőnyegre — rámnézett.

Ó, ha ember lettem volna, kiválóan értettem volna hozzá, hogyan kell a legnagyobb szőmennyiséget felhasználni egyetlen mentség kifejezésére. Így azonban... csak álltam. Elnyúlva, bután, izmaimban a menekülési vágy bizsergésével.

A tanár lassan az asztalon lévő régidivatú kézicsengő felé nyúlt, és energikusan megrázta. A denevér azonnal bejött, mintha csak az ajtó mögött lesett volna ránk.

„Macska!”, bökött felém a tanár. „Hogy kerül ide egy macska?”

„Úgy, hogy nem engedi becsukni az ablakot”, válaszolta harciasan az asszony. „Az udvar felől csak az nem mászik be hozzánk, aki nem akar. Csoda, hogy eddig nem gyikoltak meg. De persze, én hiába beszélek. Falra-hányt borsó minden szavam... Sicc a pokolba!”

„Ugyan hagyja már szegényt. Talán éhes.”

Belemarkolt a hústóstálba, és ledobott egy darab sültet. A világos, vastag szőnyeg szomjasan itta be a zsírt. A kis púpos túfogacskáig mögül éles nyikkanás tört elő. Nem sokat törődtem vele. Szerettem a húst. Még ha a földön szervírozzák is.

„Nézzé, hogy fal”, mondta a tanár elégedetten. „Szegény kiéhezett pára... Mi a csodának tartanak az emberek állatokat, ha nem etetik őket rendszeren?”

„Kiéhezett? Pákosztos dög ez, de nem kiéhezett. Annak a szegény asszonykának a macskája, aki ma hajnalban...” — karomszerű kezével olyan mozdulatot tett, mintha repülne.

„A mérnökne... persze... persze...”

„Igen. A mérnökne.”

Végeztem a hússal.

Magamra akartam vonni a tanár figyelmét, ezért — szokásomtól eltérően — dorombolni kezdtem, mégsem ügyelt rá. Dörzsölte a homlokát, szipákkolt... Azt hiszem — zavarban volt. Egyszerűen nem tudta hogyan kell sajnálkozni.

„A mérnök tehetséges ember...”, nyögte ki végül. „Az a hídterv, amit benyújtott... az határozottan ügyes...”

„Hogy tehetséges-e, azt nem tudom”, rezgettette meg hangját a denevér. „De hogy nincs szíve, azt tudom!”

„Szív?” nézett nagyot a tanár. „Minek a hídépítéshez szív?”

„A házasságáról beszélek! Nincs ebben az emberben egy fikarcnyi gyengédség sem. Na, sok mindent mesélhetnék, de annyira felháborított ez az eset, hogy nem találok szavakat...”

„Ezt mondják mindazok, akik ha nekilátnak, órák hosszat beszélnek.”

„Nem beszélek órák hosszat”, csatant fel a kis púpos. „Én csak meg-

mondom, hogy az a tehetséges mérnök egy komisz fráter! Egy csirkefogó!”

Nagy mérgesen összekapkodta a tányérokat. A sórtartót úgy vágta a tálcára, hogy leesett a kupakja.

„Soha nem mondtam azt, hogy ismerem az embereket”, mondta halkán a tanár. „Olyan sok mindent nem tudok...”

„De én tudom, hogy mindennek a mérnök az oka. Igenis, a mérnök! Mert önző! Mert...”

„A legönzőbb realista is veszélytelebbebb a társadalomra nézve, mint bármelyik idealista. Az idealista, ha józan lesz, akkor is mérték nélküli...”

„Ezt nem értem”, kapta fel a megakartott tálcát a házvezetőnő. „Mindez csak amolyan filozofálgatás. Egy azonban biztos! Az az asszony még most is élne, ha nem ez az aljas a férje!... Azt hiszem, most már becsukhatom az ablakot... Sicc innen!”

Hatalmas ívben ugrottam ki az ablakon. Vártam, hogy utánam dob valamit, de nem történt semmi. Becsukta az ablakot, és azonnal leeresztette a redőnyt.

Az eső még mindig szemerkelett. Nagy szürkés-kék felhők imbojlyogtak a nedves tető felett. A színész-nő cselédkéje libbent ki a folyósóra.

„Ismeretleem anyaaa.”

„Hol van a *Vilmuskaa*” — cincogta vékony hangocskáján.

Valami rongy volt a kezében, azt akarta kirázni. Ahogy a rács fölé hajolt — elhallgatott. Odalent, az udvar mélyén, fekete tükrökké váltak a tócsák. A lányka beszaladt a konyhába. Felgyújtotta a villanyt. Félt...

Milyen értetlen szerzet is az ember! Az örökkétartó élet borzalmas gondolatától egyik sem retteg. De az örökkétartó békességtől mindegyik fél.

A fodrászüzletben is kigyúltak a neonfények. Az üzlet — az utcáról nézve — csupa csillogás. Innen, az udvar felől, csupa piszok. Az üzlet mögötti szűk, emberhajbüzös szobácskában esznek a fodrászlányok. Most is ott állt az egyik a szakaftűgöngyű ablak mögött. Gépiesen rágicsált valamit, és kerekretárgult szemmel lesett ki a félhomályba. Ő is félt...

A negyedik emeleten dörrenve csapódott be egy ajtó.

„Az istenfáját, mán megin csapkodnak” üvöltött a házmester. „De eltörom egyszer a derekát...”

„Töri a nyavalyát, vén pokróc”, rikantott le a kéményseprősné. „Nem a magáét csapkodom, hallja-e?!”

Gyorsan leszaladtam a lépcsőn.

A házmester nagy mérgesen gyújtotta meg a lépcsőházi és az udvari lámpát, azután dohogva morogva nyitott be a kis konyhába. Én meg mögötte.

„Ezeknek a közvagyon amolyan csáki szalmája. Csapkodnak, törnek, rongálnak mindent.”

Nagy szuszogások közepette hámozta le a kővér testéről a szakadt kabátot.

Odamentem a tisztára fényezett takaréktűzhely alá. Itt van megszokott helyem. Gyakran belátogatok ide, főleg ilyenkor, koraősszel. Kedvelem ezt a mosószappan- és égő fahasábszagú konyhát. A házmestert és a házmester-nét persze nem kedvelem. Főleg az asszonyt nem bírom ideggel, mert folyton simogatna. „Olyan szép ez a macska”, mondja, valahányszor meglát. „Szép a nyavalyát”, szól erre a férfi. „Mi vóna rajta szép? Macska az macska.” „Jaj, hát hogy angóra macska. Hogy olyan fehér. Hej, ha az enyim lehetne.” „Na, még csak ez kéne ide.”

Ma azonban észre sem vett az asszony. Öltögetett a fia rossz nadrágján. Ideoda forgatta a málot szövetet, nyálazta a szálát, hallgatott.

„Ide se hallgatsz, mi?”

„Ugyan, ne edd mán magad mindig. Mindig csak mérgelődöl. Meglásd, megüt a szél...”

„De a fene álljon bele abba a nagyszájú mesternébe! Bizisten megmondom a házelnöknek, hogy az ilyeneknek nem belvárosi lakás való, hanem putri.”

„Ej no, hát kiszaladt a kilincs a keziből.”

„Beteg vagy, hé? Hát nem te jártatod mindig a szád, hogy így a kéményseprősné, meg úgy a kéményseprősné... Most meg odavagy érte.”

„Nem vagyok oda, csak... Csak hát épp ma...”

„A fene vitte vóna el ezt a napot is.”

A házmester felvette a pohárszékre dobott újságot. Nyögve ereszkedett le a fásládára. Megnyálazta a mutatóujját, és körülményesen lapozni kezdett.

„Nincs még benne a délutáni kiadásban”, mondta kisvártatva.

Az asszony hallgatva varrt tovább.

Összegöngyölödtem a frissen súrolt padlón, s már majd elaludtam, amikor a rozsdáslámbú ébresztőóra nyekkenve berregni kezdett.

„Ezt is föl kéne mán vinni az óráshon”, nézett fel az újságból a házmester. „Tán fuszunkába olcsón megcsinálná... Reggel nem csörög, ilyenkor meg rákezd.”

„Csak ébredtem vóna fel ma idejében”, mondta halkán az asszony.

„Tán visszarántottad vóna, mi?”

A házmesterné cernát fűzött a tübbe, nyálazta a szálát, és csak félszájjal mondta:

„Az anyósa az oka. Meg az a két paszulykaró.”

„Az anyósa?” A házmester csodálkozva ejtette ölébe az újságot. „Hát... meglehet. A mérnök rendes lakó. Nem iszik, csöndes is...”

„De bezzeg az a vénasszony anyja, meg a húgai... Sose vót jó azoknak semmi. Az az árva asszonyka meg csak kókadozott közöttük... Ne így tedd édesem, hanem amúgy... Mi ezt nem így szoktuk, édesem”, utánozta az öregasszony orrhangját. „Az a két aszott vénlány meg úgy meredezett szegényre, mint az áspiskigyó... Na, ha engem kérdezték vóna a rendőrök, én biz megmondtam vóna...”

„Mondtál vóna, mondtál vóna... Még csak az köll, hogy oda dugd az orrod, ahová nem köll. Úgy is eleget pusmogtatok ma mán az udvaron. Semmi közöd az egészhez, hallod-e?”

„Nincs tebened egy mákszemnyi jóérzés sem! De úgy is gyün majd rád az isten áldása...”

„Hagyd az isten áldását békivel. Inkább a vacsorát csinálnád. Mindjárt itt a kölyök.”

Szétteregette az újságot, és újból mekifeküdt az apróbetűs cikkeknél. A házmesterné mérgesen pakolta össze a varrást. Nem szólt, de majd megpukkad a belérekasztett szóáradattól.

„Hogy az ördög vitte vóna el őket, mán megin az olajjal van bajuk”, vaskarta meg [busa fejét a férfi „Ehun van, ni! Csak kseftölnek, aztán megin a szegényember issza meg a levit. Az Egy-e-sült Nem-ze-tek-bizton-sá-gi-taná-csa-összehív-ta...” betűzte mérgesen.

Odaszaladtam az ajtóhoz, és megkapartam. Nem érdekelték a házmester kommentárjai. Külömben is mindig unatott az emberek politikai véleménye. Saját kis ügyeiket sem tudják elintézni, de azért mindegyikük jobban tudja, hogyan kellene elintézni a nemzetek sorát.

„Hát ez mikor jött be?” — kérdezte az asszony.”

„Tán velem.”

„No, ennek is befellegzett! Ezentúl ezt is csak rugdalni fogják.”

A házmester felmézett az asszony fáradt arcára. Valami hetyke mosolyféle bujkált a bajusza alatt.

„A fenét”, mondta. „Ha nem köll nekik többet, hát idevesszük... De csak akkó, ha nem kárityolsz napestig az udvaron... No, ereszd mán ki, mer még becsinál.”

A szél szétkergette a felhőket. Az eső elállt. Ahogy felfelé baktattam, majd beleütköztem a könyvelőék albérlőjébe. Az elsőemeleti pihenő sarkában szokta ilyenkor várni az órásék gimnazista lányát. A lány is akkor ért oda.

„Te... Te...”, dadogta rekedten a fiú

„Naaa... neee... ez fáj.”

Nappal alig ismerik meg egymást. Ha összeakadnak a lépcsőházban közömbös ismerősként mennek el egymás mellett. A fiú köszön: „Jónapot kívánok”. A lány begyesen biccent. Csak a szemük villan össze. „Emlékszel?” — kérdik a fiú barna szemei. „Emlékszem”, rebbennek a kék szemek. Ezekből a villanásokból táplálkoznak az emberek érzelmei. Tegnap még érdeklődve figyeltem őket. Olyan édesen buta volt ez a lány. Ma azonban untam őket. Hiába, megöregedtem. Ráébredtem arra, hogy az élet legunalmasabb pillanatai azok, melyeket elefántként töltünk egy szerelmes emberpárral.

„Alig tudtam elszabadulni”, susogta két csók között a lány. „Apa gyanakszik.”

„Ugyan, mi gyanakodni valója van? Mi van abban rossz, ha itt találkozunk? Négy év múlva amúgy is diplomálok, és akkor...”

„És akkor?” visszhangozta a lány.

„Elveszlek feleségül.”

„Négy év nagyon hosszú idő...”

„Egy pillanat”, mondta a fiú komolyan.

Az önámítás az emberek egyetlen kedves erénye.

Rövid ideig csendben, összebújva álltak. Akkor a lány megborzongott.

„Ott... lenti” mutatott le a sötét udvarra. „Nem látod? Mozog valami...”

„Biztos egy macska.”

„Olyan ideges vagyok ma egész nap... Nem is kérdeztem, mit szólsz ehhez a

rémséghez? Olyan szép asszony volt... Olyan finom... Valami nagy bánata lehetett...”

„Csodát”, legyintett a fiú. „Beteg volt.”

„Beteg?”

„Persze! Idegbajos. Mi, medikusok, jól ismerjük ezt az embertípust...”

Felnőttes mozdulattal kivette utolsó cigarettafáját a szivarzsebéből. Rágyújtott. A félig üres cigaretta papírja nagyot lobbant.

„Bolond volt?”

„Nem éppen bolond... De ehhez úgy sem értesz. Az ilyesmit csak orvosi szem veszi észre.”

A lány áhítatosan bújt hozzá.

„Te igazán mindent tudsz!”

A fiú elégedetten ölelte át. Meg volt elégedve a világgal és önmagával. A rózsaszín szemüveg az orrán, melyen keresztül tökéletesnek látta önmagát, ezúttal sem hagyta cserben...

Mennyi keserves tapasztalat kell ahhoz, míg az ember végre belátja, hogy tökély — csak mint reklámszöveg létezik.

Az ápolónő jött fel lassan a lépcsőn. A csontos, magas asszony, amikor két árnyat látott maga előtt, hirtelen megállt. Az udvari lámpa imbolygó fénye egy pillanatra megvilágította a két fiatal, azután az asszony szögletes arcát. A kemény arcon az erkölcsi felháborodás rút ráncai táncoltak... Az az erkölcsi felháborodás, mely tíz százalék erkölcsből és kilencven százalék irigységből tevődik össze...

A szél rázni kezdte az ablakokat. Csípős füstszagot cibált magával és a közeli hózivatarok rossz illatát. Egy másodpercre feltűnt a szomszéd ház tűzfala fölött a hold farkó arca. Hallottam is menten a műszerészek szemetesládája mögött idegesen felnyitkozó Tóbiást. Úgy látszik, rám várt.

„Most leszámolunk” gondoltam.

De nem ugrott nekem. Peckesen ellépkedtem előtte.

„Beszélmem kell veled” mondta halalkan.

Hangjában nem csak a holdiszony vibrált, hanem komoly kétségbeesés is. Megálltam.

„Mi baj?”

„Az egész ház megbolondult. Ebédet se adtak ma...”

„Az emberek gondoskodásáról beszélni — szalmacséplés!”

„Most már mindig így lesz?”

„Ugyan eredj! Minden csoda három napig tart. Szerencsénkre az emberek emlékezőtehetsége rövidtávra van beállítva...”

„És három nap múlva minden úgy lesz ismét, ahogyan volt?”

„Lefogadom, hogy egy hét múlva senki sem beszél a dolgról. Eszükbe sem jut majd az asszonyka. Legfeljebb ha elmennek az ajtaja előtt. Vagy ha eléjük kerül a férj. Később már ez sem számít...”

Tóbiás hirtelen odadugta hideg orrát a fülemhez.

„Ha megmondod, hogy miért tette, akkor... Akkor elfelejtem azt a ma reggeli disznóságot.”

A szemébe néztem. Sajnos, nem látam bennük mást, csak pletykaéhséget. Emberi volt a szeme. Idegen. Visszataszító.

„Ne haragudj, öregem, de... nem értenéd meg. Most már nem. Túl régen szolgálod az embert. Ők pedig könnyen felejtenek. Könnyen torzítanak... Higgyék azt, hogy a férje miatt tette. Vagy az anyósa miatt. Vagy azért, mert beteg volt. Olyan mindegy... Higgyél te is valamit.”

Tóbiás sóhajtott.

„Lehet, hogy igazad van”, mondta fáradtan. „Olyan régen szolgálom már az embert... Talán tényleg megsüketültem...”

„És a legvadabb ordítás sem ér semmit, ha süketeknek beszélünk.”

„Hát akkor... feküdjünk le... Nehéz nap volt ez a mai.”

„Nehéz? Nem... Inkább furcsa.”

„Jóéjt, Félix.”

„Jóéjt, Tóbiás.”

És most itthon fekszem már órák óta a nagy karosszékben.

Ők meg négyen csukott szemmel ülnek a sötétben. Azt hiszik, ha rémült szemgolyóikra vonják vörösresírt szemhéjukat, nem látja őket senki. De én — látok. Az éjszaka is őket figyeli.

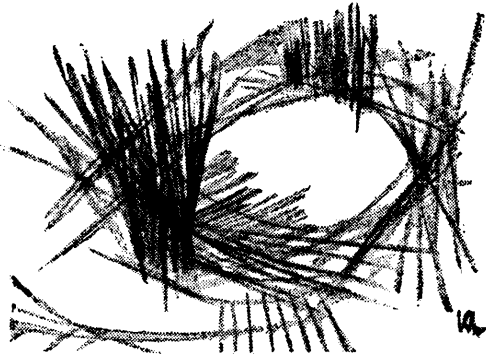
A dermedt csendben csak a négy emberi szív kétségbeesett dobogása hallik: tum-tá, tum-tá, tum-tá...

A négy szív érzi, hogy ezentúl minden este belopódzik a sötét lakásba az asszonyka. Hiába zárják majd be az ajtókat, reteszelik el az ablakokat... Az asszonyka bejön. Nagy kék szeme tele lesz a messzeség némaságával. És hiába kérdik majd tőle: „Az isten szerelmére, miért tetted?” Nem válaszol. Hallgat, és konokul hallgat körülötte az egész világ. Mindenki sejt valamit. De hogy valójában mi történt, nem tudja senki.

Csak én.

De engem nem hallanak az emberek. A szegény, védtelen, kiszolgáltatott emberek...

Rettenetes lehet embernek lenni.

Megnyugtatósul magamnak

Báti Zsuzsa

*Ne szökj meg
a zápor elől!
A párolgó rétek
úgyis nyomon követnek,
megkötöz a szivárvány
tarka szíja
és gúnyosan nevetgélnek majd
az akáclevelek,
ha kisüt a nap.*

*Ne szökj meg
az este elől,
hiszen a tüskés árnyak között
nyakad töröd,
ha lapulva végigoszsz a ligeten
és éjfélve úgyis nyakonragadnak
a dühös boszorkák.*

*Ne szökj meg
a telefonok elől!
Vinnyogó sírásuk,
ütemes jajuk
füledbe lopakodik úgyis, megládd.
Maradj veszteg
és tárcsázz türelmesen
a holnapi nyugalmadért.*

Riadt éjszakák

Báti Zsuzsa

*Almos tócsák tükrén
képét kergeti a fény
szakadatlanul,
az állomás felől, hallom,
mint szusszan egyet
a messze készülő vonat.
sikolt a gőz,
nagyot sikolt,
és a kerekek ütemére
— álomból tépett visszhang kényszerítése
gyilkolón villannak
a nyárfák levelei.*

*... és nem tud az éj alászállni,
nem tud megpihenni a hang,
a sötétet hasító vonatok fütytyétől
föl-fölakad
a hőség kemény gomolyagán,
ing és nem zuhanhat le sem,
bolyong, reszket,
mint idegeimben a félelem:*

*nemsokára itt a Nap,
az örök lángoló,
lehetek hatalmas,
mint a fény,
könyörtelen, mint a világosság,*

*és nem lehetek már jó,
nyugodt mélyálmú szeretet,
mint fiatal anyák ölén pihenő gyerekek
lepke-mosolya.*

Holt erdő

Sreten Asanović

Szanda a nyomukban haladt. Nem érzett fáradságot, de erőt sem arra, hogy sokáig kibírja.

Néha el-elmosolyodott, fáradtan, mintha félt volna, hogy valaki figyel, aztán egy pillanatra teljesen megmerevedett, arcizmait megnyújtotta, majd ismét közömbös lett, mintha mi sem történt volna.

Nem lépkedett különösen kitartóan, noha látszott, hogy nagyon szeretné utolérni azokat, akiket követ, s akik már bizonyára olyan messze vannak, hogy minden morzsányi erejét és gondolkodóképességét össze kell szednie, hogy beérje őket.

Kezdetben úgy tűnt neki, hogy meglehetősen hűvös, de nem nagyon erős szél fúj, ez fel fogja tartóztatni; ám amikor egy kissé hozzászakadt ehhez, csaknem megfélekedezett arról, mekkora út áll előtte, s csökönyösen igyekezett valami vidámra gondolni — de hasztalanul.

Gondolataiban is ott volt az erdő, amelyben most jár, igyekszik valahová, ott voltak a zöld lombok; ez az erdő elnyeli a legnagyobb titkot is, homályos az alacsonyra szállt ködtől, a fatörzsek közé nemrég szétkúszott füsttől, a még némi rothadó rostokkal borított csontoktól, s mintha fel-felszakadna benne egy elfojtott sikoly. Ott volt gondolataiban ez az áthatolhatatlan rengetegben kanyargó út, szegélyén tövisbokrokkal, amelyeknek már nincs anynyi erejük, hogy megsebezzék az ember fáradt arcát; ott volt a köd, amely a fák ujjai közt úgy feszült ki, mint egy óriásmadár. Ennek a ragadós útnak a végére gondolt, de egy kissé szégyenlősen, mintha nem sok értelme volna odáig fáradni; gondolt a koromtól megszürkült ritka felhőkre, a kicsiny és elveszett, erre a szinte zavarban lévő és — akárcsak ő — fáradtan kapaszkodó napra; azokra gondolt (de csak agytekevényeinek egyik csücskében), akiket utol kell érnie, utol kellene érnie, de akiket talán mégsem fog beérni.

Mintha azonban egy kissé zavarba hozta volna az, hogy most egyetlen élőlényvel sem találkozik, holott valamikor az ilyen úton mindig megdobogtatta valami a szívéét, olykor meg is ijesztette. Messzi ez az út, találkozni kellene valamivel, ami legalább egy pillanatra elragadja gondolataitól, fölrázza aléltságából, elúzi lidérceit.

Ám semmi sem történik: farkas nem surran, madár nem rebben, pillangó mintha nem létezne, még hangya sem került az útjába. Hát a hangok? Hová tűntet a hangok? Más körülmények között az ember föl sem figyel rájuk, de most halott az erdő nélkülük. Hát ez nem ugyanaz az erdő, nem olyan, mint a többi? S hová hurcolták ezeket a jeleket?

Hirtelen megállt. Úgy tűnt neki, mintha valaki követte volna, de a háta mögött — amerről jött — sehol még egy árnyék sem. Holt erdő, talán gúnyolódik velem, gondolta. Talán alszilk. S lépkedett tovább, hűvösen, mint egy temetésen.

Megdörzsölte szemét: a nap kisebbre zsugorodott. S mintha ebből az égő lámpából egy lény ereszkedett volna alá arra az útra, amelyen haladt. Pontosan azon a kanyaron, ahol — ő ezt tudja — az erdő másik része kezdődik.

Alig akart hinni szemének: egy anyóka közeledett feléje, lassan, értetlen szavakat mormolva, vagy átkozódva talán.

Szanda kérdezni akart tőle valamit, de ajka meg sem moccan; csak átölelte az anyókát, s a szeme könnybe lábadt.

— Szegény gyerekek! — suttozta az anyóka.

Szanda ismét megkísérelte, hogy kérdezzen legalább valamit, de ezúttal megértette, hogy ennek aligha lenne bármilyen értelme is.

— Pedig ki is kerülhették volna — folytatta az anyóka.

— Hát még...? — szakadt ki Szandából.

— Mind, lányom.

Szanda elindult. Az anyóka utánanézett, s motyogott valamit.

Szadna egy kissé fürgébben, biztosabban ment, mintha csak most döbent volna rá, hogy hová vezet az útja. Fülében hivatlanul felcsendült egy dallam. Nyomban tudta, hogy fivérei ebben a pillanatban nem gondolnak többé semmire, nem törekszenek hőstettek — mély álomba merültek, idegen acélsisakok közt. Vajon sokáig voltak-e eszméletnél, szemükben a rájuk irányított puskacsövek képével? S vajon elbúcsúztak-e egymástól legalább egy pillantással?

Ment, mereven nézve egy messzi vonalat, bukdácsolva a letört ágakon és egy-egy vasdarabon, semmit sem látva mindebből, még a vonalat sem. Amott lángol valami (ni, az eget is vörösre festi!), ott hevernek otthona maradványai, talán csak őt várják, kezét, hogy segítsen, hangját, hogy vigasztaljon, mondjon bármit. De mire való mindez? Ki vár rám, kinek van rám szüksége egyáltalán?

Az út egyre szűkült, de ez már nem volt út, sem csapás; seregek jártak erre, tiportak, itt a nyomuk — a pusztulás.

A nap is ravaszul megbújt, elrejtőzött a mögé a vonal mögé, minden bizonynal sebzetten. A kód elfáradt.

Csak az erdő maradt meg, de ez nem az az erdő, nem a régi.

Az éj hangtalanul, lassan összekapcsolta kezét fölötte.

Nem volt hely, ahol megpihenhetett volna, nem volt ereje, hogy leüljön, mert akkor itt véget ért volna az út, ő pedig nem akarta, hogy itt érjen véget. Még sokat kell gyalogolnia (a sötétség nem fogja elriasztani), többé semmi sem lepheti meg.

Már nem lépkedett biztosan. Mintha lépten-nyomon akadályok bukkannának elő. Talán azoknak a csontjai, akik néhány hónappal ezelőtt jártak az erdőben, de talán nem ebben, azoké, akiket ismert és azoké is, akiket nem akart megismerni.

A csönd mindjobban belefonódott a lépteibe, s nem volt teljesen biztos benne, hogy megy-e még mindig vagy megállt.

— Miért tartották vissza Joskót? Az ő segítése amúgyis csekély volt. Elküldhették volna azzal a színleges feladattal, hogy vigyen jelentést. Csak ha beleegyezett. S ha nem?

Szanda megérezte, hogy mégis halad, majd a kanyar irányában egy alig észrevehető fénypontot látott.

Összeszedte minden erejét, hogy megállapítsa, honnan ered ez a fény. Talán ház van a közelben? Elmosolyodott magán, amikor erre gondolt. Hisz ez olyan erdő, amelyen seregek dübörögtek át, s a fénysugár eltűnt, mintha sosem látta volna.

A vaksötét egyre nyelte lépteit. Feje ingott, noha a szeme változatlanul egy irányba nézett — a kihunyt fénypont irányába. Úgy érezte, hogy ólom-súlyú fejének minden mozdulata el-eltéríti útjáról, töri és húzza lefelé.

Szanda felvetette fejét, megmervitette izmait, kezét a szokottnál erősebben lendítette, lépteit megnyújította.

Ekkor a távolban feltűnt egy kicsi és bizonytalan alak, és Szanda úgy látta, hogy Joskó közeledik feléje, azt hitte, mégis útnak indították egy üzenettel. Ettől a gondolattól megerősödve meggyorsította lépteit, kezét elkészítette a találkozásra.

Sebtében szavakat keresett, amiket neki mond majd, és felkészült minden hírre, amit tőle fog hallani. Szemhéjára egy rég nem érzett meleg, nedves fátyol tapadt.

Joskó gyorsan közeledett, s úgy látszott, hogy siettetni a találkozózt, mint Szanda is, mintha tudta volna, hogy egyikük összerogyhat az izgalomtól vagy a kimerültségtől.

Szanda észrevette, hogy a Joskó imént még széttárt keze hirtelen a magasba lendült. Furcsának találta ezt, megijedt, hogy elfog esni, kifogy az ereje. Tántorogva futni kezdett, de Joskó hirtelen megmerevedett, és fatörzssé vált.

Szanda ölelésre nyújtott karja lehullott. Csüggedten botorkált tovább a hegy lejtőjén, akár egy anyóka.

Hajnalig még kétszer jelent meg előtte Joskó, s nyomban el is tűnt a fatörzsek mögött.

A hűvös reggeli levegő elűzte Szanda álmodását. Az erdő érezhetően elmaradt mögötte, egyszerre cserjés, magyal- és tövisbokrok borította hegyoldal tárult elébe.

Amott, az első hegyek mögött az ég pirosodni kezdett, s mintha szertefoszlott volna a tegnapi esti füst, csak itt, a közelében párolgott valami. Furcsa szagot érzett, s letekintett a hegyoldalon.

Tudta, hogy ez nem volt álom. Körös-körül mindenütt holttestek hevertek, félig elrejtve, mint egy gyermekjátékban; az üszökszag az anyókára emlékeztette. Látszólag teljesen nyugodtan és minden remény nélkül, hogy megtalálja őket, leereszkedett a kormos kövek közé.

És ekkor fásultan körülnézett, közömbösen minden iránt, még a holttestek iránt is.

Mindez hasonlított valamire, amit már látott valahol, egy másik erdő szélén. Még az oldalvást esett és a mellén megjelölt parancsnok láttán sem csodálkozott el. Mindezek a külső benyomások nagyon lassan jutottak el a tudatába, s neki nem volt ereje, hogy teljesen átérezze őket.

Ott állt az elhagyott falak mellett, merev tekintettel s a lelke mélyén vádolta magát késése miatt. Jó lenne — gondolta —, ha legalább most előbukkanna valaki, és odaszögezné ehhez a körengeteghez, mert itt nyugodtabb lenne, itt, övéi közt.

... A régi fal mögött fölegyenesedett egy zöld egyenruhás alak. Szandát ez nem nyugtalanította. Vajon lehetséges, hogy van itt még élő ember?

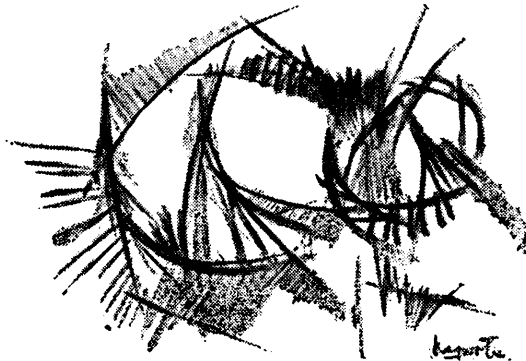
Kifejezéstelen arccal nézte a katonát, aki biztos kézzel és sietség nélkül előhúzta revolverét, és célzott. Jól van, most leterít — gondolta. „De a te sírod sem lesz messze az enyémtől, te ismeretlen.”

Üveges szemmel, egyetlen mozdulat nélkül nézte a katonát, mintha észre sem vette volna. Mégis úgy érezte, hogy a katona szeme nem oly erős, észrevétlenül köd hull le rá. A fegyveres kar lassan lehanyatlott, a revolver visszakerült a tokba.

A katona eltűnt a fal mögött.

„Megijedt vajon a szememben ülő haláltól? Hát az is lehet erő?” Szanda elmosolyodott, és elindult az erdő felé, oda, ahol talán még mindig vár rá valaki, akinek szüksége van a segítségére.

Korom Tibor fordítása

A költő leírhatatlan ünnepnapja a szépségnek

Francz Mihály

*Az ablakom mögött a lány szürkességben
ma reggelre kivirágzott a kaktusz.*

*Abban a csodálatos fogamzásban
kidülledt márványszemekkel
(az elkoptatott cipők zajával,
kirakatablakot mosó asszonyok gondjával,
a hajnalok koratavaszi harmatával,
az évig emelt asszonyainkkal,
elalvó testünk pislogó gyertyáival,
meg nem született, de már oly régen
megénekelte gyermekeinkkel,
a mindig hetediknek jövő vasárnapokkal,
a szájon kiszökkenő vérrel,
az est szeméből visszanéző Nappal,
a szívvel, ezzel a puha kenyérrel,
a mindenfelé lefutó csillagokkal),
ott áll a költő,
és megszámlolja a fekete szirmokat.*

Castro egy kubai városkában.

Vihar a cukornád ültetvények felett

Jean Paul Sartre

II.

A FORRADALOM VOLT A GÁTSZAKADÁS

— Talán ma este nem szándékozunk visszatérni? — kérdeztem Arkochát.

— De visszatérünk — mondta —, csakhogy Veraderóba, és ott is alszunk.

— En pedig holnap délelőttre megbeszéltem néhány találkozót.

Vállat vont.

— Nem számít — mondta egy filozófus higgadtságával —, ha megtudják, hogy Fidellel volt...

Mégis sikerült telefonon értesítenem az embereket, aikkel találkozni akartam.

IDŐS PARASZTASSZONY AUTÓSTOPPAL UTAZIK

A kocsink még vagy tízszer leállt, mint valami omnibusz. Felvettünk egy öregasszonyt, aki autóbuszra várt, az-

tán a falujában letették. Sem Castro, sem a miniszterei nem utasítják vissza az ilyen országúti utasokat.

Száz meg száz lép kavargott a fejében: össze fognak zavarodni ben-nem, sajnos. Arkochához fordultam:

— El fogom felejteni ezeket az arco-
kat, és összekeverednek az emlékeze-
temben. Mindegyiket külön sajnálom,
mert mind eredeti egyéniség. Vala-
mennyien remélik, hogy egy napon előt-
tük terem Castro. Miközben erre vár-
nak, gondolkodnak. Mindenki — már a
természete szerint — tökéletesít vala-
milyen találmányt vagy bírálatot, de min-
dig ugyanazzal az eszmével foglalkozik,
naponta visszatér hozzá. Valahányszor
az volt az érzésem, hogy rögeszméiket
adják elő sietve, de sohasem tűnt úgy,
hogy rögtönöznek.

— Mondja el ezt Castrónak — mon-
ta Arkocha.

— Kérem, fordítsa le neki.

Megtette. Castro elmosolyodott, a jég
megtört. A parasztokról beszélgettünk:
ő is individualistáknak tartotta őket. A
szövetkezetekben például az érdekelte,
szenvédélyesen izgatta, milyen feszült-
séget hoz létre a közös akarat és az
egyes emberek szabad egyénisége közöt-
ti ellentét.

— Ha a szövetkezet vezetősége jó,
akkor az összes munkások szenvedélye-
sen törekszenek a közös munkára; ez
az ő érdekük, s ezt tudják. De nekem
az tetszik bennük, hogy mindenkor
egyéniségek maradjanak.

— Megfigyeltem — mondtam —, hogy
az egyforma szalmakalap vagy az övü-
kön hordott sarló ellenére is mind kü-
lönböznek egymástól. Tudnak olvasni?

— Akiikkel találkoztunk? Azt hiszem,
nem tudnak, legalábbis a többség nem.

— Mivel magyarázható akkor, hogy
ezek az írástudatlan emberek olyan mű-
velteknek látszanak?

— Onnan van az — mondotta Cast-
ro —, hogy gondolkodnak. Szakadatla-
nul. A forradalom jelentette a gátsza-
kadást, s akkor mindenkiiben elindul-
tak a gondolatok.

KONNYEBB ELKERGETNI 50 000 ROSSZ KATONÁT, MINT MEGKÉTSZEREZNI A TERMELÉST

Ismét a tengerparton jártunk, jó úton.
A lenyugvó nap fényében lila színű volt
a tenger.

— Mennyi követelés! — mondtam.

— Mit csináljanak a szabadságuk-
kal? — válaszolta Castro. — Mindent

tőlünk követelnek, ez a mi bajunk.
Mióta legyőztük a zsoldosokat, azt hi-
szik, hogy minden hatalmunkban áll.

Újra meggyújtotta szivarját, és szin-
te szomorúan folytatta szavait:

— Pedig tévednek: sokkal könnyebb
száz bátor embernek elkergetni ötven-
ezer rossz katonát, mint hat millió na-
gyon szorgalmas munkásnak megkét-
szerezni a termelést egy esztendő alatt.
A mi létezésünk és eddigi sikereink fel-
jogosították őket arra, hogy követelje-
nek, nekünk viszont folyton azt kell vá-
laszalnunk, hogy: még nem, az idén
még nem lehet.

— Mikor kihúzzák a kocsiból —
mondta Simone de Beauvoir —, ön, leg-
alábbis az első pillanatokban, igen
rosszkedvűnek látszik. Igaz?

Castro feléje fordult, és gondterhelt
arccal, mint mindig, amikor róla van
szó, haligatott. De Selia mindjárt vála-
szolt:

— Ez igaz. De még mennyire!

— Igaz kellene, hogy legyen — mon-
ta Castro. — Elégedett vagyok, amikor
körülvesznek és lökdösnek. De tudom
azt is, hogy olyat fognak követelni,
amihez joguk van, de nekem nem áll
módomban megadni.

ASSZONYOK ÉS LÁNYOK VESZIK KORÜL FIDELT

Cukornáddal beültetett mezőn halad-
tunk keresztül. Egyik kisvárosban egy-
szer csak előttünk termett egy férfi ma-
gasra emelt kézzel, de nem állította le
a kocsinkat, csak kiáltozott:

— Gyárat, Fidel! Gyárat!

És tovább engedett bennünket.

— Három évvel ezelőtt egy állami ál-
lásért könyörgött volna ugyanez az ember —
mondta Castro. — Látja a hala-
dást? Most azt szeretné, hogy a náddal
foglalkozó munkásoknak a nyolchóna-
pos kényszerű munkanélküliség idejére¹⁾
a gyárban legyen munkájuk. Ez pedig,
sajnos, nem valósul meg egyhamar. Ha
viszont várni kell az iparosításra, vajon
nem szunnyac'-e el ez a forradalmi ön-
tudat?

Elhallgatott, és előre nézett a kocsi
elé. Láttam, hogy néhányszor erősen
megszívta szivarját. De senkinek sem
volt bátorsága, hogy folytassa a beszél-
getést. Egyszerre eszembe jutott egy

¹⁾ A cukornád termesztése évente csak négy
hónapig tartó munkát igényel.

anekdota, amit Oltuski²⁾ minisztertől hallottam, s amely ebben a helyzetben új értelmet nyert számomra:

Egy este, néhány nappal érkezésem előtt, ülést tartott a minisztertanács. Mind jelen voltak a jelzett időben, Castro kivételével. Egyszer csak őt is megpillantották néhány száz lány és asszony gyűrűjében az utcán. A nők kiáltozása és sírása felhallatszott hozzájuk is. Fídel valahogy kimenekült a gyűrűből, belépett egy ajtón, és eltévedt a folyosók sokaságában, s csak jó sokára lépett a gyűlésterembe.

Komor volt.

— Ezek miatt a fiatal nők miatt kés-tem.

— Tudjuk — válaszolták.

— Követelik a jogukat — mondta, miközben leült.

Ha jól emlékszem, ezek a nők tanítónők szerettek volna lenni; valamilyen magániskola, visszaélve bizalmukkal, elrabolt tőlük egy esztendőt, egy csomó pénzt, és adott érte valamilyen diplomát, amelyről az iskola igazgatója azt állította, hogy az állam elismeri, és előadói működésre jogosít. Ez a diploma azonban, természetesen, semmit sem ért. A nők a művelődésügyi minisztériumhoz fordultak, állást kértek. Ott megmagyarázták nekik, hogy család áldozatai, és állást nem kaphatnak, Azóta lesik Castrót állanccóan, minden sarkon.

ADNI KELL NEKIK VALAMIT, SÍRTAK

A miniszterek az ülés kezdetére vártak. De Castro továbbra is szótlan és komor maradt. Egyik fiatal ember, amint az ablakhoz lépett, látta, hogy a nők kórusa nem mémult el és nem vonult vissza.

Castro végül fáradt hangon ezt mondta:

— Tenni kellene értük valamit. — Nem beszélt egyenesen senkihez sem, majd Harthoz³⁾ fordult: — Te majd tesszel valamit az érdeklükben. — Hart azonban tiltakozott, nem mintha nem

²⁾ Oltuski — közlekedésügyi miniszter, az ellenállási mozgalom kiemelkedő tagja, Sartre szerint a legérdekesebb egyéniségek egyike Castro munkatársai közül. Innen van még a harmincon, de van még tőle is fiatalabb miniszter, Cubán; Castro minisztereinek átlagos életkora kb. 30 év.

³⁾ Hart — közoktatásügyi miniszter Castro kormányában.

akart volna segíteni, hanem, hogy igazolja magát.

— Nemcsak áldozatok ők — mondta —, hanem részben büntársak is: mindnyájan elbuktak az államvizsgán, mégpedig nem is egy ízben, s így nincs is joguk többé vizsgázni. Ők nagyon is jól tudták, hogy az oklevél nem ér semmit, mégis minden áron hozzá akartak jutni, hogy kész tények elé állíthassanak bennünket.

Az egész minisztertanácsnak ez volt a meggyőződése, és ezt közölték is Castróval, hogy úgy találják, csak az időt vesztegetik miattuk. Ezek a nők ráálltak arra, hogy orruknál fogva vezessék őket, csak hogy ők is ezt tehessék az állammal. Vissza kell utasítani őket. Fídel nem mozdult. E hatalmas test mozdulatlansága mély benyomást tesz az emberre, és természetesen tűnik.

Szelíd, de határozott hangon ismételte:

— Mégis adni kell nekik valamit, Armando.

Mindenki kíváncsi volt az indokra, s ő minden magyarázat nélkül, de igen meggyőzően mondta:

— Azért, mert követelik. — Az ablakon túl az udvarra mutatott, és ezt mondta: — Eljöttek ide, vártak és sírtak.

A többiek csodálkozva kérdezték: „Vajon elegendő nekik ez?”

Bólintott, és határozottan válaszolta:

— Igen, ez elegendő. — Belátták, hogy jobb lesz ezt a kérdést azonnal megoldani. Elhatározták, hogy a magániskola oklevelének érvényességét ugyan nem ismerik el, de mind-egyiknek lehetőséget adnak az államvizsga megismétlésére, noha ezt a jogukat már elvesztették.

Mindenkitől meg kell követelnünk, hogy minden tőle telhetőt megtegyen.

Oltuski egyszerűen megjegyezte: „Jó leckét kaptunk”. Nem válaszoltam semmit. Úgy vettem észre, hogy Fídelnél egy olyan eszmét fedeztem fel, ami nagyon szívemen fektűdt, és nem is akartam róla mással, mint vele beszélni.

Most pedig, az alkonyat szürke nyugalmában, amint tekintetem előttem ülő tenmetes alakjára esett, elhatároztam, hogy megkérdézem felőle. Őt magát.

— Aki valamit kér, bármi legyen is az, joga van rá, hogy azt el is nyerje?

Arkocha lefordította a kérdésemet, Fídel nem válaszolt. Én azonban nem hagytam annyiban:

— Önnek ez a véleménye?

Megszívta szivarját, és határozottan, erőteljes hangon válaszolt:

— Igen!

— Azért, mert a követelések ilyen vagy olyan formában a szükségleteket fejezik ki?

Nem fordult hátra, úgy válaszolt:

— Az a szükséglet, amelyet valamely ember érez, az az ő alapvető joga, s ennek elsőbbsége van a többivel szemben.

— S ha valaki azt követelné, hogy adja neki a Holcát? — kérdeztem, bár előre tisztában voltam a felelettel.

Ismét meg akarta szívni a szivarját, de megállapította, hogy elaludt. Leengedte a kezét, felém fordult és felelt:

— Ha valaki a Holdat követelné, az azt jelentené, hogy szüksége van rá.

EZT A NEMZEDÉKET NEM FOGJUK FELÁLDOZNI

Kevés barátom van, mert a barátság-nak igen nagy jelentőséget tulajdonítok. Utóbbi felelete után megéreztem, hogy ő is közéjük tartozik, de nem akartam az idejét rabolni azzal, hogy ezt közöljem vele. Csak ezt kérdeztem tőle:

— Ön a cubai forradalmat humanizmusnak nevezi. Miért me? Ami engem illet, én csak egyetlen humanizmust ismerek, ez pedig nem a munkán, nem is a kultúrán alapszik, hanem a szükségletem.

— Másféle nem is létezik — mondta.

Aztán Simone de Beauvoir felé fordulva folytatta:

— Őszintén megvallva, időnként zavarba hoznak. A mi érdemünk, hogy bátoroknak felfedni a saját szükségleteiket, van hozzá bátorságuk, hogy fel fogják a szenvedésüket és követeljük, hogy vessünk véget nekik. Röviden: ők emberek. És mit nyújtunk mi nekik tulajdonképpen?

Gondolatai egészen új irányt vettek, de én minden megerőltetés nélkül követtem őket. Indulatos hangon folytatta:

— Mindenkitől meg kell követelnünk, hogy megtegyen minden tőle telhetőt, de én sohasem fogom feláldozni ezt a nemzedéket az utánunk következők érdekében.

A HALÁSZOK VÁRNAK

Egy INIT¹⁾ szállóban vacsoráztunk, és közben társalogtunk. Castro mentegődött, hogy fáradt. Selia, a titkár-

¹⁾ INIT — turisztikai intézmény.

nője, örült ennek: végre egy nyugalmas éjszakája lesz. Az étkezés vége felé jártunk, amikor a munkavezető jelezte, hogy a szomszéd falu halászhajói indulnak, és kéri Castrót, tartson velük. Hajnaltól majd visszahozzák.

— Nem tudom, el tudok-e menni — mondta határozottan —, nagyon fáradt vagyok.

Mi azonban Selia tekintetéből kiolvastuk, hogy Castro már el is fogadta a meghívást.

Másnap reggel hét óra körül újra valamennyien együtt voltunk az asztalnál.

— Mindjárt itt lesz Castro — mondta Otero —, süti a halat, amit az éjszaka fogott.

— Ön is vele volt? — kérdezte Simone de Beauvoir Seliát.

— Az előbb értünk vissza — válaszolta.

— Nagyon fáradt lehet.

— Nem. Megszoktam már, hogy ott aludjak, ahol az éjszaka ér.

Ekkor megjelent Castro, frissen, két pincér kíséretében, akik a sült halat hozták utána. Tétovázás nélkül megettük a halat. Arra azonban nem emlékszem, hogy Selia egy ujjal is érintett volna valami ételt.

A kocsiban megkérdeztem Arkochát, a tolmácsot, hogy hova megyünk.

— A mocsarakba — mondta. — Ott maradunk holnapig.

— Rendben van — feleltem.

Egyszer s mincénkorra megtanultam, hogy Castrónak mindig rendelkezésére kell állni.

ÚTBAN A CUBAI RAMBOUILLET FELÉ

A kocsiban aztán mindent apróra megmagyaráztak. Így tudtam meg, hogy a világ egyik nagyja visz magához vendégségbe. Franciaországban, a Harmadik Köztársaságtól az Ötödikig, azzal tisztelték meg a vendégeket, s ma is azzal tisztelik meg, hogy Rambouillet-ban helyezik el őket.

Gödrös, kátyús utakon haladtunk, hatalmas porfelhőt kavarva.

Mocsarak mindenfelé. Jobbra is, balra is. Elértünk Sienea de Zapatai-ig. Ez a legritkábban lakott vidék; a nap már évszázadok óta süt a vizeire, és ezért mindig langyosak. Egészen 1959-ig senki sem hitte volna, hogy akadhat olyan cubai, aki nem akarna menekülni erről a vidékről. Néhány boldogtalan, félvad ember, akit ittfelajítottak, azok bolyong-

tak itt a mocsarak között, s itt vannak még ma is. Kissé odébb már hozzáálltak a munkához. A mocsarakat lecsapolják, s termőföldet varázsolnak a helyükre. Az így elhódított földön rizst termelnek — ami a cubai közéletmezés alapvető kelléke — olyan mennyiségben, hogy egyetlen szem rizs behozatala sem lesz szükséges.

Néztem ezt a hatalmas mocsarat, és minden eredmény nélkül próbáltam a helyébe képzelni valamit; megpróbáltam elképzelni, hogy ezen a vidéken beláthatatlan rizsföldek húzódnak. De Castro hangja új álmodozásokra szólított; ebben a pusztaságban, ahol most szinte csak a betegségek tenyésznek, a kormány az ország legszebb idegenforgalmi létesítményét szándékozik életre hívni. Ugyanez a hang rövid szünet után folytatta:

— Talán a legszebbet a világon.

Ismerem ezt az okatlan gögőt: a nyomorból a bőség országát akarja elővarázsolni. Ezen a vidéken, amellyel a természet ilyen mostohán bánjt, ő a jövőndő Rambouillet-t mutatta vendégeinek.

A KORMÁNYFŐ CSALÁDJÁVAL ÉS VENDÉGEIVEL BARAKKHÁLÓ- BAN TOLTI AZ ÉJSZAKÁT

Kiszálltunk az autóból, és motorcsónakokba szálltunk. Csak úgy röptünk a pocsolya fölött, aztán egy szoroson haladtunk keresztül, majd valami rombadólt gát maradványai felé siklottunk: a Castro-családhoz mentünk látogatába. Két földből épített gát állt egymással szemben, köztük pedig tejeskávés színű víz csobogott. Jobbra, valami bódé előtt, egy fapallón, három férfi állt: kettő ötven felé járhatott, piros arcú, halványkék szemű emberek, a harmadik harminc év körüli, derékig meztelen, kezében egy hatalmas halat tartott és felénk nyújtotta.

— Ez Raul⁵⁾ — mondta egyszerűen Arkocha.

Csónakunk azonban jobbra fordult, és egy másik földszávnál kötött ki. Kettő fogadtak bennünket: Raul apósa és sógora. A „családi birtok” kellős közepén voltunk, amely egyébként mépi vagyon, és az is marad. Egy hosszú, egyemeletes épületet láttam, ugyanaból az anyagból épült, amelyből a típus-tervek szerint a falvakat építik: a hullámos

bádogtető alatt mogorva, szürke vasbeton falak.

Beléptem a háló-barakkba. A középső bejáratától jobbra is, balra is emeletes ágyak. Mintegy húsz matrac-ágy, mind egyiken takaró. Beismerem, nem gondoltam mindjárt, hogy a kormányelnök, testvérével, családjával és vendégeivel itt fogja tölteni az éjszakát, de amint erről megbizonyosodtam, a legnagyobb örömet éreztem, amit ember érezhet, ha csak nem gyűlöli tudatosan az embe- reket. Egy nappal előbb, egy mozgalmas nap végén, teljes bizalmat szavaztam magamban Fidelnek, s most elég volt meglátnom a házat, hogy ez a bizalom teljes igazolást is nyerjen.

A háló-barakkal szemben egy ugyanilyen, csak valamivel kisebb épületet láttam: ez volt az ebédlő. Négy betonfal között hosszú asztal, mellette kétoldalt padok. Körül szekrények és söntés, de minden igen egyszerű; aztán vilanytűzhely és folyó víz mosogatásra. Egyetlen helyiségben itt volt minden, ami az étel elkészítéséhez és elfogyasztásához szükséges.

A hátsó ajtón léptem ki, és a következő, utolsó épület előtt találtam magam. Itt volt az iroda, az egyetlen helyiség, amelynek air-condition-ja és egészen egyszerű mosdói vannak.

Puha, sártól megfeketedett fűvön jártam. Néhál deszkát fektettek rajta keresztül, hogy ne süppedjen az ember az ingoványba. Arkocha hozzám csatlakozott, Castro pedig Simone de Beauvoir társaságában közeledett felénk. Vállán puská volt, amelyhez robbanó töltényt használnak.

Azt mondta, térjek le az ösvényről jobbra, hogy meglássam: a mocsár kel- lős közepén járunk. Letértem; aztán azt mondta, ugorjak egyet; úgy éreztem, mintha a föld száradt bőr volna, amelyt valami nagy lézag választ el az élő sejtektől.

— Mit csinál azzal a puskával? — kérdezte közben Simone de Beauvoir.

— Hongászom — válaszolta.

Vállához illesztette a puskát, bal felé célzott, a mocsár felé, amelyből trópusi fű ütközött ki. Aztán elsütötte a fegyvert. Ott, ahova a golyó becsapódott, nagy, sáros gejzír csapott a magasba.

A felkavart víz felfedte legcsúnyább titkait, majd egészen váratlanul, mikor minden elcsendesült, egy hal fehér hasa merült fel a felszínre. Castro, mint egy bokáig gázolva a vízben, ment az alélt halért. Gondoltam, bizonyára szer-

⁵⁾ Raul Castro, honvédelmi miniszter. Fidel Castro öccse, szintén ismert felkelő-vezér.

tesztét roncsoló'ott. Aztán azonban elmagyarázták, hogy kissé távolabb kell célozni, s a robbanás légnymása is elegendő ahhoz, hogy elpusztítsa.

KÉT AMERIKAI PISZTRÁNGRA HALÁSZIK ÉS MEGHÍVJA CASTRÓT EBÉDRE

Elégedettség ragyogott Castro arcán. A világnak ez a legelhagyatottabb tája nem ideiglenes pihenőhelye, ahol meghúzódik jobb híján egy napig az ember; számára ez eldorado. Ha módjában volt megülni valamilyen ünnepet, ő idejött ünnepelni családja körébe, a hullámos bádogtető alá.

Néhány perc múlva ezt mondta nekem:

— Nem sok olyan hely akad ezen a szigeten, ahol nem üldöznek; ez azon kevesek közé tartozik: Sienagának nagyon rossz híre van, s itt senki sem keres.

De csalódott. Amikor visszatértünk az ebédlőbe, Rault találtuk ott, mögötte a tulsó part két lakóját: két egészséges, napbarnított arcú, őszhajú, kifejezéstelen szemű embert.

— Ezek amerikaiak — mondta Raul.

Látam, amint Castro szeme villámolt egyet, majd megnyugodott: turisták.

Bemutatkoztak: Georgiából valók, s minden évben itt töltenek egy hónapot Cubán. A politikai események nem érdeklik őket, ellenben a pisztráng a szén védélyük. Azért jönnek éppen Sienagába, mert itt vannak a világon a legnagyobb pisztrángok. Végül meghívtak bennünket, hogy valamennyien menjünk hozzájuk ebédre.

Tétováztunk. Természetesen egyikünk sem érzett irántuk elvileg ellenszenvet, hisz olyan becsületeseknek látszottak. De hiszem, hogy ugyanakkor senkinek sem volt kedve velük tölteni egy napot. Senkinek, Castro kivételével. Kéményen végigmért bennünket, és teljes csend közepette kijelentette, hogy örömmel elfogadjuk a meghívást.

Cubán gyakoriak az ellenforradalmi felkelések. A múlt hónapban is partraszállt a szigeten a régi rendszer néhány száz harcosa. Castro legtöbbször személyesen is részt vesz a tisztogatási hadműveletekben. Képünkön: Castro egy ilyen akcióban.

A HORGÁSZÁS IS LEHET PROPAGANDA

Ebéd után Castro kijátszotta ütőkártyáját. Az amerikaiak horog-hajítással fogták a mocsár hatalmas lakóit. Én nem értek hozzá, de alighanem mindkettőjüknek remek új típusú botja volt.

Castro már akkor megfigyelte a kitűnő eszközöket, amikor nálunk jártak, hogy meghívjanak bennünket. Szinte megdöbbenve ment át egyik partról a másikra, de nem az emberek, hanem a botjuk után. A lehorgonyzott bárkán állva, a lelkesedő amerikaiak előtt kezében tartotta a botot, és igyekezett megtanulni bánni vele. A georgiaiak nem tagadták meg tőle tanácsaikat, s nem titkolták előtte módszerüket sem.

Mintegy két óra hosszat tanulta bedobni és felgöngyöltetni a zsinórt, mint egy kíváncsi és szerény cici, talán százszor vagy ezerszer amerikaiak előtt ugyanezt a mozdulatot, állandóan javított eredményén, de úgy látszott, hogy ebben a dologban nem tudta utólémi tanító mestereit. Ha pedig sikerült neki, akkor az szemtanúk nélkül sikerült, mert mi egymás után visszaterünk a másik partra, mivel meguntuk nézni ezt a különleges türelmet.

Amint jóval később visszatért, volt bátorsága egész komoly arccal, bár egy könnyed mosollyal a szakállában, ki jelenteni:

— Íme, egy nagyszerű propaganda-jellegű tettet vittem véghez.

MEGNYERT EGY CSATÁROZÁST A TURISZTIKAI HÁBORÚBAN

Ilyen ember ő. Értelme egyszerre több területen működik, s az, ami bizonyos szinten részletkérdés, egy más szinten az egész elválaszthatatlan részévé lesz.

Mindebből bizonyos hasznot is húz. Egész komolyan mondogatja némely felületes embernek, hogy az ő futó szórakozásai, ha alaposabban szemügyre vesszük őket, a nemzeti politika bizonyos momentumai. Azt hittük, hogy az újszerű horgászfelszerelés érdekli, ő pedig megnyert egy kis csatát a turisztikai háborúban.

Sajnos, emlékszem arra a két piros aróra és a kifejezéstelen szemekre. Ezzel a két georgiai emberrel semmit sem lehetett nyerni. De veszteni sem, ha-

csak nem akarták lincselni. De Castro nem hazudik: tény, hogy ő létérdekének tekint mindent, ami a szigettel kapcsolatos, de ugyanakkor közömbös, ha önmagáról van szó; minden történetét összes vonatkozásaiban egyszerre él át; őszinte örömet és boldogságot talál a legkomolyabb vállalkozásokban, de ugyanilyen őszintén a múltó örömeiben is megtalálja a nemzet érdekeit.

Ilyen a jelleme; ő egyszerre minden: a sziget is, az emberek is, az állatok, a növények, a föld és konkrét szigetlakó is. Ez az egyéniség a nemzet helyzetét mindig szenvedélyesen éli át — haraggal vagy gyönyörűséggel. Csakhogy meg kell őt érteni: Cuba nem az ő birtoka abban az értelemben, ahogyan a föld-birtokosoké és Batistáé volt, de ő az egész sziget, mert nem kaparintja meg magának egyetlen darabkáját sem.

Úgy emlékszem, hogy ülve aludt a háló-barakk előtt vagy ötven perccel. Minek is lefeküdni ilyen rövid időre?

Még csukva volt a szeme, amikor megláttam, hogy vízszintes szárnyakkal közeledik a hipokampja, a híres helikopter, amelyet többre becsül az autónál. Ekkor jöttem tisztába annak a lapos kópallónak a rendeltetésével, amely vagy húsz méterre volt fölünk, a lehető legélénkebb színekkel tarkázva, egy keskeny földszáv legszélén. Nem lehetett más, mint a leszállóhely.

És valóban, a fényes kabin közeledett, a helikopter nekifeszült a levegőnek, egy pillanatig tétovázott, majd ügyetlen eleganciával a tarka körbe ereszkedett.

Castro felnyitotta szemét és már a következő pillanatban talpon volt.

— Jöjjön velem — mondta.

Elindultunk. Egy katona vezetett; az ajtókat leemelték. Beleszíjaztuk magunkat: a katona, aztán én, majd Castro. Valamit mondott, de nem értettem. A katonának semmit sem mondott, csak valamit mutatott az ujjával a földön. Úgy látszik, hogy a fiatal pilóta megszokta ezt. Átrepültünk a mocsáron, és a mintagazdaság felé haladtunk, amelynek épülete még nem volt kész.

A gép olyan alacsonyan röpült, hogy úgy tűnt, mintha a pálmák tisztogatnák a portól.

Castro szereti a bravúrokat; a pilóta igyekezett kedvében járni, hacsak mód volt rá; fordultunk, három test volt egymás fölött vízszintes helyzetben a levegőben: Castrót csak a szíj tartotta, engem pedig Castro. Leereszkedtünk egy útra. Castro nyomban megállapí-

totta, hogy a munkások meglehetősen különbözőek: nincs kantin. A teherautókat bérbe adják magánvállalatoknak. Nyíltan felhívta őket, hogy tiltakozzanak ez ellen.

— Útbaigazítottam őket — mondta, miközben felszállt a gépbe.

Majd mosolyogva hozzátette:

— Megy ez most már nélkülem is egész jól.

„A LA COUBRE” FELROBBANÁSA

Mire beesteledett, egy motorcsónak elvitt bennünket a jövődő Rambouillet-hoz. Terveket láttunk belőle az igazgató irodájában. Különös hangsúllyal mutogatták a kantint, hálószobákat, hogy lássuk, mennyire törődik az igazgató a munkások kényelmével, és hogy ámuljunk rajta.

Arra a meggyőződésre jutottam, hogy ezek a munkások itt kényelmesebben élnek, mint Castro családja amott. Mikor visszatértünk Castroékhoz, perzselő hőséget és rengeteg szünyogot találtunk; a lakók nagy része valahová eltűnt. Selia, Castro, Simone de Beauvoir, Arkocha, Otero és én az ebédelőben maradtunk. Sokáig beszélgettünk, s végül, bár szégyellem, de be kell vallanom, éppen én voltam az, aki elbocsátást kért, éjfél után egy óraker.

Ugyanezen a vasárnapon röpült a levegőbe a „La Coubre”. A robbanás halatára egész Havanna talpra szökkenet. A város egyszerre helyreállította lelki szilárdságát a veszély és halál közelségében. Özönlött a nép minden irányból és elárasztotta a dokkokat. A hajó halálos tűzijátékot rendezett, de ezzel senki sem törődött. A város a maga embereinek megmentésével volt elfoglalva. Először kellett a tömegnek szembeszegezni az emberek pusztá mellét; gátat kellett emelni vele szemben, és megakadályozni, hogy vérengzésbe sodródjon. A tömeg egyébként meg is boszulta magát; Castro kiszállt a kocsiból, egyedül volt, s így az összes forradalmi elvekkel ellentétben, a veszélyt kiváltsággá változtatta a maga számára. Vagy tíz kéz ragadta meg, tíz vagy húsz test teperte le a földre, s a legjobbak, mert a világító lövedékek mellett nem süvítettek el, éppen csak hogy nem horzsolták.

Másnap, az áldozatok temetése után, az egész város talpon volt. Castro öt-

százezer ember előtt beszélt. Tapsolni tilos; híveitől és istenítőitől megvonták azt a jogot, hogy lelkesedésük kinyilvánításával önmaga fölé emeljék. A „bravó” felkiáltások, amelyek a beszéd folyamán úgy visszhangzomak, mint a robbanások, kissé arra a spanyol „ole”-ra emlékeztetnek, amikor a bátorság parazsa fehéren izzik, és a torrero a saját halálába rohan.

Fidel lehajtott fejjel, nem nézve a hallgatókra, komor, majdnem minden napi hangon kezdte beszédét. Aztán felerősödött a hang, s a szavak mind gyorsabban pattogtak.

Ez a beszéd azonban egy pillanatra sem vette fel a hallgatóság ritmusát, egy pillanatra sem került a nép izgalmanak hatása alá. Örültem ennek: ez a gyászbeszéd, kizárólag a saját belső szenvedélyétől fűtve, még csak világosabban kimutatta a lényegét. Castro minden beszédének lényegét, azt, hogy tulajdonképpen: *magyarázat*.

Meghallgattam a rendőrségi vizgálatról szóló részletes jelentést. Ez a keserű beszéd, amely kezdetben minden szó után szinte elakadt, később egyre erőteljesebbé vált, bár egy szemet sem lett goromba. A tényeket megismételte, mindenut a maga helyére állított, s így kialakult belőle a megdönthetetlen bizonyítékok egész láncolata, a gonosztettek tragikus sora, egy hosszú, véres rege, amelynek tettesei lassan előtűntek a homályból. Beszéd közben Fidel gondolkodik, vagyis gondolatban újra végigfut mindenben, amit mondani akar; tudja, mit akar mondani, mégis rögtönöz.

VAGY GYŐZ CUBA, VAGY VALAMENNYIEN ELVESZTJÜK A REMÉNYT

Castro gyakran ismételi szavakat, kezd mondatokat ugyanazokkal a szavakkal, hogy beszéd közben időt nyerjen gondolatainak követésére.

— A nép, amely annyit szenvedett, tette... stb.; a nép viszont, amely harcolt, elérte... stb. S ugyanez a nép, miután dicsőséges győzelmet aratott, kiívta... stb.

A gyakori ismétlések miatt ezek az ékesszóló pedagógiai beszédek gyakran

vontatottak, máskor villámgyorsan perregnek. Már első beszédével megnyerte a cubaiakat, mondták. Ez a nép tonkig volt már a beszédekkel, megutálta a szavakat; mióta azonban Castro beszél hozzájuk, egyetlen ilyen beszédet sem hallottak, csupa tények ezek, gyakorlati útmutatások, elemzések. A meglepett cubaiak nem ismertek ezekben a parlamentarizmus üres szócséplésére; az emberi beszéd tehát valami másra is szolgálhat.

EGYETLEN HANG ÉS 500 000 NÉMA AJAK

Néztem őket, amint komolyan, felémelt fővel figyeltek, hogy egyetlen szemet se veszítsenek el a láncból, mindent megértsenek az utolsó szóig. A nap lemenőben volt, s az alkonyi árnyéka borult a sötét tekintetekre.

A váratlanul fegyvulladó utcai világítás fél millió arcot ragadott ki az éjszaka sötétjéből. Az éjszakában, a yankee részvénytársaság szolgáltatta villanyáram fényénél, Castro a yankekhez fordult, felelőssé tette őket a szabotázsért, és kihívóan intézte hozzájuk következő szavait:

— Nem fogtok leigázni bennünket sem éheztetéssel, sem háborúval. Ha pedig megtámadtok bennünket, tudjátok meg, hogy mi leszünk a győztesek!⁶⁾

Négy óra hosszat beszélt egyfolytában, s csak azt mondta el, ami szükséges volt. Elhallgatott; a csend, amelyet erős akaratával kényszerített a népre, őt magát is zavarba hozta. A kihívás hihetetlen bátorsága, amely a szavakban és gondolatokban nyilatkozott meg, hanghordozásában egyáltalán nem érződött, s azt hiszem, éppen ezzel tett rám rendkívüli hatást.

Elég, ha megjelenik ez a beszéd az újságokban, s az olvasók nyomba meglátják a határozottságot és a tiltakozást. De egyetlen újság sem lesz képes megmutatni azt, amit a beszéd valójában jelent: hosszadalmas menetelést a szélben, a felhők alatt, az éjszakában a bizonytalanság, a győzelem vagy a megsemmisülés felé.

Mert nem lehet leírni azt a rettegést, bujkálást, gyülekezést, hirtelen indulást, s főleg azt nem, ahogyan ez a becsületes és keserves szorgalom, oda-

adás kifejezésre jut a magasra csapó indulat alól, s azt a különös összefüggést a kegyetlen következetesség és tudatos, majdnem szégyenlős igyekezet között, ami arra irányul, hogy amit tesznek, helyesen tegyék. Castro szavai lépéseket jelentettek: minden lépés egy mozdulat volt előre, ahonnan visszatérés nincs; a gyalogos minden lépés után meg is állhatott volna, tisztában is van ezzel, de azzal is, hogy menni kell tovább.

Castro fáradt, erős hangja felfedte annak az embernek magányosságát, aki itt most a népe nevében hozott döntéseket, fél millió ember hallgatása közepette. Készült távozni a tribünről, a tömeg pedig oszlani kezdett. Egyetlen szó nélkül. Üdvözöltem. Végigmért, kisé tétovázott, majd egyszerűen megkérdezte:

— S ön mit szól mindehhez?

Elmondtam neki. Meghallgatott, és eltűnt.

EGYETLEN SZABOTÁZS KÉTSZÁZ EMBERÉLETET KÖVETEL

Találkoztam vele ismét; erről a találkozásról egy könyvben fogok beszámolni, s ott majd írok a rendszer más sajátságairól is, más problémákról és más sikerekről. Jobb lesz ezt az írást a „La Coubre”-szabotázzsal befejezni; ezen a napon teljes erővel kifejezésre jutott a gyűlölet.

Cubának vannak ellenségei, akik mindent és mindenkit gyűlölnék: elsősorban Castrót, de ugyanúgy gyűlölnék minden munkást a cukornád ültetvényeken és a dőlőkökbán. Kétszáz ember életébe került egyetlen szabotázs, de azok a lelketlenek nem is tekintik ezt valami nagy ármak. Kiik ezek? Herter úr és a State Department funkcionáriusai. Ezt az én jelenlétemben egyetlen cubai sem tételezte fel, még akkor sem, amikor az elkeseredés tetőpontjára hágott.

Csak azt hangoztatták sajnálatos, hogy az Egyesült Államokban új hazára leltek Batista és bűntársai; hogy az Egyesült Államok körmánya, saját bevallása szerint, képtelen megakadályozni, hogy Miami-ból hetenként többször is repülők induljanak Cuba fölé, amerikai pilótákkal, akik gyújtóbombákat dobhatnak a cukornád ültetvényekre. E szabotázs után sajnálkoztunk fejezték ki amiatt is, hogy az amerikai kormány

⁶⁾ Emlékezetből idézem Castrót — Sartre.

nyomást gyakorolt Európa összes kormányaira, hogy ne szállítsanak fegyvert Cubának (amint ezt az angol alsóházban a miniszterelnök kijelentette); hogy az Egyesült Államok antwerpeni konzulja egy katonai attasé kíséretében az utolsó pillanatban szaladgált le-föl a városban, lépéseket tett a fegyvergyár és a kikötő képviselőjénél, hogy a már berakott fegyvert ne szállítsák el.

Egyszóval, a hajó lángja rávilágított a veszély komolyságára. Feszültség áll fenn, amely egyre fokozódik, egyfelől a sziget, másfelől pedig a yankee magánvállalatok érdekei között, vagy röviden: a cubai és a washingtoni kormány között.

Amikor a „La Coubre” levegőbe röppült, megláttam az összes forradalmak rejtett arcát, azt, amely árnyékban van: e külső veszély érzését. Megéreztem a cubaiaknak ezt a szorongását, mert egyszerre magam is éreztem. Itt kell élni ezen a szigeten, és szeretni kell a szigetet ahhoz, hogy megérthessük: minden cubait egyszerre kettős szenvedély fűti: az építés mindig éber öröme és a szakadatlan félelem attól, hogy valamely vad erőszak mindent megsemmisít.

A NAGY KOCSI OLYAN LASSAN HALADT, MINT EGY GYÁSZMENET

A szabotázs után nyomban beszüntették a karnevál ünnepeit, és hozzáláttak önkéntes adományok gyűjtéséhez fegyverek és repülőgépek vásárlására.

A karnevál kocsija mögött minden este ifjak és szép fiatal nők haladtak, akik megrohmozták a járőkelőket, és önkéntes adományokat gyűjtöttek tőlük. Az emberek zsebükbe nyúltak, és csodálkozva nézték a mellettük elhaladó hatyúkat, görög-római templomokat, ezt az egész Akropolist, amely harsogó trombitaszó kíséretében ingott a négy keréken.

Alig néhány nappal előbb fedeztem fel a forradalmi örömet a karnevál résztvevőinek arcán, akik boldogan élték át ismét a népiünnepély hangulatát.

A szerencsétlenség után is meghagyták a kocsikon a cifra díszeket és vásári tarkaságot, de a sötét utcákon lassan haladtak végig, mint egy gyászmenet, miközben harsogó zenéjük felverte a szorongó csendet.

Ez az éjszakai jelenet, úgy találok, mindennél jobban jelképezi Cuba boldog és szomorú napjait. A jövő a reménysege, a sziget tőle várja a megváltást, de a jövőtől retteg is a sziget, lecsaphat rá, mint valami ragadozó.

Ezek az emberek, akiknek rengeteg a tennivalójuk, akik egy pillanatra sem veszítik el éberségüket, harcolnak, hogy a külső veszély fenyegetése ellenére is megvédjék két legfőbb vívmányukat: a szabadságot, amely eddig ismeretlen volt Cubán, s amit ők kiharcoltak, és ez igazolja reformjaikat és a forradalmi fogadalmat, esküt: a bizalmat és barátságot, ami egyesíti őket. Nem hiszem, hogy volna nép napjainkban, amely előtt sürgősebb s egy nép erőfeszítéseire méltóbb feladat állna.

A cubaiaknak győzniük kell, vagy mindnyájan elvesztünk mindent, még a reményt is.

Az élet szolgálatában

Bori Imre

Szaporodnak az érvek, amelyek amellett szólnak, hogy fordítás-irodalmunkról beszéljünk.

Elsősorban legkiválóbb íróink fokozott fordítói munkássága készítet erre, de könyvkiadásunk mind tervszerűbbé váló tájékozódása a fordítás-irodalomban is erre mutat. Ezeken a döntőnek érzett hatásokon túl a megoldásra váró elvi és gyakorlati kérdések is kényszerítő erővel bírnak: a fordítások nem „mellékszereplői” irodalmi életünknek, mert hatásukat, nyomukat, pecsétjüket megtaláljuk az eredeti alkotások hímporában is. S nem utolsósorban e kérdés megvizsgálására ösztönöz bennünket szellemi életünk sajátossága is, amely a társadalmi és gazdasági mozzanatok hatásán túl a szellemi hatások termékenyítő ösztönzéséből is sarjadt: egyéni voltának nem egy vonása innen származik.

De számolnunk kell azzal is, hogy töretlen területen, fel nem fedezett szellemi égalj alatt barangolunk, sem az anyaggyűjtő buzgalma, sem a vizsgálódó tekintet nem hatolt még erre a területre.

I. Kísérletünknek, ha van erénye, ebben a tényben keresendő, hibái pedig ebben lelik mentségüket.

II.

A magyar és jugoszláv szellemi élet kapcsolatai nem újkeletűek, tehát a fordítások is, amelyek egyik legjellemzőbb megnyilvánulásai az érintkezéseknek, a két nép irodalomtörténete legrégebb évszázadaiba vesznek.

Amikor erről a kérdéstről beszélünk, nem kerülhetjük meg azt a szellemiséget sem, amely e kapcsolatok kutatóit, pontosabban egyes, sokszor felszíni jelenségek rögzítőit, áthatotta. A magyar irodalomtörténetírás nem hallgathatta el e kapcsolatok kérdését, bár az irodalomtörténet, jellegénél fogva, polgári szülemény, s mint ilyen nem volt mentes attól a nacionalizmustól, amely a múlt századot áthatotta. Megnyilatkozott ez abban is, hogy az idegen hatásokat, befolyásokat egy jellegzetesen pozitivistá szemlélet nevében adatszerrűen megállapította, vagy szorgalmas búvárkodással a nyugati nagy irodalmak hatásait vizsgálta, de nem figyelt fel a

környező népek szellemi életének nyomaira a magyar irodalom életében. Így találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy a magyar irodalom története, bár nem egy érdemes művelője volt ennek a tudomány-ágnak, nem tud felmutatni olyan tanulmányt, amely behatóan foglalkozna a szomszéd népek hatásaival, és így kiderítené és rámutatna a jugoszláv irodalom nyomaira, hatásaira a magyar irodalom alakulásában. A jugoszláv irodalom kölcsönözött szín hiányzik a magyar irodalom történetéből, az a szín, amely koronként más-más mértékben és jellegben bukkan fel.

Nem volna helyes ezeket a hatásokat döntőeknek feltüntetni a magyar irodalom életében, mint ahogy azok valóban nem is voltak döntőek, de nem olvashatjuk elgondolkoztató kérdések nélkül pl. a legújabb összefoglaló jellegű magyar irodalomtörténetet, amikor ilyen soroknál állapodhatunk meg:

„Hiányos lenne ez a kép, ha nem utalnánk arra a keretre, környezetre, melyben ezek az énekmondók működtek. A nagyurak udvarának, nemesi udvarházaknak a népét és a végvárok katonáit nem ők mulattatták egyedül. Velük ott volt a zenészek színes serege, rác hegedősök, török síposok, cigány tamburások és annyi más; az énekmondók maguk is lanttal vagy hegedűvel kísérték éneküket. Nemcsak magyar ének hangzott ekkor a magyar várakban. A XVI. század viharos eseményei összekeverték az ország népeit, magyarok, horvátok, szlovákok együtt harcoltak a várakban, együtt szolgáltak egy-egy nagyúr szállításán, s különböző nyelvű dalaikba belecsendült a török rabok idegen melódiája is. A nyelvek és a ritmusok Babelévé alakult át az ország, s egyik nép a másiktól vette át, tanulta el muzsikáját, hangszerét, nyelvét és énekét” (*A magyar irodalom története 1849-ig*. Budapest, 1957. 63. oldal). Mint ahogy fel kell figyelniünk Eckhardt Sándor jegyzetére, amelyet az egyik Balassi-vershez fűzött:

„B. B. családjában és környezetében számos alkalom nyílt a horvát nyelv és énekek elsajátítására. Nagypapja, Ferenc, előbb szőrényi bán, később Bozich Andrással együtt Horvátország és Szlavónia bánja (1505) és apja házanépe, mint általában a végek ebben az időben, tele van horvátokkal. Tolvaj „nemes” legényei, akik meglopják, színtén horvátok és Krusith Jánosék, apja ellenes szomszédai, kikhez ellátogat 1577-ben Ilonának udvarolni, szintén a hor-

vát Lepoglavára valók. Egerben igen sok horvát katonai szolgálatot végeztet vele, a zólyomi kapitány (1577), Wratkowith, azaz Rác Pál, ki alatt hadi kalandjait kezdi, a Barbarythok, kikkel hol hadilábon, hol nagy barátságban van, szintén horvátok” (*Balassi Bálint összes művei*. I. Összeállította Eckhardt Sándor. Akadémiai kiadó. Budapest, 1951. 170. old.).

A magyar-jugoszláv szellemi érintkezések egyik legtermékenyebb szakaszáról, a XVI. századról van szó. Mind ezt a századot szemlélve, mind visszafelé hatolva az időben, elmúlt századok életébe, mind a XVIII—XIX. század világában vizsgálódva, nem egy nyomon indulhatunk el. A huszitizmus és a reneszánsz Kardos Tibor könyvében (*A magyarországi humanizmus kora*) kellően nem elemzett problematikájára, a XVI. századi történelmi énekek és széphistóriák, Balassi majd Zrínyi tartogatta kérdésekre éppen úgy utalhatunk, mint a Vitkovics Mihály és Goethe közvetítette szerb népiesség sajátos szerepére a formálódó új magyar irodalomban, amelyet vizsgálódásunk köréből Kazinczy, Kölcsey, Bajza, Vörösmarty neve jelez. Ezen a helyen csak utalhatunk a Horváth János emlegette „szerbus manier”-re (Horváth János: *A „szerbus manier”*. Megjelent: *Tanulmányok*. Bp. 1956. 266. old.), amellyel kapcsolatban ezeket a sorokat olvashatjuk e jeles tudós megfogalmazásában: „A magyar irodalmi népiesség egyik ága ez is, és gyöngegség, báj, költői nemes szépségek tekintetében nem áll mögötte a rendszerint emlegetett speciális magyar népiességnél, mely a Petőfié”.

Éppen ennyire ismeretlenek az ellenkező irányú hatások is. Hadrovits László kutatásai a szerb Trója-regény magyar kapcsolatait illetően fel nem derített világba világítanak, mint ahogy ebbe az ismeretlenségbe vezet az a nyom is, amelyre a szarajevói *Izraz* című folyóirat 1957. évfolyamának 7—8. számában bukkanunk egy XVIII. századi magyar vers szerb fordításával kapcsolatban (lásd: *Híd*, 1959. 11. szám, 967. old.).

A XIX. század nacionalizmusa megakasztotta ezt a termékeny szellemi cserét. A nemzeti államok a szellemi élet területén is védvámrendszert építettek ki az önmagukra ismerős romantikus lázban, és mindegyik a maga „felhőkakukkvára” mesterségesen emelt bástyáiról nézte le a környező vidéket. Ekkor helyezték egymás mellé és legtöbbször egymással szembe a múlt olyan történelmi mozzanatait, amelyek objektíve

együttes életet mutatna. Így váltotta fel az évszázadok formálta természetes kapcsolataikat egy felmérhető és kimutatható elzárkózási törekvés, nacionalis ideológia, amelynek egyik legfőbb jegye a szupremácia volt.

Nagyon tanulságos ebből a szempontból Kazinczy Ferenc Lukijan Mušickihez intézett levele. Benne van az eljövendő kornak a szelleme, de a széphalmi mester magatartása még az előző idők felvilágosult nemzetköziségét mutatja. „Régen tisztelem érdemeidet, dicső férfiú! — írja Kazinczy mintegy bókokkal mentegetve kortársai dadogó nacionalizmusát —, de az a sok citátum, kivált, melyeket Herderből szedél ki, szeretettel elegendő tiszteletre vonsz feléd. Mutattam azokat egy sárospataki professzornak, ki a ti Apostolovicstoknak a filozófiában mestere s a görög nyelvben tanítványa volt, figyelmessé tettem azt, hogy a ti felekezetelekben, melyet pápisták és protestánsok vadnak képzelik, oly pap találattik, ki jártas Herder munkáiban, holott a magyarországi kálvinista papok között talán nincs egy is, aki annak írásait ismerné...” A levélben Kazinczy még bátran tesz vallomást mentesen a nacionalizmus szellemétől, de az utána következő kor, ahogy hátat fordított Kazinczynak, éppen úgy hátat fordított a népek barátságára gondolatának is. Kazinczy levele megható vallomás és kordokumentum egyszerre. Ő még visszautasítja a szupremácia gondolatát, de a kor már két kézzel kapott utána. S hogy Kazinczy is számolt vele, védekező, magyarázkodó modora is bizonyítja. Íme a levél folytatása: „Az én patriotizmusom nem ellenkezik a kozmopolitizmussal, s midőn a magyar nyelvnek virágzását óhajtom, midőn azt, amennyire tőlem kitelik, elősegélni igyekszem, nem könyörgök azért az egeknek, hogy — más nyelveknek károkka virágozzék az én nyelvem; nevezetesen nem könyörgök azért, hogy az a nyelv ne boldoguljon, amelyen az Azan Aga mennyei szépségű elégiája énekeltetett. Én azt Goethének költeményei közül magyarra is fordítottam. Néhány próbát ismerem dalaitoknak, azok mind igen édesek, mind műzsák által sugalloitak... Vedd berekesztésül vallomásomat: az igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös, s a jók s bölcsék fellelik egymást különböző feleken is. Jaj annak a nyomorultnak, kinek szeméj felakadnak a ruhán és a hangzaton! Szeresük egymást tisztelt férfiú, mert érez-

zük, hogy az igazság gyermekei vagyunk.” (1812. febr. 5-én).

Itt villan fel annak a lebecsülésnek és megvetésnek gyökere, amely mindannyiszor megjelenik ahányszor a szomszéd népek kultúrájáról esett szó. Ez tette vakká a szellemet és ennek a vakságnak nyomait szinte máig kísérhetjük. A szellemi elzárkózás, a csak önmagát becsülés ennek volt természetes következménye, s a múlt század dicséretes kivételei (Székács József, Margalits Ede, Vajda János) csak azt az általános szabályt erősítik, amely az egész kor nacionalista szellemi politikájára oly jellemző.

Nem kell tehát csodálkoznunk, hogy századunk gyermeke már egymás nem- és félreismerésével nő fel. A modern magyar irodalom hátat fordított, a múltnak. A legkiválóbb írókat érdeklődésük Nyugatra vitte, gyógyírt keresve sebeikre. A maguk élete sötéttségében csak messzi fényeket kerestek s nem rokonvonásokat a velük hasonló sorsban osztozóknál. S Ady sem jutott tovább annál a felismerésnél, amit a *Magyar jakobinus dalában* meghirdetett.

Amit eddig elmondtunk dióhéjban, nem az újdonság erejével ható tények felsorakoztatása volt. S nem is azért emlegettük a magyar irodalomtörténet-írás adósságait, hogy velük mindenáron újat mondjunk, vagy buzgólkodva olyant állítsunk, ami nem volt. Annak is tudatában vagyunk, hogy a hazai irodalomtudomány sem mentes azoktól a szépséghibáktól, amiket fentebb emlegettünk. Csupán arról van szó, hogy a magyar-jugoszláv irodalmi kapcsolatok megvilágításával sok jelenséget tudnánk helyesebb megvilágításban, árnyaltabban és helyes arányokban megmutatni.

A magyar irodalom egészen a legutóbbi időkig *nem volt kíváncsi* arra, hogy mi történik a jugoszláv szellemi életben. S ha kíváncsian hajolt is a harmincas években föléje, „Duna-tervekkel” és „Duna-Európákkal” legtöbbször az új alakba öltözött szupremácia szólalt meg a feltűnő kíváncsiság mögött. Egyetlen pozitívuma volt ennek: a megismerés gondolatának meghirdetése, bár ennek is némi nyomát csak a negyvenes években tapasztalhatjuk Cankar Jerneje, Ornjanski Örökös vándorlások-ja és Slavko Kolar egyik műve megjelentetésével. Ezt a gondolatot fogalmazta Németh László

harminc évvel ezelőtt írott cikkében: „Ennek a folyóiratnak elsősorban műveltségünk közös népi elemeit kellene nyilvántartania. A magyar kisebbségek mindentűtt feladták a kezdeti merevséget; egyre jobban érdekli őket a kultúr-táj, amelynek akaratlan foglyai lettek. A megismerés: megértés, a megértés: szeretet.” (*Egy folyóirat terve. Minőség forradalma*. III. kötet, 169. old.).

Hazai talajon maradvá ez vallotta Szenteleky Kornél 1932-ben kifejtett „kultúr-tervében” (*Egy dunai kultúr-terv. Ugartörés*. 8. old.): „Az első teendő tehát egymás megismerése” — olvashatjuk itt. „Nem ismerjük egymást” — hirdeti nem egyszer. S ezekkel a megállapításokkal akár pontot is tehetünk a múlton tartott seregszemlén, hiszen Szenteleky, bár gondolatainak foganatásában közrejátszott a magyarországi „Duna-tervek” divatja, árnyalataiban más nézőpontot és magatartást képvisel, és részben már ránk, Vajdaságra mutat.

A jugoszláv szellemi élet iránti érdeklődés a két háború között itt ébredt fel Vajdaságban, s egyszerre két-szólamúan is megszólalt. Az egyiknek csúcsa Szenteleky Kornél és Debreczeni József műfordításkötete: a *Bazsalikom* (1928.). Az ő munkásságuk, később pedig a *Kalangya* című folyóirat műfordítói tevékenységéé elsősorban a megértés és a megismerés hirdetése volt. Szépszájú, de még nem értékelt fordítás-irodalom őrzi ennek emlékét. S nem nehéz ennek a törekvésnek megfelelőjét a mai magyar irodalomban Csuka Zoltán műfordítói tevékenységében felfedeznünk.

A két háború közötti *Híd*-ban megjelent fordítások már olyan többletet is tartalmaztak a *Kalangyával* szemben, amely csak a felszabadulás után tudott kellő mértékben kifejlődni és uralkodóvá válni szellemi életünkben. Az itt tapasztalható tendenciák messze túlmutatnak a pusztá megismerésre irányuló akarásokon. Amikor a jugoszláv költők vagy prózaírók alkotásait magyar nyelven jelentetik meg, előtérben kerül az *egy világ*, az azonos élet, azonos problémák tudata is. A fordítás ekkor válik természetes gesztussá. Jo- van Popović elbeszélése, Krleža és Kočo Racin versei magyarul az *azonosat* fejezik ki: bennük a magyar olvasó önmaga kérdéseire ismert, mint ahogy az akkori Laták-versek, Thurzó Lajos-írások is azt fejezték ki. A más nyelv mögött nem a *más világot*, hanem a

magukét látták. Ami általában természetellenesnek tűnt a magyar irodalom távlatában, a *Híd* tevékenységében a természetesség jegyeit öltötte magára. Annak a régen fennállott állápotnak az újjászülését figyelhettük ekkor meg, amely megvolt a két nép érintkezéseiben a polgárosodás kezdetéig, sőt még a XIX. században is. Azt a gesztust látjuk, amellyel a Semptei névtelen Bankó lánya históriáját (*Az Béla királyról való és az Bankó leányáról szép história*) magyarítja 1570-ben, vagy Zmaj a *Toldit* a múlt században fordítja szerbre.

Ez a tendencia virágzott ki a felszabadulás után. Az a reneszánsz, amelyet fordítás-irodalmunk az elmúlt tizenöt évben és külön az elmúlt fél évtized alatt megért, ennek jegyében áll.

III.

E hosszú bevezetés és kalandozás után tulajdonképpen tárgyunkhoz, a mai vajdasági műfordítás-irodalom számbavételéhez értünk. Első pillantásra is imponáló és értékes anyaggal találkozunk magunkat szemben mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben.

A felszabadulás után megindult magyarnyelvű szellemi életben a fordítás-irodalom szinte az első napoktól kezdve jelentős szerepet játszott. Első feladata a megismertetés volt: a jugoszláv irodalom olyan művei szóltak meg ekkortájt magyarul, amelyek a népfelszabadító harcok napjaiban keletkeztek, ennek a harcnak szellemét, jegyeit viselték magukon. S ez természetes is volt. A vajdasági magyar olvasók felé, akik a megszállás éveiben elzárva éltek, sokszor megtévesztetten is, ez a fordítás-irodalom közvetítette annak a forradalomnak a szellemét, gondolatait, amelyekből az új Jugoszlávia nőtt ki.

S ez a mozzanat máris messze túlmutat a megismerés pusztá tényén: a való életet hozta, s a vajdasági magyar szellemi élet mem utolsó sorban éppen e fordítások révén (az újságok és a *Híd* hasábjain) kapcsolódott bele hazánk szellemi életébe, gondolati világába, és vált maga is (a társadalmi, gazdasági tényezők hatásain túl) részévé a hazánkban megindult szocializmus-építő életnek. S ha van jegy, amely egymagában is összefoglalja, tartalmazza a vajdasági műfordítás-irodalom legfőbb sajátosságait, akkor az

éppen az eleven étellel való kapcsolata. A társadalmi élet, a pedagógiai feladat és az irodalom találkozása volt ez az időszak, s bár lehet, hogy nem tud felmutatni sok antológiai darabot a fordítások minőségi vizsgálata még ebben az időszakban, érdemeiről mégsem szabad elfeledkezniünk, hiszen éppen ebben az időben és nem utolsósorban a fordítások révén dőltek le azok az addig mesterségesen támasztott falak, amelyek a szellemi élet területén a vajdasági magyarságot a jugoszláv irodalom értékeitől elválasztották.

Az ötvenes években ez az eleven kapcsolat elmélyült, sokirányú összefüggéssé fejlődött. Ekkor már világosan megmutatkozik az a feladat, amit a vajdasági magyar műfordítás-irodalom vállalt: nem a népköltészet termékein, hanem legjobb alkotóiban szólatatni meg hazánk népeinek irodalmát. A magyar irodalmi köztudatba a jugoszláv irodalomból a szerb népköltészet értéke jutott el csupán. A múlt század elsősorban ezt hagyta ránk, mert ha volt valamelyes érdeklődés a jugoszláv irodalom iránt, az csupán szerb hősi énekek megszólaltatásában mutatkozott meg. Kazinczy éppen úgy ezt fordítja, mint Kőlcsey vagy Bajza, Székács vagy Mangalits, és ezt folytatja a második világháború utáni nemzedék: Csuka Zoltán ballada kötete, Kiss Károly fordításai, vagy a *Betyárok tüzénél* című, nemrégben megjelent gyűjtemény is. A vajdasági műfordítás nem ezen az úton indult le. A szerb hősi énekek kétségtelenül nagy kincset jelentenek, de a jugoszláv szellemi élet messze túlhaladt azon a fokon, amit ezek képviselnek, szellemükben meg tudnak mutatni.

A fordítások nyomán az ötvenes években azokat a szövegeket olvashatjuk, amelyek értékben a legtöbbet jelentették, s mintegy a jugoszláv irodalom kincsesháza legszebb eredményeit képezik: a múlt századi romantika nagyjai ezek (amelyekből egy Vajda János. — mily jellemző! — „Radicevics Sándortól” *A leány a kútnál* című népies verset és Zmaj *Tanácsát* fordítja), és a szerb, horvát, szlovén modernisták, akiket Ady nemzedéke, hisz kontársak, nem méltatott figyelemre. A klasszikus jugoszláv irodalom megszólaltatása általában is a jugoszláv költészet felfedezését jelentette: tanulságos vállalkozás volt mind az olvasó, mind pedig a fordításokra vállalkozó költők szempontjából is. Iróink

és olvasóink irodalmi műveltségébe természetszerűen beleépült a magyar irodalom öröksége éppen úgy, mint azok a szellemi tendenciák, amelyek ennek vagy annak az idegen írónak megszólaltatásához vezettek. Shakespeare-t Arany Jánosék hódították meg a magyar közönségnek, Dantet Babits, a *Kalevalát* Vikár Béla, Baudelaire-t pedig Tóth Árpád és Szabó Lőrinc. Amikor a vajdasági műfordítók érdeklődése fokozottabban a jugoszláv irodalom felé fordult, azoknak a hiányoknak a pótlására vállalkozott, amelyeket a magyar műfordítás-irodalom tájékozódásának jellege miatt nem tudott vállalni, de amelyek nélkül műveltségünk verszegényebb, érdeklődési körünk szűkös maradt volna. Elég ha arra utalunk, hogy a XX. század jugoszláv irodalmát Kosztolányi egy-két verssel képviselteti modern költészeti antológiájában, és hogy a sokirányú érdeklődésű Szabó Lőrinc *Örök barátaink* című hatalmas fordítói vállalkozásában a jelentéktelen Mileta Jakšić egy versét fordította le magyar nyelvre; hogy a *Nyugat* évtizedekig rendszeresen megjelenve, alig talált helyet jugoszláv irodalmi alkotás megszólaltatására.

Az ötvenes évek eleje a jugoszláv irodalomban a költői forradalmat megelőző szélcsend jegyében múltot el. A szocialista realista irodalompolitikának elméleti és még inkább gyakorlati felhasználása ekkor indult meg, s ennek nyomán a fordítók tekintete is mindinkább a jelen felé fordult, mert sok tényező közrejátszása segítette a fordítókat a klasszikus örökség megszólaltatására: fordítói próba, irodalompolitikai megfontolás, pedagógiai szándék és az átmeneti korszak sok ellentmondást tartogató eredményeitől való elfordulás egyaránt nyomát hagyta rajta.

A vajdasági magyar műfordítás-irodalom 1953 után fog az új jugoszláv költői jelenségek tolmácsolásához. Számszerűen és minőségben egyaránt a versek dominálnak az irodalmi munka e területén. S ez nem véletlen. Azok a változások, amelyek az ötvenes évek elején lejátszódtak, az irodalom területén elsősorban költői forradalomként jelentek meg, mint ahogy a jugoszláv irodalomban is a költészet mutatta fel elsőnek a korszerűség jegyeit. A fordítóknak a jugoszláv irodalom felé fordulása itt is teljes méretű. A vajdasági szellemi élet ezek révén tájéko-

zódik a nyugati irodalmak legújabb eredményeiről is, hiszen a fiatal jugoszláv költészet forrongásában azok példáján okul elsősorban. Tanulságos vállalkozás lenne például felmutatni azokat a nyomokat, amelyeket a modern jugoszláv költészet fordítása hagyott költészetünk fejlődésén. Meggyőződésem, hogy ezek a hatások nem jelentéktelenek: formák és szellem egyaránt a fordítások közvetítésével váltak magyar nyelven is közkinccsé.

A szocialista realista irányzat a népies költészet művelését vallotta, de a népiesnek a jegyeit örökölte költészetünk is, hiszen nem egy költőnk az új népiesség harmincas éveiben keletkezett eredményein nőtt fel. Az ötvenes években kibontakozó jugoszláv költészet az ilyen irányzatok tagadásából indult ki, és az ész-költészet újbóli vállalásával, a formai hagyományok elvetésével, az új nyugati eredmények átvételével és méginkább — meghonosításával a felszabadító szerepét játszotta. Ezeket a verseket fordítva, a vajdasági költészet ismét bekapcsolódott abba az európai szellemi áramkörbe, amelyből a mépiesség különböző irányzatai, a háború alatt és a háború után kialakult irodalmi állapotok elszakították. A dús levegőjű szellemiség, költői szabadság és az intellektuális kaland tisztelete, amely a modern jugoszláv költészetből áradt, megtermékenyítette magukat a fordítókat is — az ő közvetítésükkel pedig egész költészetünket és olvasóközönségünk egy nagy hányadát, elsősorban a fiatalabb évfjártok bontakozó tehetéseit. S amikor irodalompolitikánk még idegenkedve fogadott minden modernista kísérletet, ezek a fordítások vállalták az úttörés ugartörés feladatát is. Popa, Miodrag Pavlović, Davičo, Jure Kaštelan szövegei például így épültek bele verskultúránkba, újarcú műveltségünk alapjaiba.²⁾

Nem csoda tehát, hogy a fordítók és a kritika egyaránt érzékenyen reagál minden új jugoszláv irodalmi eseményre. A költők fordításaink megválogatásában éppen úgy tükrözik ezt, mint ahogy megmutatja a kritika fel-felcsendülő szava is. A *Híd* majd mindegyik számában jelenik meg fordítás és könyvismertetés. Folyóiratunknak ez még ma is munkaköre, és akárcsak irodalmunknak, sajátos vonásává vált.

A két háború közötti kísérletek után, ezekben a fordításokban értékes meg-

oldásokat találunk. Mert nem lebecsülendő tény, hogy az eredetiekkel egyenrangú fordítások születnek nálunk, s anélkül, hogy külön kitérnénk itt a fordítások minőségi elemzésére (ez külön tanulmány feladata!), meg kell állapítanunk, hogy java fordításaink már ekkor az átlagoson messze felül emelkedik, és gyakran a legkényesebb igényt is ki tudja elégíteni.

IV.

Az utolsó öt esztendő fordítás-irodalmunk talán legjelentősebb fél évtizede, amelyben a minőségi gyarapodás és a számszerinti növekedés mög. szembe-tűnőbb, mint bármikor is volt. A fordítói tevékenység rendszeressé vált nemcsak a *Híd* hasábjain, de könyvkiadásunkban is, ez utóbbi pedig már új tájékozódási kísérletek jelentését is mutatja.

Kardos László a magyar műfordítás kérdéseiről írva (*Műfordításunk mai kérdései*) a magyar műfordítás két sajátosságát emeli ki. Szerinte a „magyar irodalom rendkívül gazdag műfordításokban” és a „legnagyobb magyar költők egyben a legnagyobb magyar műfordítók is”, ebből következően a műfordítás szerves részévé vált a magyar irodalomnak. A vajdasági műfordításról szólva, mi is elmondhatjuk: gazdag és sokrétű fordítói munkásságnak lehetünk tanúi, legkiválóbb íróink fordításai a legjobbak, fordítás-irodalmunk szerves részévé lett szellemi életünknek, irodalmunknak; munkásságuk nyomán a jugoszláv irodalom magyar nyelvű megszólaltatása nem szórványos jelenség, folklór iránti kurtoázia, hanem természetes velejárója az élet és irodalom hétköznapiainak is.

A költői műhely és a társadalmi élet szükséglete találkozik szerencsésen egyegy fordított szövegben; a feladatváltás belső kényszere és a próba izgalma egymást segítve szüli a magyarrá való szövegeket. A fordítók a maguk eredményeinek próbáját, ellenőrzését egyszerre végzik a másik szövegből gyűjtött tapasztalatok összegezésével, egyik munka a másikat támogatja. Új költői lehetőségek és a maguk költői gyakorlatának ellenőrzése folyik a fordított szövegeken: egy-egy sikerült vers Janus-arcúan néz szerzőjére és fordítójára is. Ma már kialakult fordítói arccélék és magukra talált írók mutatkoz-

nak a fordított szövegben: a fordítás éppen úgy az egyéniség tükrévé vált, mint az eredeti vers. Ezek az eszterdők nem tanulóévek már, hanem érettségükben olyan hagyomány megteremtői, amellyel nem kell szégyenkezniük, amely kiállja a próbát bármelyik fordítás-irodalommal összevetve is. Nem szabad elfelednünk, hogy a jugoszláv irodalom tolmácsolásának nem volt kialakult hagyománya az új magyar irodalomban, a magyar műfordítás nagyjai a görög, latin, olasz, angol és a francia irodalom jeleseinek átültetésén edződtek és alakultak: Arany János Shakespearet és Arisztophanészt, Babitsék Baudelaire-t és Dantet, valamint Shakespeare-t fordították, a két háború közötti idő fiatalabb nemzedéke szinte az egész világirodalmat bejárva alakította a magyar műfordítás-irodalom nyelvét, technikáját, újabban pedig az orosz szövegek átültetésén munkálkodik a modern franciák szövegeivel párhuzamosan. A jugoszláv népek irodalmának ilyen fordítói hagyományát látjuk kialakulni a vajdasági magyar irodalomban. Ez a tény szabja meg sajátos jellegét is.

Eddig lényegében költői szövegekről és költői forradalmakról beszéltünk. A magyar és a jugoszláv szellemi érintkezések, Anonymustól egészen a legutóbbi időkig, verses dialógusok voltak: hol a magyar, hol pedig a jugoszláv költészet árnyaló hatását figyelhetjük meg (kivéve persze a kezdet kezdetén álló Trója-regényt), a vajdasági műfordítás is elsősorban költői szövegek fordításából állt, a XX. századi próza gyér éréként csordogált csak magyar nyelven. Az ötvenes években azonban a jugoszláv irodalom a költői forradalmak meg-megújuló hullámai mellett egy sokkal jelentősebb irodalmi forrongásnak, alakulásnak is a melegágya: a jugoszláv próza nagy feltöréséé. A „regény korszakának” beköszönését megfigyelhetjük a fordítások jellegének megváltozásában is: előbb a modern movella, majd a legutóbbi években a regényirodalom is számottevően megjelenik a vajdasági magyar nyelvű könyvpiacón. Ehhez természetesen hathatósan hozzájárult könyvkiadásunk anyagi megerősödése is.³⁾

S hogy ez mekkora feladatot jelentett ma is, elég, ha arra utalok, hogy egy jellegzetes költői nyelv mellett ki kellett alakítani egy prózai kifejezés-

formát is, amelynek hajlékonyan kell követnie Miroslav Krleža barokk szógazdagságát, Vučo költőiségét, Cosić regényeinek ódon veretét, Lalić kemény puritanizmusát, Marinković intellektualizmusát; meg kellett teremteni a szlovén irodalom fordításának hagyományát⁴⁾ a lefordított szövegekben. S ha ehhez hozzászámítjuk a macedón és a siptár nyelvű irodalmi alkotások, megkísérelt fordításait is, akkor tudjuk csak felmérni, hogy milyen gazdagodás szemtanúi lehetünk ezen a téren.

A fordítás hitvallás, vallomás, magamegmutatás is. A vajdasági műfordítás a jelen élete mellett tesz hitet, amikor a jugoszláv irodalom legfrissebb eredményeit és legértékesebb alkotásait megszólaltatja. A jugoszláv irodalom sajátoságos képet mutat a világ szellemi életének mai panorámájában. Előítélettől mentesen, szabadon, sablonok és megkötöttség nélkül, változatos formai sokrétűségben hirdeti és egyúttal példázza a szocialista társadalmi talajból sarjadt szabad szellemi élet érzelmi és gondolati gazdagságát. Amikor fordítóink ezekhez a szövegekhez nyúlnak, ezeket tolmácsolják magyar nyelven, akkor nagy és jelentőségében talán még fel sem mérhető munkát végeznek, olyan lehetőségeket tárnak fel, amelyekkel élve az olvasók egy új érzelmi és gondolati világ küszöbéhez érhetnek el. Ennek és az ilyen szellemiség nagy hatásának kell betudnunk azt is, hogy fordítóink érdeklődése nem történeti jellegű: nem a múltba, hanem a jelen életére figyel, figyelme nem terjed túl a XIX. század derekán és ide is inkább csak feladat — teljesítésből kalandozik el.⁵⁾ Fordítóink igazi területe a XX. század jugoszláv irodalma, azon belül pedig a legkorszerűbb, legmaibb alkotások, amelyek a ma életét, a jelen jugoszláv irodalmát jelentik. S ez természetes is: ha volt korszaka a magyar és jugoszláv művelődési érintkezéseknek, amely hasznos hatást gyakorolt a magyar szellemi életre, akkor a mai jugoszláv irodalom hatását talán a leggyümölcsözőbbnek kell tartanunk.

A vajdasági magyar nyelvű műfordítás-irodalom története meg azokat az évszázados hagyományokat, amelyek a jugoszláv irodalomból csak Karadžić népköltési gyűjteményeit volt hajlandó vállalni. Az öreg Vujadin és a Koszo-

vői lányka kezdetlegesen népi életképei helyett azokat az irodalmi szövegeket tolmácsolja, amelyekben a szocialista gondolat magasfokú eszmeisége párosul mély művészettel; nem azt hagyományozza, ami a múlt volt, a „Balkán”, hanem azt ami „Európa”, amivel bizonyos mértékben a mai világ életének, törekvéseinek reprezentánsa is. A magyar műfordítás-irodalom szép hagyományait folytatják műfordítóink ezzei a munkáival: a szocialista gondolat művészi világa felé nyitogatják az ablakokat.

Az eddig megtett út azt példázza, hogy a fordítások fő jellegzetessége a korszerűség és a magasra szabott út-lagszint, a tolmácsolás művésziessége pedig bizonyítja: megért a helyzet arra, hogy értékeljük a vajdasági magyar műfordítás-irodalmat, és megbecsüléssel szóljunk azokról, akik a legnagyobb teljesítményt nyújtották ezen a téren, elsősorban Ács Károlyról, Fe-

hér Ferencről, Pap Józsefről, Herceg Jánosról, Bodriks Istvánról, Borbély Jánosról, Takács Mártonról, Tomán Lászlóról és Saffer Pálról.

A vajdasági magyar műfordítás-irodalom lendületes fejlődése, gazdagodása pedig azt mutatja, hogy élénk és termékeny kapcsolataink vannak a jugoszláv szellemi élet egészével, sőt, ezen túl, rá kell mutatnunk arra, a munkára is, amit a kritika végzett el állandóan figyelemmel kísérve a jugoszláv szellemi életet. Ismertetőik, bírálatok, tanulmányok szóltak a jugoszláv irodalom jelenségeiről, alkotóiról. Ha munkánkat akarjuk felmérni ezen a területen, ezt a tevékenységet sem szabad mellőznünk.

Végezetül pedig megállapíthatjuk, hogy a világ talán egyetlen nyelvére sem fordítottak le annyi jugoszláv szépirodalmi alkotást, mint magyarra, és ebben nem kis szerepe éppen a vajdasági műfordításnak van.

Írásom nyomdába kerülése után jutottam Szászy István fordításkötetéhez (*Szerb költőkbből*. Fordította Szászy István. Bp. 1910. Olcsó Könyvtár, 1554—1558. sz.), valamint Erődi Béla fordításában *A Balkán-félszigeti népek költészetéből* című gyűjteményéhez. Bp. 1892.

A két kötet ugyan teljesebbé teszi a magyar-jugoszláv irodalmi érintkezések történetét, azonban lényegesen nem változtatják meg azt a képet, amit írásomban megrajzolni igyekeztem. Erődi Béla kötete négy népi vers fordítását tartalmazza s mint ilyen, a délszláv folklor iránti érdeklődés egyik megnyilvánulása csupán. Szászy István gyűjteménye már nagyobb figyelmet érdemel, mert az újabb szerb költészetből válogatott. Kötete Branko Radičević 9, Kačanski Vladislav 3, Djura Jakšić 10, Zmaj 12, Dimitrije Popović 5, Milorad Šapčanin 8, Nikola Petrović-Njegoš 3, Jovan Grčić 3, Vojislav Ilić 6, Milorad Mitrović 2, Aleksa Šantić 2, Mileta Jakšić 19, Milorad Petrović 7 versét tartalmazza.

Tanulságos azonkívül előszava is. „Kamatját” akarja leróni annak, amit

Zmaj a magyar költészet megszólaltatásával tett, majd így folytatja: „Az elmondottakon kívül még egy körülmény bírt arra, hogy fordításaimmal a nyilvánosság elé lépjek. A magyar és a szerb művészetek összelelkendezésével ugyanis hozzá akarok járulni a régmúltban megkötött, de közben megszakadt magyar-szerb barátság szorosabbá tételéhez”. Szászy előszavában nyomatékosan is hangsúlyozza, hogy a magyar közönség csak a szerb népköltészetet ismeri, „annál kevesebbet tudhat azonban a szerb műköltészetéről!” Pedig a „szerbeknek műköltészetük, és pedig értékes műköltészetük is van!” Elődeiről is tud, számon tartja Székács, Margalits, Radić fordításait és megemlékezik a szerb műköltészet átültetőiről: Pavlovity Jenő *Zmaj Rózsák* című verseit fordította, Djisalović Veselin a *Hegyek koszorúját*, Dömötör Pál és Szulik pedig költeményeik között adtak ki szerb verseket fordításban.

Szászy az előszavát Bécsein keltezte 1906 novemberében. Nem költő, lelkes amatőr munkáját ismerjük meg kötetében.

JEGYZETEK

¹⁾ Adatszerűen felsorolva 1948 és 1955 között a következő jugoszláv költők szólistáinak meg magyarul nyelven a *Híd* hasábjain: Milan Begović, Jovan Ilić, Djura Jakšić, Silviije Strahimir Kranjčević, Dragutin Kette, A. G. Matoš, Aleksander Murn, France Prešern, Petar Preradović, Branko Radičević, Aleksa Šantić, Stanko Vraz, Ivo Vojnović, Jovan Jovanović Zmaj (XIX. század); Miroslav Antić, Dobriša Cesarić, Oskar Davičo, Marin Franičević, Fran Galović, Slobodan Galoza, Drago Gervais, Jovan Hristić, Ivan Ivanji, Jure Kaštelan, Ivan Goran Kovačić, Skender Kulenović, Miroslav Krleža, Destovnik-Kajuh, Miroslav Slavko Madjer, Slobodan Marković. Vladimir Nazor, Jovan Popović, Boško Petrović, Mitar Popara, Vlatko Pavletić. Vesna Parun, Josip Pupačić, Miodrag Pavlović, Vasko Popa, Stevan Raičković, Branko V. Radičević, Florika Stefan, A. B. Simić, Djuro Šnajder, Dragutin Tadijanović, Risto Tošović, Branko Čopić, Tin Ujević, Oton Zupančić (XX. század). És ha e névsorhoz még hozzátesszük, hogy a felsorolt költők rendszerint több verssel is szerepelnek, akkor tudjuk csak felmérni versfordítóink hatalmas munkáját, hiszen becserkésztek szinte az egész új jugoszláv költészetet, és alig tudunk olyan jelentősebb írói nevet említeni a jugoszláv irodalomból, aki nem szólt volna meg magyarul nyelven. Szembetűnő a horvát, sőt a nyelvi szempontból nehezebben megközelíthető szlovén írók száma is.

²⁾ Az első „modern” jugoszláv versek 1953-jelennnek meg. Ivanji Ivan 4 versét Ács Károly, majd Stevan Raičković és Risto Tošović verseit Pap József és Sáfrány Imre, Miroslav Antić poémájának egy részletét pedig Fehér Ferenc fordította le, 1954-ben a *Híd* fiatal horvát lírikusokat mutat be, 1955-ben pedig Vasko Popa, Miodrag Pavlović, Jovan Hristić és Slobodan Marković versei jelennek meg. De ekkor jelenik meg Branko Marinković *Kezek* című úttörő novellájának fordítása is.

³⁾ A könyvkiadás felett tartott seregszemle is lényegében ezt a képet mutatja fel. Az utóbbi évtizedben megjelent művek a korszerűség jegyében fogantak. Puszta számbavételük is eléggé megmutatja ezt:

Ivo Andrić: *Nyuszi*. Regény. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1949. Herceg János ford.

Ivo Andrić: *Kisasszony*. Regény. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1954. Herceg János ford.

Dobrica Čosić: *Majd megvirrad már*. Regény. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1953. Herceg János ford.

Dobrica Čosić: *Gyökek*. Regény. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1956. Ács Károly ford.

Antonije Isaković: *Nagy gyerekek*. Elbeszélések. Forum, Noviszád, 1959. Ács Károly ford.

Szlavko Janevski: *Falu a hét kőris mögött*. Regény. Forum, Noviszád, 1959. Herceg János ford.

Vjekoslav Kaleb: *Aldott por*. Regény. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1953. Ács Károly ford.

Mihailo Lalić: *Lakodalom*. Regény. Forum, Noviszád, 1959. Herceg János ford.

Jovan Popović: *Igaz legendák*. Elbeszélések. Forum, Noviszád, 1959. Herceg János ford.

Aleksandar Vučo: *Halott jelszavak*. Regény. Forum, Noviszád, 1959. Herceg János ford.

Goran Kovačić: *Tömegsír*. Poéma. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád.

Megjelenés előtt áll:

Ranko Marinković válogatott elbeszélései.

Ciril Kosmač: *Újjászületés*

Miodrag Bulatović: *Vörös kakas*

Petar Segedin: *Isten gyermekei*

Vladan Desnica: *Ivan Galeb tavaszai*

Mirko Božić: *Kurjánok*

Isak Samokovlija elbeszélései

Florika Stefan versei

Ács Károly szerkesztésében a jugoszláv

költészet antológiája.

A névsor impozáns, de ehhez még hozzá kell tennünk a múlt század és a két háború köze jelentős regényeinek kiadását is:

Miroslav Krleža: *Magyar Királyi Honvédnovellák*. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1952. Sinko Irma fordításai.

Miroslav Krleža: *Bankett Blitvában* című regényének készülő kiadása.

Prežihov Vranc: *Lenn a völgyben*. Regény. Testvériség-Egység, Noviszád, 1953. Herceg János ford.

Prežihov Vranc: *Vadócok*. Elbeszélések. Forum, Noviszád, 1960. Herceg János ford.

Branimir Čosić: *Szedett fa*. Regény. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1957. Herceg János ford.

Crnjanski: *Örökös vándorlás*. Forum, Noviszád, 1959. Csuka Zoltán ford.

Stanković: *Gúzsbakóttott élet*. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1952. Csuka Zoltán ford.

Cankar: *Jernej szolgálégény és az ő igazsága*. Bratsztvo-Jedinsztvo, Noviszád, 1958.

Jakov Ignjatović: *Respektus Vászra*. Regény. Testvériség-Egység, Noviszád, 1952. Csuka Zoltán ford.

Branislav Nušić: *Önéletrajz*. (előkészületben)

Matavulj: *Bakonja fra Brne* (előkészületben)

Domanović: *Kraljević Marko másodszor a szerbek között* (előkészületben)

Tavčar: *Viszokói krónika* (előkészületben)

A. G. Matoš: *Balkon* (előkészületben)

⁴⁾ A szlovén prózaírók közül magyar nyelven megszólalt: Ciril Kosmač, Beno Zupančić, Vladimir Kavčić, Alojz Rebula, Juš Kozak, Miško Kranjec, Rok Arih, Kari Gorčanec. Költők: Srećko Kosovel, Janez Menart, Matej Bor, Pavel Gojia, Kajetan Kovič.

⁵⁾ Ezen a területen mintha a magyarországi műfordítás-irodalom, elsősorban pedig Csuka Zoltán szorgoskodna, aki azonban néhány modern szöveget is megszólaltatott magyarul (Andrić, Davičo, Krleža, Goran Kovačić). A magyarországi műfordítók érdeklődése elsősorban történeti jellegű, szívesen csak megállapodott, kikristályosodott értékű alkotást illetnek át. Ki kell emelnünk Csuka Zoltán remekelését a Krleža-balladák megszólaltatásával és a nehéz feladatot jelentő Marin Držić-vígjáték (*Dundo Mároje*) átköltésével. Ennek a műfordítás-irodalomnak nem teljes szám-

bavétele után így összegezhetünk: A fel-
szabadulás után a magyarországi műfor-
dítás-irodalom a következő jugoszláv iro-
dalmi alkotásokat szolgáltatta meg: Csuka
Zoltán: *Délszláv népballadák*, Njegoš: *He-
gyek koszorúja*, Goran Kovacic: *Jama és
a Tüzek és rózsák* című versgyűjteménye,
Ignjatović: *Respektus Vászsa*, Nazor: *A
partizánokkal*, Nušić: *A község gyermeke*,
Veljko Petrović: *Tavaszi temetés*, Krleža:
Éjtszakának virrasztója, *Glemba, Ltd.*,
Glembay család, *Latinovics Fülöp haza-
terése*, Copić: *Ismerős a völgy szorosából*,

Cosić: *Közel már a hajnal*, Davičo: *Beton
és jánosbogarak*, Andrić: *Híd a Drínán*,
Vihar a völgy felett, *Elátkozott udvar* és
Anika esztendéi, Potrč: *Büntett*, Cankar:
Jernej szotgalegény és az ő igazsága, Držić:
Dunda Maroje, *Zrinyi- és Hunyadi-
énekek*, *Koszovói lányka* című népballa-
da-gyűjtemény, *Klasszikus jugoszláv el-
beszélések*; népballadák a *Betyárok tüzé-
nél* című ballada-gyűjteményben, dubrov-
niki költők a világirodalmi szöveggyűjte-
ményben és Véghe György *Modern Or-
feuszában* Rade Drainac egy költeménye.

ÖT ÉV MÉRLEGE

JUGOSZLÁV SZÉPIRODALOM FOLYÓIRATUNKBAN MAGYAR FORDÍTÁSBAN

H I D

1956.

Jure Kaštelan: *Gazdátlan Iovacska* (Dér
Zoltán ford.) 2. szám, 117—123. old.

Jovan Popović: *Boldogság* (novella). Her-
ceg János ford. 4. szám, 317—326. old.

Josip Cazi: *A forradalomra várva* (regény-
részlet). Herceg János ford. 5. szám, 363—
376. old.

Vasko Popa: *Fekete Györgye* (vers). Pap
József és Sáfrány Imre ford. 5. szám, 399.
old.

Vasko Popa: *Rózsa a Csegár fölött* (vers).
Pap József és Sáfrány Imre ford. 5. szám,
401. old.

Oskar Davičo: *A szégyen lázadása* (vers).
Ács Károly ford. 6—7. szám, 481—489. old.

Ciril Kosmač: *Szerencse* (novella). Herceg
János ford. 6—7. szám, 499—511. old.

Vasko Popa: *Versek* (A kacsa, A ló, A
szamár, A disznó, A tyúk, A pitypang).
Fehér Ferenc fordításai. 6—7. szám, 513—517.
old.

Aleksandar Tišma: *Versek* (Aljasok, Vi-
gaszalódás, Ősz, Hallgatag legények éjsza-
kája). Saffer Pál fordításai. 6—7. szám,
531—535. old.

Srećko Kosovel: *Versek* (Fa a fővény
fölött, A szél, Tél küszöbén). Fehér Ferenc
fordításai. 8—9. szám, 604—606. old.

Vasko Popa: *Messze önmagunkban*. Fehér
Ferenc fordításai. 12. szám, 825—828. old.

Miroslav Krleža: *Banket Blitvában* (rész-
let). Herceg János ford. 10. szám, 661—669.
old.

1957.

Veljko Petrović: *Az ő ura* (novella). 2.
szám, 72—77. old.

Isidora Sekulić: *Vihar a fjur felett*. (Rész-
let a *Norvégiai levelek* c. könyvből.) Saffer
Pál fordítása. 5. szám, 306—309. old.

Miodrag Pavlović: *Kömfüvesek*. Pap Jó-
zsef ford. 7. szám, 464. old.

Antonije Isaković: *Április jegyében*. Fehér
Ferenc ford. 7. szám, 482—488. old.

Miodrag Pavlović: *Legyünk egvszerűek*.
Pap József ford. 7. szám, 500—501. old.

Miroslav Antić: *versei* (A gyöngédség
szitkai, Magyarázat). Fehér Ferenc fordí-
tásai. 8. szám, 614—616. old.

Svevan Raičković: *Két folyó*. Fordította
Fehér Ferenc. 9. szám, 715—716. old.

Antonije Isaković és Leonid Lukov: *Alek-
sza Dundics*, 10. szám, 810—815. old.

Vasko Popa: *Játékok*. Fordította Pap Jó-
zsef. 11. szám, 898—903. old.

Stevan Raičković: Ut a Sztrazsilovóhoz. 12. szám, 1011. old.

Milčo Crnjanski: Sztrazsilovó. Fordította Ács Károly. 12. szám, 1013–1018. old.

1958.

Janez Menart versei (Ballada a rádióról, Katona-ló, Újságszelet a „Vénuszról”, Fénykép, Az elveszett gyermek, Elest a szabadharcos, Vasárnapdelután). Fehér Ferenc fordításai. 1. szám, 19–22. old.

Srbo Ivanovski versei (Jóság, ***, ***). Pap József fordításai. 2. szám, 99–101 old.

Oskar Davičo: Szerbia. Ács Károly ford. 3. szám, 192. old.

Beno Zupančič: Mulatság. (Részlet). Bodrits István ford. 4. szám, 267–283. old.

Djordje Lebović és Aleksandar Obrenović: Mennyei osztag. Saffer Pál ford. 4. szám, 296–306. old.

Todor Manojlović: Vers, palatáblán. Ford. Ács Károly. 4. szám, 313. old.

Todor Manojlović: Verlaine. Ford. Fehér Ferenc. 4. szám, 314. old.

Todor Manojlović: Godeau (vagy: optimizmus). Ford. Ács Károly. 4. szám, 314. old.

Sveta Lukić: És lön: melankólia. (Részlet.) Borbély János ford. 5. szám, 382. old.

Matej Bor: Ment a vándor az atom századában. Ács Károly és Pap József fordítása. 6. szám, 439–444. old.

Vladimir Kavčič: Búcsúznunk, jó öreg Walter. Bodrits István ford. 6. szám 453–461. old.

Branko Ćopić: Keserű méz. Takács Márton fordítása. 7–8 szám, 545–548. old.

Jure Kaštelan: Versek (Van-e föld, Bevehet-e en erőd, Képek rohamoznak, Szerelmes, Elválás, A kő paraszta). Ács Károly ford. 7–8. szám, 568–570. old.

Vasa Popović: Kisvárosi temetések. Bogdánfi Sándor ford. 7–8. szám, 591–594. old.

Alojz Rebula: A római császárnő szőleje. Ford. Bodrits István. 9. szám, 687–698. old.

Juš Kozak: Repülő angyal. Takács Márton ford. 10. szám, 788–802. old.

Miško Kranjec: A szomorú postás története. Bodrits István fordítása. 11. szám, 858–867. old.

Stevan Raičković: Versek (A levelek vizsgálga, Szerelm után, Altató egy elfelejtett tájképrét). Dér Zoltán fordításai. 11. szám, 868–869. old.

Aleksandar Obrenović: A madár. Fehér Ferenc ford. 12. szám, 956–962. old.

Vladan Desnica: Búcsú. Borbély János ford. 12. szám, 969–973. old.

Cigány dalok (Könyörgés, A rózsza és a lány, Altató, Hívogatás és fenyegetés, Sirató, Elhagyott férj, Konok isten, Hütlén asszony, Övezgy asszony, Halálfelelem, Kivánság, Heten a cellában, A börtön ajtaja). Pap József fordításai. 12. szám, 991–996. old.

1959.

Rodoljub Čolaković: Emlékezés Aljára. Steinitz Tibor ford. 1. szám, 12–19. old.

Miroslav Antić: Versek (Kacsalábon forgó vár, Örökkévalóság, Vízállásjelentés, Gémeskút, Ruhacsíptető). Fehér Ferenc ford. 1. szám, 33–35. old.

Ivan Ivanji: Egy koszorún nem volt szalag. Bodrits István ford. 1. szám, 44–49. old.

Florika Stefan: Versek (Keserű asszony, Ez én vagyok, Az élet az innenső oldalon van). Fehér Ferenc ford. 1. szám, 50–51. old.

Aleksandar Vučo: Halott jelszavak. Herceg János ford. 2. szám, 91–99. old.

Miodrag Bulatović: Két ördög között. Borbély János ford. 2. szám, 105–111. old.

Vladislav Pečković-Dis: Versek (A valóság megszűnése, Talán a szik). Ács Károly fordításai. 3. szám, 191–193. old.

Slobodan Berberski: Versek (Itéletidő, A homok után, Zsibbadtság, Kutatás, Sülyedünk). Ács Károly ford. 4. szám, 200–202. old.

Frane Adum: Kezek. Németh P. István ford. 4. szám, 214–220. old.

Tin Ujević: Versek (Érem, Asszonyok a királynők között, Ima Dora Remebotért, Zarándok, Áldás gyümölcsei). Ács Károly fordításai. 5. szám, 290–292. old.

Ivan Ivanji: Vidéki kvintett. Ford. Bodrits István. 5. szám, 293–302. old.

Tin Ujević: Prózaversek (Kései rádöbbnések órája, Idegek Kalitka az ablakban, Ültések fákat). Fehér Ferenc ford. 6. szám, 384–387. old.

Slavko Mihalić: Éjféli ceruzasorok. Fehér Ferenc ford. 6. szám, 388–390. old.

Rok Arhi: A bűvös jel. Bodrits István ford. 7–8. szám, 458–469. old.

Milčo Crnjanski: Örökös vándorlás (részlet). Csuka Zoltán ford. 6. szám, 482–488. old.

Antonije Isaković: Ketten. Ács Károly ford. 7–8. szám, 570–578. old.

A. B. Šimić versei (Mi és a testünk, Holdkóros, Szerelem, A szegényhez, Csábitó, Halál). Ács Károly ford. 7–8. szám, 579–582. old.

Mirko Božić: Szinyi búcsú (részlet). Borbély János ford. 9. szám, 711–718. old.

Mateja Matevszki: Harangok. Fehér Ferenc ford. 9. szám, 741–745. old.

Gane Todorovszki: Hét visszatérés a rezgőnyárfá motívumához. Viszoki Decsanj, 1957 decembere. Fehér Ferenc ford. 9. szám, 741–745. old.

Gane Andreevskzi: Két gyerek játszik. Fehér Ferenc fordítása. 9. szám, 741–745. old.

Aleksandar Tišma versei (Zsidó temető, Vendégek, Vidéki poéták). Pap József ford. 10. szám, 816–817. old.

Florika Stefan versei (A szerelem madara, Fajtám lányai és asszonyai, Kukoricatörés). Fehér Ferenc fordításai. 10. szám, 830–832. old.

Pavel Golja: Versek (Ó, Eszter, ó René, Kiáltvány, Éjjelezők). Ács Károly fordításai. 10. szám, 843–845. old.

Jovan Boskovszki: Emberek és madarak. (Részlet.) Fehér Ferenc ford. 10. szám, 849–854. old.

Ranko Marinković: Három contesztalag. Borbély János ford. 11. szám, 914–924. old.

Kari Gorčanec: Lebegés. Bodrits István fordítása. 11. szám, 934–938. old.

1960.

Pavle Popović: Requiem értem, avagy a napló folytatása. Fehér Ferenc fordítása. 1. szám, 12–15 old.

Janko Kos: Költői téma. Bodričs István ford. 2. szám, 122—126. old.

Dane Zajc: versei (Minden madarat, Bósz fekete bika). Pap József ford. 2. szám, 127—128. old.

Ciril Zlobec versei (Gyermekszemek, Ifjúság). Pap József ford. 2. szám, 129—130. old.

Veno Taufer versei (Van, hogy eljutnak, A hősök éneke). Pap József ford. 2. szám, 131—132. old.

Slobodan Marković: Kicsi. Bodričs István ford. 3. szám, 207—210. old.

Rastko Petrović: Emberek beszélnek. Ács Károly fordításai. 3. szám, 349—356. old.

Miroslav Antić: Latinka Beoševo tanyája. (Regény részlet). Bodričs István ford. 4. szám, 289—293. old.

Kajetan Kovič: Szombaton délután. Ford. Ács Károly. 4. szám, 300—303. old.

Momčilo Milankov: Piros háztetők. Fehér Ferenc ford. 6. szám, 442—452. old.

Stevan Raičković versei (Az emberek fegyvertelenül ébrednek, Pillanat, Madár).

Fehér Ferenc fordításai. 6. szám, 475—477. old.

Petar Mišosevljević: Ju'ien jegyében. Bodričs István ford. 7—8. szám, 519—523. old.

Oskar Davičo versei (Szerv, Majdnem beismerés). Pap József ford. 7—8. szám, 524. old.

Ranko Maminković: Por. Borbély János ford. 7—8. szám, 540—555. old.

Ljubiša Jocić: Medáliák. Takács Márton ford. 7—8. szám, 556—558. old.

Zlatko Tomičić versei (A gölya, Szodoma és Gomora, A föld vagyok). Fehér Ferenc fordításai. 7—8. szám, 573—575. old.

Djordje Lebović: Behavazott lejtő. Fehér Ferenc ford. 9. szám, 670—676. old.

Prežihov Voranc: A kút. Herceg János ford. 9. szám, 679—684. old.

Mile Biskupljanin versei (Ma..., Kérdő s felelő játék. Egyszer, egy más napon...). Fehér Ferenc fordításai. 9. szám, 697—698. old.

FÉNYSZÓRÓ

Poézis vagy verskoholás?

Egy lengyel író különös támadása a költészet ellen

Majtényi Mihály

Mi ez az általános harcizaj a költészet körül — kérdezhetné az ember az utóbbi időben —, mi ez a sokirányú támadás a poézis és a költők ellen? Előbb egy cikkre figyeltem fel (egy belgrádi hetilap közölte fordításban), amelyben a szovjet írószövetség igyekszik válaszolni az olvasóknak és magyarázni bizonyos álláspontot a költészet körül. A támadók ugyanis — az olvasók — tömegesen szemérvetik az orosz költészetnek, hogy semmi újat nem ad. „Amíg — írják az olvasók — technikai téren, a világűrakkéták és az atomok tekintetében a szovjet óriási eredményeket ért el, egy olyan fontos szellemfejlődési vonalon, mint a poézis, teljesen lemarad, semmi újat nem mond.”

Ezzel ellentétben a nyugati világból jövő hangok kifogásolják, hogy a költők túlatomizálták az emberi gondolatot és érzést, túlságosan előrerohannak

korban, és az absztrakt művészet — az absztrakció a poézisban — élvezhetetlenné teszi a verseket. Nálunk is volt egy kis vita az irodalom körül, nálunk Vajdaságban: vélemények hangzottak el, a költőket sokan itt is „érthetetlen-ségük” miatt támadták, mások a naturalizmus, verizmus miatt — „a sok csúnyaság miatt”, ahogy egyikük írja — rohamozták a költészetet és az irodalmat általában...

Úgy látszik tehát, hogy világjelenség ez, valamilyen formában mindenütt felbukkant. A kör most — az én számomra, úgy értem — bezárult egy olyan heves támadással, amely nemcsak ezt vagy azt az irányzatot támadja, nemcsak bizonyos költői kifejezőmódot kifogásol, hanem általános rohamnak tekinthető az egész poézis — a versben írt költészet ellen. A támadó szerint a verseket úgyszólván senki sem szereti, a versben írt poézis fikció

és hamisítvány. A versírási szertartásban saját szubjektívizmusába merülő költő teljesen korszerűtlen jelenség. . . amit a költő megír, az lényegtelen, és ahogyan ír, az már századok óta nem más, mint hamis öntetszelgés. A költők egymásnak írnak, külön kasztját alkotják az életnek, váteszként ünneplik egymást, és egymást ismertetve — mint valami misztikus szekta tagjai — rángatózva a gyönyörűségtől, úgy írnak egymásról. . . Ebben a „tanulmányban” Shelley, a legszélsőségesebb és legforradalmibb angol romantikus, a XIX. század elejének legkimagaslóbb költője éppen úgy „bizonyítékként” szerepel és sutbadobásra érett, mint Slowacki, a múlt század nagy lengyel poéta. . . Franz Kafkát viszont úgy idézi fel, mint akinek művei körül — pedig Kafka nem is „verses poézist” írt — legáltalában folyik a bódító, különös rángatózási szertartás, a gyönyörtől való ájuldozás. . .

Bevallom, hogy ezt a kis előjárat úgy írtam meg, ahogy bennem a futóban elolvasott cikk élt és rezgett tovább. Másnap újból elővettem ezt a különös támadást, s most kérlek, gyere velem ebbe a különös világba, ahogy Witold Gombrowicz lengyel író — ötvenöt éves ember és húsz éve Argentínában él —, ahogy ő a támadását felépíti és a „poézis” elleni harcát megindokolja. A cikk újból elolvasása enyhítette kezdeti felháborodásomat és ellenszenvemet, bár megírásának igazi indítékát most sem tudom teljesen megmagyarázni magamnak. Azon az egy tényen túl, hogy Donkijhotok mindig éltek, és ha meg is mosolyogjuk őket, és lázálom a szelmalomharc, a donkijhoti történet is rejteget a véka alatt valamit, ha mást nem, egy bátor és hősi gesztust, akármilyen értelmetlen is.

Witold Gombrowicz egyébként regényíró, egyik regénye — állítólag — az újabb korok legjobb lengyel prózája. Tanulmányát, amelyet bátran mondhatunk pamfletnek, kötetben is megjelentette. Ha nem is adom szószserinti fordításában — mert nagyon hosszú —, igyekszem úgy kivonatolni, hogy a furcsa támadás egységesen hasson, és a szerző akarata, elgondolása kitűnjön belőle:

„Részemről — írja Gombrowicz — sokkal szubtilisabb eljárás lenne, ha nem zavarnám meg egyikét azoknak a ritka ceremóniáknak, amelyek számunkra még fennmaradtak. Bár ma már mindenben kételkedünk, ott haj-

longunk még mindig mélyen a Poézis, a Költő körül, és talán ez az egyedüli istenség, amelyet nem szégyellünk tömjénezéssel, még meghajlásokkal és lelkes felkiáltásokkal is isteníteni. „Ah, ah Shelley! Ah, ah Slowacki! Ah a költői szó, a költői küldetés, a költői lélek!” Mégis támadnom kell, még ezeket a „nagy példákat” is, és meg kell zavarnom, amennyire tőlem telik, ezt a ceremóniát, szertartást! Kinek a nevében is? A józan ész és az elementáris gúnyolódás nevében, tehát annak az érzésnek jegyében, amelyet minden stílusbeli hiba, minden hazugság, minden valóságtól való menekülés kelt bennünk.

Jelen tanulmányom tétele, hogy: *úgy szólván senki sem szereti a verssorokat, költeményeket, és hogy a verses költészet egyszerű fikció és hamisítvány csupán.* Úgy tűnik majd — gondolom —, hogy ez talán túl merész és komolytalan állítás. Mégis, kijelentem a magam nevében is, hogy nekem a versek egyáltalán nem tetszenek, sőt, hogy számomra egyenesen unalmasak. Azt mondjátok majd erre, hogy becsmérő és tagadó szellem vagyok. Nem, hiszen régen foglalkozom művészettel, annak nyelve egyáltalában nem idegen előttem. S nem alkalmazható ellenem az az egyszerű érv sem, hogy nincs bennem költői szenzibilitás. . . ellenkezőleg, nagy mértékben él bennem ez a lelki tulajdonság. S ha a költészet nem versekben, hanem prózai elemekkel elkeverve jelentkezik, felf ismerem, mint Shakespeare drámáiban, Dosztojevszkij vagy Pascal prózájában vagy egyszerűen. . . naplementekor, és ilyenkor éppen úgy érzek, mint más halandó. Miért unalmas akkor nekem mégis és miért kínoz az a laboratóriumi preparátum, amelyet „tisza költészetnek” mondunk? (Különösen verses alakban.) Miért nem tudom elviselni a monoton és szakadatlan „fennkölt” dalolást, miért álmosítanak el a rímek és a ritmus? Miért a legkevésbé érdekes számomra az öszses nyelvek közül a „költői nyelv”, miért vonz legkevésbé ez a Szépség, és miért a legneveltségesebb előttem az a mód, ahogy a költők magukról és Költészetükről beszélnek?”

Válaszul az önmaga által feltett kérdésre a lengyel író — bizonyos homályos utalással a költészet terén való „kísérletezések tarthatatlanságáról” — egy tréfás zenei kíséletére hivatkozik. Egyszer sikerült — mondja — két hangversenyt adnia, bár zongorán a boci-

boci tarkát sem tudja eljátszani. „Két hangversenyt rendeztem, amely abból állt, hogy ütögetni kezdtem vadul a billentyűket, és néhány — bevallom — a dologba beavatott szakértő taps nyomán, jelezve, hogy modern zenét adok... sikerült, mondom, egy egész nagy terem közönségének tapsát megszereznem. A fenébe, mondom, a kísérletekkel! De egypár példát tudnék mondani. Szerencse, hogy akik fennkölt módon tanácskoznak Paul Valéry költészetéről például tudnék mondani. Kiderülne ilyen kísérletekhez! Kiderülne ugyanis, hogy a „legteljesebb költői érettségnek” ez a birodalma... a legérettebb emberi zűrzavar tartománya, ahol blöff, misztifikáció, sznobizmus, hazugság és bárgyúság uralkodik! Viszont érdekes lenne Paul Valéryt mint az emberi éretlenség főpapját meztélábas szerzetesként elképzelni... rövid shortban persze”.

„Elvégeztem aztán a következő kísérletet — írja tovább. — Néhány mondatot, néhány gondolat-törödéket egy-egy költő verssoraiából összekevertem, abszurd verset szerkesztettem, és azt a versek igazi szerelmesinek körében, mint a „mester” legújabb művét, úgy olvastam fel. Hogy lelkesedtek, ó! Más alkalommal kezdtem kikérdegetni a lelkes híveket a költőnek erről vagy arról a verséről. Kiderült, hogy az előbb istenített verseket el sem olvasták... legalábbis nem olvasták végig. Hogy lehet — kérdeztem aztán — egy verset el sem olvasni, vagy nem végigolvasni, mégis lelkesedni érte? Gyönyörködni a lélek szavainak szinte matematikai adekvátságában... s nem venni észre, hogy az sok esetben csak... fecsegés! Milyen sok szó, mennyi szavalás, nyilatkozat, a szubtilitások és nüanszok finom átérzése... s aztán végig sem olvasni a költeményt. Persze, minden ilyen kísérlet, leleplezés zajjal és sértődöttséggel jár, és az „istenítők” serege megint csak megesküdne, hogy nincs igazunk!

A következő dilemmával álltam hát szemben: ezer ember ír verset, százezen olvassák ezeket a verseket... kivételes lények fejezik ki így magukat, versben — ösidők óta kivételes lény a poéta —, e sok dicsőség ellenére, a hírnév ilyen magas csúcsai ellenére nem tudom elnyomni magamban a gyanút, hogy ez a költői, alkotó mise valahogy üres szertartással folyik csak!

Egyre merészebben kerestem a választ arra a kérdésre: miért nem értem

én az úgynevezett tiszta költészetet? Miért? Talán abból az okból, mert — egészen tiszta állapotban — a cukor sem ízlik nekünk. Cukorral édesítjük a kávé, de nem ehetjük tányérról kánnal, mint a kását. Az úgynevezett tiszta költészetben éppen az a terhes, amiből sok van, amivel túltelített tehát: túl sok költészet, túl sok költői szó, túl sok metafora, túl sok szublimáció — s végül túl sok kondenzáció, és túlságos kiszublimáltsága a költőietlen elemeknek, ami végül oda vezet, hogy a vers valami vegyi termékhez hasonlít.

A „verselés” igen ünnepélyes formája a kifejezésnek... az évszázadok folyamán azonban megsokasodtak a dalnokok, akiknek — amíg daloltak — bizonyos merev pózt kellett felvenniök. Az egyik a másikat ébresztgeti, az egyik a másikat támogatja, és minél jobban elmerülnek a dalban... íme, már nem is a tömegeknek énekelnek, ha nem egymásnak! S így, egymás között versengve, állandóan tökéletesítve tudásukat a „dalolásban”, egész piramis keletkezett, amelynek csúcsai az égig érnek, s mi alulról „gyönyörködünk” bennük. Az, ami eleinte a próza ünnepi és pillantnyi felemelkedettsége volt, program lett, rendszer és mesterség — s ma az ember költő éppen úgy, mint ahogy mérnök vagy orvos. A Vers olyan csodálatos típusokat öltött, hogy nem mi alakítjuk őt, hanem ő formál bennünket. A költők rabszolgák lettek, s őket mint lényeket így jellemezhetnénk: olyan lények, akik nem fejezhetik ki többé önmagukat, hiszen nekik a verset kell kifejezniök!

Csakhogy a költészetben nincs fontosabb annál, mint az, hogy: fejezd ki önmagadat! Nem szabad soha szem elől téveszteniük, hogy minden stílus és minden állásfoglalás elimináció útján formálódik, és hogy alapjában — elszegényedés. Azért sohasem szabadna megengedni, hogy valamilyen állásfoglalás, álláspont túlságosan leredukálja (kifejezésbeli) lehetőségeinket, szájkiosarat rakva ajkunk elé. S ha amúgy is olyan „nem természetes” és „énekes” pretenkiózus közlésformáról van szó, még óvatosabbnak kell lennünk. Ezidőszert — sajnos —, ha művészetről beszélünk, sokkal több fáradságot és időt pazarolunk az ebben vagy abban a stílusban való tökéletesítésünkre (az ilyen vagy olyan álláspont kialakítására), mint saját viszonyunk kiépítésére magunk és magatartásunk között. Úgy tűnik, hogy a forma maga is érték

önmagában, tekintet nélkül arra, hogy gazdagít vagy elszegényít. Önfelédten tökéletesítjük a művészetet, s a legkisebb gondunk arra ügyelni, hogy megtartott-e velünk bizonyos kapcsolatot. Ápoljuk a költészetet, és nem gondolunk arra az elvre, hogy ami szép, nem feltétlenül „helyes” is. Pedig ha azt akarjuk, hogy a kultúra ne veszítsen el minden kapcsolatot az emberi individuummal... időről időre meg kell szakítanunk gondos alkotómunkánkat, és meg kell győződnünk arról, hogy az, amit alkotunk, valóban kifejez-e bennünket.

A humanizmusnak két homlokegyenest ellenkező válfaja van: az egyiket vallási humanizmusnak mondhatjuk, amelynek célja térdrekenyészíteni az embert az emberi kultúra alkotásai előtt. Ez arra tanít, hogy imádni kell például a Zenét, a Költészetet, az Istenséget. A másik — mint mai szellemünk makacsabb kifejezője —: viszszaadni az embernek a szuverenitását az Istenek és Múzsák felé, amelyek — végeredményben — az ember művei. (Ez utóbbi esetben azt a szót, hogy „művészet”, kis betűvel kell írni.) Kétségtelen, hogy az a stílus, amely képes az első és második említett irányzatot egyidejűleg kifejezni, teljesebb, precízebb, és adekvátábban adja a természetünkben lévő antimoniát; (törvényrohamozó szellemet), mint az olyan stílus, amely valk extremitásával csak egyikét fejezi ki érzésvilágunk e két pólusának. A művészek közül a költők azok, akik leginkább térdreborulnak — imádkoznak legtöbbit —, ők a „par excellence” és „ex professo” lelkészek, és az így felfogott Költészet... egyszerű szertartás. Éppen ez teszi, hogy a költők stílusa drasztikusan elégtelen, üres és tartalmatlan.

De beszéljünk csak tovább a stílusról! Azt mondjuk, hogy a művésznek önmagát kell kifejeznie. Azonban önmagát kifejezve arra is ügyelnie kell, hogy kifejezésmódja összhangban legyen a költő tényleges helyzetével a világban; nemcsak a világhoz való viszonyát kell megmutatnia, hanem a világ viszonyát — öfeléje. Aki gyáva és mégis hősi tónusban ír — stílushibát követ el. Aki úgy fejezi ki magát, hogy a világ őt megbecsüli és szereti —, közben az emberek nem becsülik és nem szeretik — az is stílus'alanság. Ha viszont meg akarjuk tudni tényleges helyzetünket a világban, nem kerülhetjük el az összehasonlítást olyan tényekkel és ténye-

zőkkel amelyek mások, mint a mieink. Az olyan, aki állandóan csak a saját hasonmására formált emberekkel érintkezik — aki tehát saját környezetének „terméke” —, annak soványabb, szűkebb, rosszabb stílusa lesz mint azé, aki különböző környezeteket és embereket ismert meg. Éppen ezért a költőknél erősen zavar nemcsak a semmivel sem kompenzált „hitük” és a teljes alázat a költészet iránt, hanem gyávának mondható „politikájuk” a valóság felé! Mert ők elzárkóznak a valóság elől, nem akarnak szembenézni vele, nem ismerik el, és szándékosan tagadják a „valóságjelenséget”, ami pedig nem erőt, hanem gyengeséget jelent.

Vajon a költők nem a költők számára alkotnak-e? Vajon nemcsak híveket keresnek, vagyis olyan embereket, mint amilyenek ők maguk? Vajon verseik nem egyetlen, szűk csoport termékei? Nem hermetikusak?

De igen!

Érthető — nem is vetem szemükre —, hogy „nehezek”... nem kívánom tőlük, hogy „mindenki számára érthető módon” írjanak, sem azt, hogy leszálljanak a kunyhóba. Az ilyen követelés egyértelmű lenne azzal, hogy önként lemondjanak legjellegzetesebb és leglényegesebb értékükről, mint amilyenek: az öntudat, értelem, nagyobb szenzibilitás, ismereteik az életről stb. — csak azért, hogy lemerüljenek az átlagos színvonalhoz. Nem, ezt soha egyetlen művészet sem teheti magáévá. Aki értelmes, megértő, szubtilis és mély, aki kifinomult, annak kifinomult módon kell szólnia. Mert csúcsoz léteznek, és nem azért léteznek, hogy a völgyekbe ereszkedjünk. Nem baj tehát, hogy a modern költészet nem mindenki számára hozzáférhető — hanem az a hiba, hogy egyoldalú világban azonos világok embereinek szűk közlésmódját jelenti.

Maga e sorok írója is makacsul védi a színvonalát — mondja tovább a lengyel író —, emellett azonban (ezt azért mondom, nehogy szememre vessék: olyan dolgokkal foglalkozom, amelyeket magam támadok), emellett azonban, ismétlem, egy pillanatig sem felejttem el soha, hogy saját „kis” világon túl, más világok is vannak. Én ha nem is írok a nagy tömegeknek, úgy írok mégis, mint akit e tömeg veszélyeztet (?) vagyis mint aki függ a tömegtől, vagy akit a tömeg formál. Állandó és lángoló harcban mindazokkal és mindazzal, ami akadályoz fejlődésemben... Az én művészetem nem a velem rokon alko-

tókhöz való viszonyában, hanem az ellenfélhez való viszonyában és a vele való harcban formálódott.”

Hát a költők? — teszi fel ezután a kérdést. Néhány homályos elméleti leszögezés után itt is rátér egy példára, egész különös hasonlatra.

„Engedjék meg, hogy eléjük tárjam a következő jelenetet: Képzelnünk el egy tizenöt főből álló csoportot. Egy közülük énekelni kezd. Ez az éneklés a hallgatók többségének unalmas, az énekes azonban nem gondol erre. Nem, ő úgy viselkedik, hogy elragadtatja ezzel a többieket. És azt kívánja, hogy mindannyian térdreboruljanak a Szépség előtt, megnemalkuvás nélküli elismerést követel poétikai funkciója iránt. Bár senki sem tulajdonít nagy jelentőséget „dalnokságának”, olyan arckifejezést ölt, mintha szavának döntő jelentősége lenne a világra, dörögi a szavait, hittel eltelve költői küldetése iránt; suttog, szárnyal, őrjöng, de nem akarja elhinni sem másoknak, sem önmagának, hogy ez a dalnokoskodás öneki magának is terhes, és kínozza, idegesíti, lévén, hogy sem szabadon, sem természetesen, sem közvetlenül nem fejezheti ki magát, hanem más költőtől örökölt formában... olyan formában, amely régen elvesztette az érintkezést a közvetlen emberi érzéssel... mégis nemcsak Poézist hirdet, hanem Poézison lelkesül, és maga a Költő ünnepli a költő nagyságát és fontosságát... Nemcsak az kívánja, hogy mások térdreboruljanak előtte, térdrehull ön maga előtt. Az ilyen emberre nem azt kell mondanunk hogy... túl sok terhet vett a vállára? Mert nemcsak hogy hisz a poézis erejében, hanem „edzi magát” erre a hitre, nemcsak hogy feláldozza magát másoknak, hanem másokat is arra kényszerít, hogy egyenek a mennyei manából. És az ilyen „hermetikusan zárt” lelkiállapotban ugyan hol keletkezhet rés, hogy betörjön rajta az élet? S ne hogy azt higgyék, hogy itt csak „harmadosztályú” dalnokoskákról szölok — nem, mindez vonatkozik a legnépszerűbb, legjobb költőkre!

Ez a valóság iránti tehetetlenség teszi elviselhetetlenné a költő stílusát és magatartását. Az ember, aki menekül a valóság elől, már nem talál sehol sem támaszt, és az „esetlegesség” a véletlen játékszere lesz. Abban a pillanatban, amikor a költők elvesztették szemük elől a konkrét embert, és tekintetüket az absztrakt Poézisra irányították,

semmi sem állíthatta meg őket többé a lejtőn, amely az abszurdumok szakadékába viszi őket. Minden önmagától nőtt ki öbennük. Metaforáik, megfosztva a fellépő-kengyeltől, öncélúakká váltak, és úgy elhatalmasodtak, hogy nincs is más a versekben, mint metafora. A nyelv — rituálissá lett. Ő, azok a „rózsák” és „árnyak” és „vágyak” és „fájdalom”, amelyeknek valaha megvolt a frissességük, elevenségük, üres szólamokká lettek. Ugyan ez vonatkozik a modernebb „szemaforokra”, a „spirálisra” és a többi kifejezésre. A nyelv ilyen szűkülése a stílus szűkülésétől kísérvé oda vezetett, hogy a versek ma már nem mások, mint öncélú „élmények” egy szigorú és szófukar szótár kombinációjában. Minél szűkebb lett a Szűkítés, a vértelen szépség, egyre Szébb lett; a Mélység egyre Mélyebb, a Nemesség egyre Nemesebb, a Tisztaság egyre Tisztább. És a vers egyre kondenzálódott (azokhoz az őserdőkhez hasonlít, amelyben csak néhány kutató ismeri a járását). Aztán a poéták elkezdték a kísérleteiket a „titokzatosság” irányába — ez az unalmas orgia sem tudja azonban lefelé való útjában megállítani a verset. Mert itt nem emberi alkotórőről, hanem szerbartásról van szó, amely oltár előtt folyik. S tíz vers közül legalább egy a Költői Szó Hatalmának dicsőségét vagy a Költő gloriifikációját zengi.

Megengedem, hogy ezek a beteges tünetek nem csak a költőket jellemzik. Ez a vallásos magatartás a prózát is kilkezdte, azt is pusztítja. Vegyük csak „Vergilius halálát” Broch-tól vagy az Ulissest vagy Franz Kafka néhány művét, és mindjárt fogalmunk lesz arról, hogy „különösségük” vagy „nagyságuk” milyen üres dolgok megvalósítása... mindenki tudja ezekről a művekről, hogy „kivételesen nagyok”, azonban távoliak hozzáférhetetlenek, hidegek... miután térdelve írták meg őket, nem az olvasóra, hanem a Művészetre vagy más absztrakcióra gondolva! Ez a próza ugyanabban a szellemben született, mint amely a költőkben él és lobog.”

Ez a világ — írja később Gombrowicz —, pontosabban világocska, semmiben sem különbözik a hermetikus és speciális világoktól: a sakkozók is azt hiszik, hogy a sakka a csúcsa az emberi alkotórőnek, megvan a maguk hierarchiája. Capablankáról ugyanazzal az istenfélelemmel beszélnek, mint a köl-

tők Mallarméről, és egyik a másikat biztosítja a maga jelentőségéről a felismerésekben. A sakkozók azonban nem törekszenek olyan univerzális szerepre, és azt, amit — nehezen bár, de — megbocsáthatunk a sakkozóknak, a költőknek semmiképpen nem bocsáthatjuk meg. Következménye aztán a már említett „kívülállás”; még az átlagos költők is valamely apokaliptikus lendülettel papolnak és jelentéktelen problémák gyilkosan komoly jelentőséget nyernek nálunk. Ez történik, ha a céhszellem legyőzi az univerzális szellemet!

A másik, a nem kevésbé kompromittáló tény — a költők száma. Mindahhoz, amit eddig a költészetben „feleslegesnek” jelöltünk meg, hozzá kell adni a zsenik túl nagy számát. Ezek az ultrademokratikus számok belülről döntögetik a gógos költői tornyot: valóban érdekes, ha, mondjuk, valami kongresszusuk megjelennek: a kivételes lények milyen nagy csoportja, valóban! Persze, az a művészet, amely légüres térben növekszik, ideális terep éppen azok számára, akiknek az üres individualizmus üres kielési forma ezeken a miniatűr lelki-farmokon! Nem is beszélve azokról a kritikákról, cikkekről, aforizmákról, tanulmányokról, amelyek valóban mulatságosak, és a versekkel meg a költőkkel kapcsolatban a napokban megjelennek. Nem más ez, mint a csöbörből-vödörbe való átöntögetés... ugyanakkor, egyidőben olyan bombasztikus és olyan naív, olyan gyerekes ez az átöntögetés, szinte hihetetlen, hogy olyan emberek, akik tolla a kezükben tevékenykednek, nem érzik az ilyen publicisztikának céljavesztettségét, sőt fonokságát. Ezek a stiliszták eddig nem fogták föl, hogy a költészetről nem lehet és nem szabad poétikus módon tárgyalni!

Igy és ilyen hangnemben beszél tovább pamphletjében Witold Gombrowicz. Az ember kicsit belefárad, maga az író is, amikor végül — nem kis letargiával — ezekkel a sorokkal fejezi be vitairatát: „Egészen biztos, ha ők (vagyis a költők és esztétikusok) képesek lennének felfogni és átnézni ezeket az igazságokat, és levonni aztán a következtetéseket — radikálisan változtatnák meg a „dalnokságról” vallott felfogásukat. Azonban — légy nyugodt, kedves olvasó, teszi hozzá — soha semmi nem fog megváltozni a költőben. S légy nyugodt, hogy ők — kollektív erejükre való tekintettel — ők, akik

rontják egyéni szenzibilitásunkat — mindig készek lesznek az ellenállásra... a támadások ellen, még a szándék ellen is, amely azt kívánja, hogy a művészet szűnjön meg fikció és ceremónia lenni, és csak az ember és ember közötti viszonyt tükrözze.”

A felvetett problémákat, a lengyel író — sokszor meghökkenítő — gondolatmenetét érdekes lenne pontról pontra követni. A rohamot a poéták ellen ebben a formájában (amelynek részleteiben lehet mémi igazság) így csak mint érdekességet közöltem, csak annak illusztrálására, milyen kuriózumok is vannak a világban. Mert egészen furcsa és új jelenség ez: Horatius még csak a rossz költőket támadta:

*Mint azt kin ragadós düh van, vagy
[sárga betegség,
Vagy holdkórságban sínik, vagy
[rossz nyavalyában
Ugy az esztelen verskoholót el
[messze került
Minden okos. . . . .*

A lengyel író azonban az egész költészetet „esztelen verskoholásnak” minősíti, mindenkit beledob a tűzbe, aki rímes-ritmikus formában fejezi ki lelkiállapotát. Igazán nem lenne a versnek, a poézisnek, — a versben írt poézisnek, ahogy ő mondja — barátja, igazi barátja a mai világban? Valóban csak sznobok rajonganak a költeményért, mert hát... megszületett, megszületett az új, szenzibilitás nélküli ember, aki nem akar belülről érkező lelki-transzmissziókat, tünődéseket az élet értelméről, az érzésről, a vágyról, szerelemről?

Alig hiszem!

Csak úgy a befejezésnél olvasva a furcsa írást megint, néhány legutolsó mondatával polemizálva, ezt az állítást ragadom ki: „... a stiliszták eddig nem fogták fel, hogy a költészetről nem szabad és nem lehet poétikus módon tárgyalni...” Hát ezt nem tudom semmiképpen sem elfogadni, mert éppen a napokban volt előttem három verssor, Babits Mihály három verssora, visszhang egy elolvasott könyvre — egy könyvre, tele költészetel... és a reáadás is költői:

*E madarak sose szállnak
E szél csak szele a szélnek
Ez árny csak árnya az árnyak...*

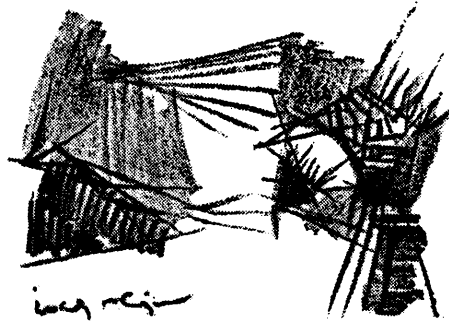
Bizony, egyoldalú tanulmány helyett beszédesebb ez a három sor! Pedighát: költészetről a költészet fegyverével

íródotit poétikus... még hozzá verses formában! És vagyok olyan bátor idézni egy egész különös ars poeticát, a mi József Attilánkét *A hetedik* című versének egyik szakaszát, amely a költőről és a költői alkotásról beszél:

*Ha költenél s van rá költséged
azt a verset heten költsék:
egy ki márványból rak falut
egy ki mikor szülték aludt
egy ki eget mér és bölint
egy kit a szó nevéen szólít,
egy ki lelkét úti nyélbe,*

*egy ki patkányt boncol élve —
kettő vitéz és tudós négy...
a hetedik te magad légy.*

Hogy szertartással készült ez a vers vagy sem, azt nem tudom... hogy pontosan követhető-e, még azt sem tudom... s nekem mégis ez az alig követhető vers hozta közelebb a költői alkotás lényegét! Sokkal közelebb például, mint... Witold Gombrowicz hosszú, nagyon hosszú, donkijhoti tanulmánya.

Műhelyben*

Bori Imre

Az írói műhely falai magányból épültek, a téglák benne azok a percek, amelyeket az író kézirata fölé hajolva eltölt, s így bármennyire is megnyitja az alkotó az alkotásra nyíló ajtókat, mindig marad ismeretlenség, titokzatosság az alkotásban, amely az olvasó elé kerül. S még több ismeretlenség, homály fedi a szemérmes író műhelyét, amelybe csigaként húzódik, és nem enged más szemet bepillantani oda. André Gide, a nagy francia író például tárulkozó író volt, aki egyik legregényszerűbb alkotását, a *Hamispénzverőket* úgy írta meg, hogy a regény helyett azt írta meg naplószerűen, hogyan írja regényét, amit még megtöltött e munka közben készített feljegyzéseivel is. Roger Martin du Gard, akinek műhelyéről beszélni szeretnénk, talán a legmesszebb állt Gide írói magatartásától: neki nem napló a legértékesebb alkotásai, hanem regénye, a *Thibault család*, elanynyira, hogy írója szinte elvész e hatalmas regény árnyékában.

S minél zárkózottabb az író, annál több kérdés bolygatja nyugalmát. Az érdeklődést alkotása műhelytitkai iránt nem tudta kielégíteni *Önéletrajzi és*

irodalmi emlékei közreadásával sem, amelynek szövege nemrégén jelent meg magyar nyelven.

Nevét a *Thibault család* című hatalmas, Nobel-díjjal koszorúzott regénye őrzi, amelyet a modernista irodalmak ellenfelei a klasszikus realizmus huszadik századbeli remekművének, a realista módszer életképesége „percöntő bizonyítékának” tartanak. S ha van valami, ami ki tudja váltani a kíváncsiság ingerét az olvasóban, akkor az éppen az előbb említett „percöntő realizmus” a modernizmus háborgó árából felbukkanón.

Azt is meg kell vallanunk azonban, hogy kíváncsiságunk megtört a magába zárkózott író szemérmes hallgatásán. Igaz, sok mindent megtudtunk nagy regénye keletkezése körülményeiről, de „realizmusa titkát” úgy látszik, sírba vitte.

Megtudtuk tőle, hogy a forma kérdését döntőnek érezte alkotás közben, elmesélte például, hogy a *Thibault család*ot tervezve nem röstellte a fáradságot, hogy egy jelenetet két különböző változatban írjon meg: „egyszer jelen időben, párbeszédes jelenetekben, egy-

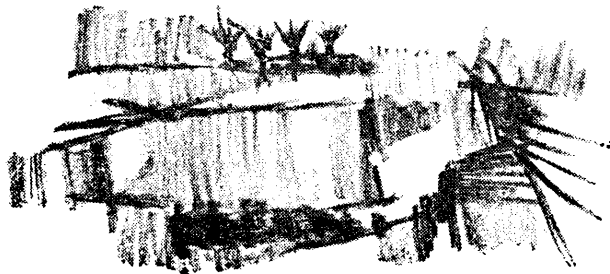
szer meg a klasszikus regények szokásos módján,” azután arról is értesülhetünk emlékezéseit olvasva, hogy az írói munka nem szórakozás, hanem nehéz testi és szellemi megpróbáltatás, hogy megszerkeszteni egy olyan nagy és sokfelé ágazó regény-történetet, mint amilyen az ő Nobel-díjas alkotása, a tervező mérnök körültekintő, minc'entre gondoló munkájához hasonlatos. Nem egy helyen bulkkamihatumk ilyen vallomásokra: „A telet azzal töltöttem, hogy rákásra halmoztam jegyzeteimet és rágódtam tervemen. Ma is látom magamat abban a döntő hónapban — 1920 májusában —, amikor a *Thibault család* megszületett magányomban, elszalkadva mindentől, egyedül jegyzetkötegeimmal, egyedül az új világegyetemben, amelyet lelkeimtől lelkedzett emberek népesítettek be. Azokhoz az ólomkatona-gyűjtőkhöz hasonlíthattam, akik maguk kitalálta környezetben bontakoztatják ki miniatűr hadseregeiket... Aprólékosan végig kellett kutatnom és végleges sorrendbe raknom céduláimat. Erre a célra egy nagy szobába összehordtam a ház valamennyi asztalát. Elgondolásom szerint a *Thibault család* története mintegy negyven évre terjedt s időközben tizenkét vagy tizenhárom jól körülhatárolt korszakra oszlott. Minden korszak külön korszakot jelentett. Zárt ajtók mögött, reggeltől estig álltam a nagy sakkasztal közepén, kezemben ceruzával, motesszel és néhány cédulával jöttem-mentem egyik asztaltól a másikig, haboztam, meggondoltam magamat, s

tízszor is visszafordultam, míg végre elhelyeztem a megfelelő rekeszbe az újaim között tartott jegyzeteket. A műnek egyetlen sora sem volt megírva, de már az egész ott állt a szemem előtt.

Tervezés, plasztikusság, higgadság, „az igazság keresése” — ezek azok a jegyek, amelyeket du Gard írói műhelyében forgácsokként felszedhetünk és feljegyzéseit olvasva magunkévá tehetünk. S ezek közül melyek nem jegyei bármelyik modern regényírónak is, ha nem nyúlunk ki a történet elmondására való alkosszók?

S végezetül hadd idézzek még néhány sort du Gard feljegyzéseiből, mert talán ezek a sorok vezetnek el bennünket realizmus megközelítéséhez leginkább. 1945 májusában jegyzi meg: „Belémérltem a témába s oly aprólékosan pontos igazságra törekszem a részletekben, hogy bizonyára nem akarják majd elhinni, hogy az egész kaland teljességgel kitalált dolog... Az elbeszélésnek ez az igaz volta, azt hiszem, természeti adomány: képesnek érzem magamat, hogy mindennek, amit csak elbeszélék, megadom az igazságnak ezt a fokát.” Amit itt mond, az már nem a realizmus, hanem minden nagy alkotó sajátossága, ez az a képesség, amely naggyá és halhatatlanná tette őket. Du Gard műhelyének is ez a tanulsága.

* Roger Martin du Gard: Önéletrajzi és irodalmi emlékek. Gondolat. Bp. 1960.

Az írói hírnév csodája*

Bori Imre

Csodálatos vallami az emberi múltlét, de még csodálatosabb és szeszélyesebb az írói hírnév és ezen túl, az írói halhatatlanság.

Mert voltak és vannak írók, akik százszámra jelentették meg könyveiket, a maguk korában a sikker, a dicsőség csúcsain álltak, a népszerűség meleg és simogató sugaraiban sütkéreztek, úgy látszott, évezredek múltján is emlegeti majd őket az utókor, és amíg ember emlékezik, az ő nevük is ott forog majd az ajkalkon. S idők múltával ebből a hírnévből, sikkerből, irodalmi rangból nem maradt semmi, csak az irodalomtörténészek emlékezte tartja számon őket, és egérrága könyvek őrzik a hajdani dicsőség immár porlepte emlékeit.

Van azután egy másik fajta írói sors is, ha nem számítjuk ide az örök halhatatlanságokat, mint amilyen Homérosz, Sophoklés, vagy Horatius, Dante és Shakespeare most is. Olyan írói sors is van, amely nem hétköznapi, szokatlanságában pedig megérdemli, hogy számon tartsuk. Ilyen a sorsa Menandrosnak, akinek nevét megőrizte ugyan az emberiség emlékezte, de műveit nem. Halhatatlanná vált, nincs olyan irodalomtörténet, amely a régi görögökről

beszélve, ne emlegetné a nevét, de a szorgalmas irodalomtörténészek e halhatatlanság aranyfedezeteként pársoros töredékeken kívül nem tudtak mást felmutatni.

Mert nem csodálatos-e, hogy immár kétezer éve emlegetnek egy író, értekezéseket írnak róla, neve fogalomná vált, de nincs megfogható bizonyítékunk halhatatlanságáról. Alkotásai felszívódtak az irodalmi köztudatba, ebből hámozták ki, hogy a római vígjáték nagymestere, Plautusz tanult tőle, sőt átmentette egyik hőst is, a hetvenkedő katona típusát; régi feljegyzésekben kikutatták drámái címét, kinyomozták vígjátékainak tartalmát, előhalászták bölcs mondcásait. Már-már irodalmi legendává nőtt alakja. Itt él kultúránkban, de láthatatlan, megragadni nem lehet, mert csak árny, egy név, egy emlék: tanítómester, akinek olyan kiténő tanítványai voltak, mint Plautusz és Molière, de ő maga a titokzatosság, az ismeretlenség ködébe burkolódzik.

És most, amikor a legendának vége, amikor a görögség kultúrájával foglalkozók végre megtalálták egyik vígjátéka teljes szövegét egy svájci könyvtár kéziratában, amikor megfajtották és elolvasták, kiténő, hogy Menandros nem

jogtalanul bitorolta a keveseknek megadatott örök emlékezetet, a mű méltó a híréhez, az író végre igazolta önmagát.

Az író, aki időszámításunk előtt 343-ban született és 293-ban halt meg, egészen modern vígjátékokat írt. Nagyon szerette az embert, és nem hitt az istenekben. Csak az emberben hitt, és így túllátott korán is; csak az emberi értékekre esküdött, amely nem ismer sem vagyoni, sem számmazásbeli különbséget. Sőt azt vallotta, hogy az ember jó, csak segíteni kell neki, hogy felismerje a maga emberségét. Azt hirdette, hogy „csak arra nézz ember létedre, ami emberi”, és ő mondta, hogy „az ember kedves, csak valóban legyen az”. „Bizony, esendő mincén, ami emberi” — olvashatjuk egyik töredékében, és talán nem véletlen, hogy a most megtalált vígjátéka ezt a címet viseli: *Az embergyűlölő*. A molière-i Misanthrop ósátyja lép eléink Knémón személyében, aki még egyetlen kedves szót nem mondott szomszédjának, aki azért imádkozik, bárcsak szárnya lenne, hogy a levegőben élve ne találkozzék emberrel.

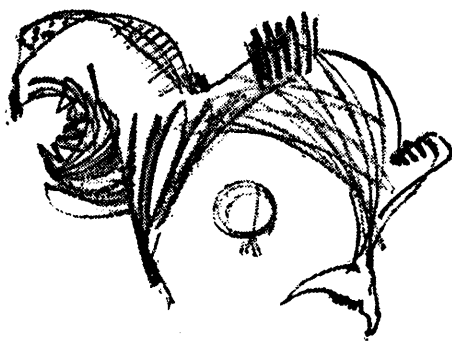
Ilyen ember Menandros hőse, és az író ilyen típus köré vonja az „emberi szolidaritás” vígjátékát. Amikor a fiatalok egybekelve lakodalmukat ülik, megtörténik a feloldozás: az embergyűlölő Krémón táncra perdül, és a vígjáték örök szokása szerint minden jól végződik, mindenki boldog.

Természetesen kétezer évvel ezelőtt is kellettek már fiatalok a vígjátékba, a házassági akadály is, amelyből a nevetés szilkráji pattannak ki, szerepelt zsörtölő szolga és a meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt-természetű gazdag fiatalember, no meg a szótlam apa zordságában sorvadó széplány is, akinek azonban esküvőjéről már nem maradhat el a vígjáték nézője sem.

Elevenen pereg ez a kétezer évig szunnyadt vígjáték, friss és fordulatos. Nem csalódtunk Menandrosban.

---

* Menandros: *Az embergyűlölő*. Az Okortudományi Társaság Kiadványai: I. Akadémiai Kiadó, Bp 1960. Fordította: Trencsényi-Waldupfeld Imre.

HALOTTI BESZÉD

John Philips Marquand amerikai író meghalt. A nálunk alig, vagy csak egyoldalúan ismert író vonzó egyéniségét John Mason Brown mutatja be a *Saturday Review* augusztus 13-i számában, s ugyanítt a Maxwell Geismar gondosan megfogalmazott, szabatos bírálatot az elhunyt író munkásságáról.

Marquand nem volt élvonalbeli író. A bostoni előkelő társasághoz tartozott, és sohasem tudta áthidalni azt a szakadékot, amely ennek a rétegnek szokásai és hagyományai, meg saját törekvései között tátongott. Így, ebből az ellentmondásból született meg a gondosan kidolgozott, gúnyos megfigyeléseken és enyhe megbocsátáson alapuló életmű. *The Late George Appley* (A megboldogult George Appley) című regénye 1938-ban jelent meg, és Pulitzer-díjjal tüntették ki. Ezt a könyvet a *Wickford Point* című regény — Geismar szerint — Marquand legjobb alkotása követte. A regény hőse feleségül vesz egy fiatal lányt, de csak azzal a föltétellel, hogy azonosítja magát a levitézlett újangliai arisztokrácia elveivel, mert jómaga is ehhez a letűnőben lévő társadalmi osztályhoz tartozik. Marquand mesteri képet fest az általa igen jól ismert emberekről.

Lényének kettőssége abban a törekvésben is kifejezésre jutott, hogy szerette a könnyű sikert. Már elismert író volt, könyvei komoly sikert arattak, amikor detektívregényeket kezdett írni. Hőse — Mister Moto — világszerte népszerű lett, és a szerző nevét nemcsak Amerikában, hanem — a két háború között — az egész világon ismertté tette. A kritikusok szerint ez a sikerhajhászás készítette Marquandot a *H. M. Pulham, Esquire* megírására is. H. M. Pulham alakja később egy egész sor marquandi regényhős öse lett.

Pulham felemásan bátor, felemásan szomorú, enyhén unalmas teremtménye a bostoni jótársaságnak. Jelszavát így lehetne megfogalmazni: „Jobb életet is élhettél volna, ha újra kezded, azonban...”

Ez a pszichikai alapeszme teremtette meg a Marquand regényeit jellemző felemásan realiztikus, alkalmazkodó légkört, amelyekbe remek szatirikus jelenetek, szellemes párbeszédok szövédnének, és teli vannak a múlt után érzett borongó vágyalkozással. Ez jellemzi a *So Little Time* (Oly kevés idő), *B. F. 's Daughter* (B. F. leánya), *Point of no Return* (Alhonnán nincs visszatérés) című regényeket, amelyek közül az utóbbival Marquand — hogy úgy mondjuk — elindította az ötvenes évek „kisvárosi regényeinek” mozgalmát, s megteremtette a „valahogy csak lesz ebben az öngyilkos világban” jelszavát.

Marquand — állapítja meg Geismar — birtokában volt mindazoknak a képességeknek, amelyekre a jó regényírónak szüksége van: éles szeme, kifinomult hallása volt, tudott megfelelő léghőmérsékletet teremteni, nagyszerűen rajzolta meg a társadalom jellegzetes képviselőinek alakját. Viszont: hiányzott belőle az egyéni bátorság és az erkölcsi szigor. Geismar fölveti a kérdést: nem szándékosan választotta-e Marquand az önmegtágadásnak ezt a formáját, s nem abban rejlik-e regényeinek értelme, hogy tiszteletreméltónak és elkerülhetetlennek tünteti fel az Egyesült Államok középosztályának reménytelenségét és így állítja be mindazokat a valamirevaló embereket, akiket — mint őt magát is — gúzsba kötött a népszerűség, a siker és az anyagi jólét.

A TOLSZTOJ-ÉVFORDULÓ ELŐTT

Novemberben lesz ötven éve, hogy Tolsztoj Leó meghalt. Az évforduló alkalmából — a Forc-alapítvány támogatásával — nemzetközi találkozót rendeztek Velencében. A megbeszélést összehívó bizottság tagjai között — jelenti a *New York Times Book Review* — az európai irodalom több nevezetessége foglalt helyet: E. M. Forster, Aldous Huxley és Francois Mauriac, az értekezleten pedig részt vett Alberto Moravia, Ignazio Silone, Ricardo Bacchelli (a tolsztoji értelemben vett epikus regények írója), John Dos Passos, Ernest Simmons (Tolsztoj életrajzírója), Herbert Read és mások. Nagy figyelmet keltett a szovjet küldöttség, amelynek tagjai között ott volt Nikkoláj Gudzi, Tolsztoj műveinek kiadója, Vladimir Jermilov kritikus és életrajzíró, továbbá Georgij Mankov, a szovjet írók szövetségének titkára.

Nyilvánvaló, hogy a küldöttség jelenléte a nyugatias környezetben különleges léghőmérsékletet teremtett és szokatlan témákat vetett föl. Jermilov elsősorban a forradalom szempontjából, Lenin ismert tételeivel magyarázta Tolsztoj munkásságát, és — igen epés válaszokat kapott, amelyek közül a nyugatiakat különösen Salvador de Madariaga válasza villanyozta föl. Madariaga fölszólalása befejezésétől ezt mondta: „Tolsztojt kinevezhetjük szent Márk tanítványának, szent Marx követőjének azonban semmi esetre sem!”

Az értekezlet részvevői nyolc ülést tartottak, és periférikus témákat is megvitattak. Szóba került — többek között — Tolsztoj álláspontja a vallással és a halállal szemben, az Anna Karenina szereplői stb. A beszámolókat és a vitákat erős — nem kizárólag politikai — antagonizmus jellemzi. Az ellentétes nézeteket talán így lehetne megfogalmazni: vajon Tolsztojban csak a művészt kell látni, akinek eszméi és elméleti kisiklásai mellékesek, vagy pedig mint nagyon is számottevő moralista és bölcselőre kell föltekinteni rá? Moravia az első álláspontot képviselte, s fölvetette a kérdést, milyen mértékben hat Tolsztoj epikus kifejezőmódja a mai írókra. Azt állította, hogy az efféle írásmód már mindentűtt túlhaladott, kivéve a Szovjet Szövetséget, ahol Tolsztojnak ma is vannak követői: Mihail Szoholov és Alekszandar Fagyejev. N. K. Narayan, indiai kiküldött, Tolsztoj erkölcsi tanításának nagyságára mutatott rá és arra a rendkívüli hatásra, amelyet a keleti irodalomra — többek között Gandhira is — tett.

Gyakorlati téren a szovjet kiküldöttek vitték a szót. Gudzi közölte a jelenlévőkkel, hogy 1928-tól 1959-ig 90 kötetben adták ki Tolsztoj összes műveit, amelyek közül 45 az irodalmi alkotásokat tartalmazza, 13 naplójegyzeteket és jegyzeteket közül, 31-ben a

nagy író leveleit, az utolsóban pedig Tolsztoj posthumus kéziratait hozták nyilvánosságra. Ez év novemberében — húsz kötetben — jelenik meg Tolsztoj összegyűjtött műveinek új kiadása háromszázezer példányszámban. Tolsztoj művei, továbbá a nagy íróról a Szovjet Szövetségben kiadott munkák négymillió példányszámban jelentek meg. Ezek a tények természetesen nem maradtak hatástalanul — hangsúlyozza a *New York Times Book Review* —, s elősegítették a közeledést még a szovjet delegátusok és az orosz emigránsok között is, akiknek soraiban öt amerikai, svédországi, franciaországi és olaszországi Tolsztoj-utód volt.

VISZÉLYBEN A RÁDIÓJÁTÉK?

A nyugat-németországi Ulmban is összeült egy értekezlet. Ez már időszerűbb kérdésekkel foglalkozott: a rádiójátékok helyzetével és jövőjével. A megbeszélést a Gruppe 47 elnevezésű irodalmi csoport hívta össze Hans Werner Richter vezetésével, a müncheni, hamburgi és baden-badeni rádióállomások anyagi támogatásával.

Az említett intézmények képviselőin kívül a németországi hangjáték-irodalom legjelesebb művelői: Günther Eich, Ilse Eichinger és Günther Grass vettek részt az értekezleten.

Három napon át hallgatták a hangszalagra vett rádiójátékokat és olvasták az új hangjátékok kéziratait — közöttük egy jugoszláv szerző Euridike-motívumokon alapuló művét is. (A nevét nem említik.) A legnagyobb figyelmet Wolfgang Hildesheimer: *Herren Walsers Raben* (Walsers úr hollói) című hangjátéka keltette, amelyben a reális történetek meseelemekkel keverednek. Sorrendben ezután Jan Rys cseh szerző *Das Netz* (Háló) című rádiójátéka következik, amely öt kórházi beteg beszélgetését idézi. Sikere volt a *Das andere Zimmer* (A másik szoba) című hangjátéknak is, amelyet P. Herbert lengyel lírikus írt. Tárgya: egy fiatal házaspár gyermeket vár, és igyekeznek meggyorsítani idős lakótársnőjük halálát, mert — szükségük van a szobájára. Günther Eich *Tiger Jussuf* című hangjátékának új változata nem tetszett, tekintet nélkül arra, hogy Eich mestere ennek a műfajnak. Alfred Andersch, a Gruppe 47 kiemelkedő tagjának *Albino* című rádiójátékát a bírálatok zápora követte.

Az értekezleten foglalkoztak a rádiójáték elvi kérdéseivel is. Nem fogalmazták meg ugyan ennek a fiatal irodalmi műfajnak a pontos meghatározását, egyhangúlag megállapították azonban, hogy különleges kifejezésmódot igényel. Eltértek a vélemények a tekintetben, hogy Goethe tulajdonképpen színpadra írta-e Iphigéniaját, viszont elfogadták azt a föltevést, hogy ha Friedrich Hebbel élne, a rádiónak és nem a színháznak írna. Nem merült föl kétség az iránt, hogy a gyors ütemben fejlődő távolballátás elvonja a hangjáték közönségének tömegeit, a televízió azonban csak azt veszi át — állapították meg —, ami a puszta szóalkozást jelenti, a hangjáték viszont megmarad a tiszta irodalmi kifejezésforma közvetítőjének. Igaz — szögezték le —, hogy a hangjáték azáltal, hogy kizárólag hanghatásokkal dolgozhat, kísértésbe viszi a szerzőt és túlzott elmelkedésre, lélekelemzésre csábítja — ez a veszély fenyegeti a modern regényt is. Egyetértettek abban, hogy a hangjátéknak mind nagyobb mértékben a beszéd megjelenítő erejére kell támaszkodnia, így teljesítheti feladatát. Ha él a rendelkezésre álló lehetőségekkel, fennmaradhat, ugyanúgy, mint a regény, melynek már harminc év óta jóslgatják bukását, s ugyanúgy, mint az opera, amelynek már hatvan év óta rendezgetik a temetését.

GYERMEKKORI EMLÉKEK

Marcel Pagnol közönségünk elsősorban mint színdarabíró ismeri, művei között azonban jónéhány regény is akad, s ezek közül is legjelentősebbek a gyermekkori visszaemlékezések. Eddig két ilyenfajta műve volt ismeretes: a *La gloire de mon père* (Apám dicsősége) és a *Le Château de ma mère* (Anyám kastélya), s most hagyta el a sajtót a harmadik, a *Le Temps des secrets* (A titkok ideje), amelyet René Lalou méltat a *Nouvelles Littéraires* augusztusi számában.

A regény hőse, a 11 éves Marcel, a nyári szünidőben Roquevert birtokra utazik, hogy vadászással, pajtásaival és Jules Verne olvasásával töltse napjait. Terveit váratlan esemény zavarja meg, amelynek hangulata elárad az egész cselekményen. Nagyanyja 1871-től szüntelenül gyanakszik férjére, Marcel nagyapjára, hogy párizsi tartózkodása során megcsalta — bizonyítéka azonban nincsen. Július 24-én, házasságkötésük 60. évfordulóján, kicsalja az igazságot férjéből. Amikor Marcel és szülei Roquevert-be érkeznek, ott találják a házban az orvost, akit éppen azon buzgólkodik, hogy kipiszkálja nagyapa vállából nagyanyó utolsó egyetlen fogát, amellyel — féltékenységtől űzve — megharapta. Marcel később sem, soha nem felejtette el, hogy édesanyja — szemben a többiekkel, akik a dühöngési jelenet után egyhangúlag bolondnak mondták nagyanyót — szomorúan mosolygva mondta: „Dehogy bolond, céhogy! Szerelmes...”

A sors úgy hozta magával, hogy Marcel is szerelmes lett ezen a nyáron, belehabarodott egy vele egykorú kislányba. A földéken találkozott vele, amikor a lányka kígyóktól rettegvé, tétovázva álldögált, nem tudta, melyik úton merjen elindulni. Marcel nagyvívduzül — mindenütt élöl járva — hazavezette. A kislány behívta fényűző otthonukba. Marcelt elkápráztatta a lalkás ragyogó bútorzata, Isabelle zongorajátéka és apjának — a nemesi álnéven író költőnek — patetikus hangú szavalása. Csak egy vágyat érzett: méltóvá lenni eszményképéhez. Arról ábrándozott, hogy a csöppnyi királynő lovagja legyen, ezzel szemben a lány rabul ejtette. Isabelle kisöccse kileste öket, elfecsegte titkukat apjának, és Marcel — véletlenül — saját fülével hallotta, amint az előkelő modorú apa hülyének nevezte. A katasztrófa nemsoká késett, Marcel viszontlátja szíve királynőjét, de hogyan? A kislányt heves hasmenés gyötörte, s kiderült az is, hogy nincs nemesi előnevük, hanem egyszerű polgári néven nevezik öket. Nem volt kisebb csapás az sem, amikor megtudta, hogy Isabelle apja részeges, nem költő, hanem a marseille-i helyi lap korrektora, de még ebből az állásából is elbocsátották, és hamarosan máshová költöznek. A fiún „édesbús bánat” vett erőt, s ettől az érzéstől akkor sem szabadult meg, amikor — a szünidő leteltével — visszatért a városba, hogy beiratkozzék a VI. osztályba. Itt is csalódás érte, elhatározta hát, hogy botrányt rendez, így vonja magára a figyelmet. Közölte pajtásaival, hogy bosszút áll egy kereskedő fián, aki sértegette az internátus mövendékeit. A könyv utolsó oldalain olvashatjuk, hogyan hajtotta végre bosszútervét.

A bíráló azt mondja, hogy ezek a könyvek jellemzik legihívőbbben Marcel Pagnol ízes, szellemes prózáját.

FÉNYKÉP ÉS SZÖVEG

Az *Arts* augusztusi száma a háború utáni francia könyvkiadói tevékenység 15 évének elemzését közli. A lap véleménye szerint nagy változások jellemzik ezt az időszakot. A háború után sok új, vállalkozószellemű ember kezdett foglalkozni könyvkiadással, közöttük Pierre Seghers, aki korábban cukrászsüteményt árult, és Albert Skira, aki viszont azelőtt — semmit sem csinált.

Az új francia könyvkiadók harminc százaléka újonc. Volt érdeklődés ahhoz, hogy fölismerjék az új idők követelményeit és lehetőségeit, bennük született meg az ötlet, hogy a fényképet a szöveg szerves alkotóelemévé tegyék. Pierre Seghers és az *Éditions du Seuil* kiadóvállalat több ilyen sorozatot adott ki, amelyek között különösen a *Microcosme*, a *Poètes d'aujourd'hui* (Mai költők), *Poètes de toujours* (Minőenkor költők) és a *Petite Planete* (Kis planéta) rendkívüli sikert arattak, és meglepően nagy példányszámot értek el.

A fényképészek és a montázkészítők nélkülözhetetlen munkatársai lettek a kiadói tevékenységnek. Montesquieu új kiadásához helikopterről csináltak fölvételeket, Montherlant könyvének illusztrációi viszont úgy készültek, hogy a fényképész két napig várt, amíg a *Les Jeunes Filles* (Fiatallányok) szerzőjének ablakai alatt elterülő sportpályán meg nem jelent a fruskák egy csoportja.

A modern fénykép új szintet adott a művészi reprodukciókat tartalmazó könyveknek is. A fekete-fehér tónusú képek helyett mind nagyobb teret kapnak a színes fényképek, és egyre élénkebben jut kifejezésre az a törekvés, hogy a reprodukciókat tartalmazó könyv az egyszerű, katalógizáló táblás helyett szerves művészi egységet alkosson. E téren Albert Skira dicsekedhet a legnagyobb sikerrel.

Az effajta kiadványok legfőbb problémája az, hogy sokba kerülnek. A könyvkiadók tehát — alkárcsak a filmek — koprodukcióba lépnek. Az *Édition de Pont-Royal* a *Historie de l'Europe et du génie européen* (Európa és az európai szellem története) című könyv kiadása előtt több ország kiadóival kötött koprodukciós szerződést, és a könyvet kilenc nyelven, százezer példányban nyomtatta ki.

A legnagyobb könyvsiker azonban a zsebkönyvek érték el. A *Librairie générale de France* közvetlenül a háború után kezdte meg a zsebkönyvek kiadását. Száz meg száz klasszikus és modern író művét — francia és külföldi remekeket — adták ki, és ma már ebben a sorozatban megjeleni minden író számára ugyanolyan megtiszteltetés, mint a Goncourt-díj elnyerése. Az effajta könyvtermelés döntő jellegű előfeltétele minden művelet gépesítése és normázása. Hogy minél olcsóbban adhassák ki a könyveket, a borítólapokat — tizenhatot — egyszerre nyomják.

A háború utáni francia könyvkiadás természetesen egyéb, nem anyagi jellegű sikereket is magáénak mondhat. A *Gallimard* könyvkiadóvállalat sokrétű és jelentős tevékenysége mellett kivételesen jelentős kultúrmissziót végez a *Julliard-ház* is — egy a sok újonc közül —, amely tizenöt év alatt mintegy ötszáz „oroszlánkörmöt”, úgynevezett első regényt adott ki. Julliard-nak nemcsak ahhoz van bátorsága, hogy teljesen ismeretlen szerzők műveit jelentesse meg, hanem arra is vállalkozik, hogy a könyvet három héttel a kézirat átvétele után ki is adja. Nem mindennapi ember, ha szabad ezt a kifejezést használni: szenvedélyes szerkesztő. Éjszakánként, éjfélről két óráig olvassa az új írók kéziratait, s ha valamelyik megdöbbent, szaktörtőinek megkérdése nélkül, tüstént nyomdába adja. Az eddig megjelent „első regények” közül kilenc nagy sikert aratott, negyven „zsebkönyv-szerző” pedig későbbi műveivel vált ismertté. Julliard hangoztatja, hogy „az a könyvkiadó, aki tisztában van mestersége szabályaival, tíz eset közül csak kilencszer tévedhet”.

A TORTÉNETÍRÓ KÖLTŐ SZERETNE LENNI

Robert Gravesről, hetven egyáltalán nem jelentéktelen könyv szerzőjéről közöl részletes tanulmányt a *The Kenyon Review*, Georges Steiner tollából. Olvasóközönségünk Graveset elsősorban mint az *En, Claudius, Az aranygyapjú* és a *Belizár herceg* íróját ismeri, pedig tevékenysége sokkal terjedelmesebb és sokrétűbb.

Graves az első világháborúban megsebesült, és családját már arról értesítették, hogy elesett. Ezek az egész életre kiható, döntő tapasztalatok szívbőljövő megbecsülést keltenek Gravesben a bátor emberek, általában a bátorság iránt és megvetést a T. S. Eliot és Ezra Pound-féle, elefántcsonttoronyba zárkózó költőkkel szemben. Írói sugallata, a könyvek iránti szeretete származásában gyökerezik: anyai nagybátyja a világszerte ismert német történész, Leopold von Ranke volt, nagyapja, a hajcáni limericki püspök fejtette meg a híres *Ogham* nevű ír kéziratot, anyai ágon pedig egészen a középkori skót királyokig vezetheti vissza családfáját. Ez a kettősség vezette a hivatásos író pályájára. Miután találkozott T. E. Lawrence ezredessel és megírta róla szóló könyvét, amellyel — 1927-ben — első üzleti sikerét elérte, Mallorca szigetére költözött. Ott él és dolgozik egy magányos házban, amelynek ablakai a Földközi-tengerre, történelmi regényeinek színhelyére néznek.

Graves elsősorban költőnek tartja magát, versekkel akarja megörökíteni nevét az angol irodalomban. Verskötetei 1926-ban, 1938-ban, 1947-ben, és 1955-ben jelentek meg. Költészete higgadt, racionális, versei nagyrészt rövidiek, egy nagyműveltségű, gondolkodó ember vallomásai, hangjuk az angol és a skót balladák hangja. Függetlenségét azonban, természetesen, nem verseinek, antológiaiainak, fordításainak (közöttük van az *Iliász* is) és számtalan cikkeknek, amelyek életművének tetemes részét jelentik, hanem történelmi regényeinek köszönheti.

Steiner véleménye szerint Graves érdemei e téren kivételesen nagyok, az ő munkásságát a történelmi regényírásban a *Pompei utolsó napjai* és a *Quo Vadis* hagyományai éltek. Graves új módszerrel dolgozik. Nem elégszik meg a tények regényes bemutatásával, hatalmas tudással fölfegyverkezve, minden írásában arra törekszik, hogy föltárja az „igazi” eseményeket, hogy bepillantson a történelem titkaiba. Módszerét ő maga „analeptikusnak” mondja, és így magyarázza: „Nem más ez, mint az elfelejtett események intuitív föltárása, az idő szándékos eltávolításának segítségével”. A történészek viszont éppen módszere miatt támadják és nevezik műkedvelőnek, sőt kuruzslónak, a valóságban azonban Graves éppen ezzel a tevékenységével valósította meg az áhított eszményt, a költői ideált, ami felé — sokkal kisebb eredménnyel — verseivel törekszik.

MAGYAR-ROMÁN IRODALMI KAPCSOLATOK VAJDASÁGBAN

A LUMINA ez évi 4. száma arról tanúskodik, hogy a bánáti román írók törekednek megismertetni népükkel a jugoszláviai magyar írók műveit.

Bori Imre beszámolója irodalmunk történeti fejlődését és jelen helyzetét foglalja össze. Herceg János novellája, Debreczeni József, Lataik István, Gál László és Fehér Ferenc versei jól sikerült fordításokban kerülnek a román olvasóközönség elé, és nyújtanak ízeletet irodalmunkból, elősegítve a kölcsönös megismerést.

G. Cz. A.

A *Les Lettres Francaises* Jean Prévost-nak szenteli augusztus 3-i számát, annak a francia írónak, akinek életműve és sorsa újszólván mitikusan hat az „új regény”, Sartre allegorikus színdarbjai és az algériai rémtettek elleni lanyha lázadás légkörében élő mai francia irodalomban.

Prévost 1901-ben született, iskoláit tanára, Alain erős befolyása alatt végezte. Először a *Navire d' Argent* szerkesztőségi titkára lett, majd az Europe szerkesztőségébe került. Az 1930. és 1931. esztendőt lektoraként Cambridge-ben töltötte, azután mint újságíró dolgozott több francia lapnál. Időközben írt, s már első könyvével bebizonyította, hogy szokatlanul élénk és minden iránt érdeklődésű ember. *A Plaisirs du sport* (A sport örömei) — hangsúlyozza Roger Nimier — a „türelem dicsérete”. A könyvet Montaigne-ről szóló tanulmánya követte. Egy éjszaka írta meg ezt az esszét. Regények, újabb esszék következnek, majd egy versgyűjtemény fordítása — összesen 15 könyv, és egyik sem jelentéktelen.

Prévost már 1936-ban elnyerte a Strauss-díjat összes műveivel, 1943-ban pedig, a megszállás tetőfokán, *Création chez Stendhal* (Stendhal alkotó művészete) című tanulmányáért a francia akadémia díját kapta meg. Ezt a munkát Henry Martineau, a legismertebb stendhalista, „Stendhal eredeti és szilárd emlékművének” nevezte.

A megszállás éveit egyébként az író kivételes lényének bizonyítékai. Mialatt tanulmányán dolgozott, élénk összeköttetésben állt az ellenállási mozgalom lyoni szervezetével. Később, amikor a Vercors hegység lábánál telepedett meg, Baudelaire-ről szóló könyvén dolgozott. Kéziratát halála után ásták ki rejtékhelyéről, a föld alól, és csak 1952-ben adták ki. Az 1944-es esztendő kemény harcokban telik el, Prévost újszólván le sem száll kerékpárjáról, ide-oda karikázik Grenoble, Lyon és Párizs között, illegális kapcsolatokat sző, pénzt, fegyvert, élelmiszert szerez a maquis-k számára, szerfölött ritka szabad estéin pedig ír. Tíz hetet tölt a Vercors hegyén, parancsnoka egy maquis-csoportnak — Goderville az álneve — és 1000 német katona ellen harcol. Visszavonulásra kényszerítik, öt napig egy barlangban rejtőzködik bajtársaival, és — irodalmi vitákat folytat. Megkísérli az áttörést az Isère völgyébe, ahol szintén harcok dúlnak, útközben azonban egy német járőr elfogja, és néhány bajtársával együtt agyonlövik. A *Les Lettres Francaises* említett számának valamennyi cikkírója: Marcel Achard, Aragon, André Maurois, Georges Sadoul és mások — mindnyájan Prévost ismerősei és jóbarátai — kivétel nélkül az író bátorságáról, szellemi és testi kitartásáról, szilárd jelleméről és egyenes gondolkodásáról tesznek tanúbizonyságot.

„Jean Prévost” — írja Nimier, az ifjabb nemzedék egyik képviselője, aki szintén csatlakozott a megtisztelő megemlékezéshez — „azok közé a nagy, megingathatatlan szellemek közé tartozott, amelyeket Franciaország meglehetősen szabályos időközben szül a világra... Az az érzésünk, hogy Albert Camus munkássága, keletkezése pillanatától kezdve, tovább viszi Jean Prévost életművének stafétabotját, ugyanazok az eszmények, ugyanaz az ízlés, ugyanaz a reagálás van meg benne is. Ne tekintsünk tehát a *Les Frères Bouquiquant* (Bouquiquant fivérek, Prévost regénye) írójára, mint olyasvalakire, aki korán halt meg, és nem találta meg a maga közönségét, Prévost-ban egy esetleges Nobel-díjas író és egy nemzedék tanítóját kell látnunk.”

TIZENÖT ÉVES A JUGOSZLÁVIAI ROMÁN SAJTÓ

A bánáti román kisebbség most ünnepli anyanyelvű sajtója megindulásának tizenötödik évfordulóját. Ügyszólván még el sem hallgattak a második világháború fegyverei, már 1945 május 3-án elhagyott a román kulturmunkások alibunári nagygyűlésén — melyen Vasko Popa elnökölt — a határozat egy román nyelvű hírlap megindításáról. A lap LIBERTATEA (Szabadság) címmel első ízben 1945. május 27-én jelent meg Versecen, és azóta folyamatosan minden vasárnap megjelenik, és tájékoztatja a mintegy 45 000 főnyi román népcsoportot a fontosabb hazai és külföldi eseményekről. Ebben a lapban láttak napvilágot a szépirodalom és publicisztika művelőinek első szabad és haladó szellemű írásai is, versben és prózában, eleinte időszakos irodalmi melléklet formájában. Később, 1947-ben ebből fejlődött ki a LUMINA (Világosság) című önálló irodalmi és társadalmi folyóirat, mely már ezres példányszámban jelenik meg kéthavonként. Másik hajtása, a BUCURIE PIONIRELOR (Pionírok Öröme) című gyermeklap már 1946-ban önállósodott. Maga a LIBERTATEA hírlap jelenleg ötezres példányszámban talál olvasókra. A LIBERTATEA sajtóvállalat kezében van az egész román nyelvű könyvkiadás is, mely igen szép tervet valósított meg a legjobb erők együttműködésével és összefogásával. Verseci nyomdájából tizenöt év alatt 314 különböző tárgyú kiadvány, mintegy félmillió példányban került ki. Csaknem teljesen ellátja tanfolyókkal a román iskolákat, azonkívül a hazai román írók eredeti műveivel, román klasszikusok kiadásával, a jugoszláv irodalom fordításával, politikai, gazdasági és egészségügyi ismeretterjesztő brosrúrákkal szolgálja a művelődést és haladást.

Mindezekből június hóban Versecen kiállítást rendeztek, melyen minden a kiadói tevékenység megindulása óta eddig megjelent román nyelvű sajtótermék látható volt.

A LUMINA ez évi 3. száma jubileumi visszapillantással és jelesebb munkatársai bemutatásával ünnepel.

G. Cz. A.

EGY KÖNYV, AMELYRE 110 ÉVIG VÁRTAK

Szeptember végén adták át a közhasználatnak a szerb-horvát nyelv új helyesírási szabályzatát, amelyen évekig dolgozott egy nyelvészekből és filológusokból álló bizottság. A helyesírás többé-kevésbé egységessé teszi az írásmódot a szerb-horvát nyelvterületen, és fontos lépést jelent a szerb-horvát irodalmi nyelv fejlődésében. Vlatko Pavletić kritikus a zágrábi Telegram c. hetilap október 7-i számában vezércikkben foglalkozik az új helyesírással.

1850-ben Bécsben a szerb és horvát irodalom és nyelvészet legkiemelkedőbb egyéniségei: Vuk Karadžić, Djuro Daničić Ivan Mažuranić és mások megbeszélést tartottak, s megállapodtak a szerb és horvát nyelv helyesírásának alapelveiben. Azóta a fejlődés sokirányú volt, s az akkori elvek csak most, 110 év múltán valósultak meg.

Pavletić megállapítja cikkében, hogy az új, közös helyesírás pillanatnyilag a legmegfelelőbb megoldást jelenti, s egyike a világ legdemokratikusabb helyesírásainak. Ebből egy gyengesége is következik, hogy ti. sok esetben lehetőséget nyújt a több, egyaránt helyes változat közötti választásra, s ezzel újabb problémákat tá-

maszt. A kettős alakok egyenrangúak, s ez a helyesírásnak és nyelvhasználatnak széles alapokat biztosít. Az új helyesírás a türelmesség elvén nyugszik, és mindenki számára elfogadható, mert nem kizárólagos.

A szabályzat megvalósítása sokban függ a pedagógusoktól: az ő gondoskodásuk és munkájuk biztosíthatja csak a helyes használatot, hangsúlyozza Pavletić. Fontos feladat vár a szerkesztőkre és írókra is. Az új helyesírás nem gátolja az egyéni stílus fejlődését, s a szerkesztők és lektorok közbelépése csak akkor lesz szükséges, ha az egyéni nyelv átlépi a helyesírási szabályok megengedte határokat. Az a tolerancia, amelyen a helyesírás alapszik, mondja Pavletić, teret enged az íróknak, hogy tovább gazdagítsák a szerb-horvát nyelvet.

A helyesírás új szabályzata nemcsak nyelvészeti, hanem politikai jelentőséggel is bír, mivel a maga módján kifejezi társadalmi munk fejlődésének elveit. Pavletić végül megállapítja: a helyesírási szabályokra is vonatkozik a Kommunista Szövetség programjának az a tétele, hogy számunkra semmi sem olyan szent, hogy ne lehessen túlhaladni, s ne adja át helyét annak, ami még haladóbb, még szabadabb, még emberibb.

A SZERB-HORVÁT KÖLTŐI NYELV SZÓTÁRA

Djordje Krstić, a belgrádi Kísérleti Fonetikai Intézet igazgatója nyilatkozatot adott az irányítása alatt működő intézmény munkájáról a Književne novine munkatársának. A lap október 7-i számában megjelent interjú arról tájékoztat bennünket, hogy az intézet munkatársai a modern költői nyelv szótárán dolgoznak. A mű felöleli az egész mai költői nyelv szókincsét, a második világháború utáni időszakból. Helyet kapnak benne azoknak a költőknek a szavai is, akik a háború előtt kezdtek el írni, s utána folytatták működésüket (Tin Ujević, Miloš Crnjanski, Miroslav Krleža stb.). Öt év alatt 204 verskötetet elemeztek az intézet munkatársai, s eddig 1 300 000 szót jegyeztek fel. Az eddigi kutatások, Krstić szerint, megmutatták, mely szavak dominálnak a mai szerb-horvát költői nyelvben. A munka még nem fejeződött be, de már megállapították, hogy Ivo Andrić, a *Híd a Drinán*, a *Trávniki krónika*, *Az elátkozott udvar* stb. szerzője leggyakrabban az ember szót használja műveiben, aztán az élet, világ stb. szavakat. Marko Ristić költő és esszéíró leggyakrabban használt szavai: élet, ember, regény, Miodrag Pavlović költőé: kéz, szem, nap, felhő, ember, éjszaka stb.

A szótárnak mintegy 800 oldala lesz. A szókincsnek ez a gyűjteménye lehetővé teszi, hogy megállapítsuk, mennyire tudja a költészet követni az életet, mennyire mélyül el az élet kérdéseinek vizsgálatában, mennyire tart lépést a tudomány fejlődésével stb. A szótár megkönnyíti a mai költészet és az egyes költők fejlődésének vizsgálatát is. Stilisztikai tanulságokat is ad majd ez a mű.

Djordje Krstić kijelentette, hogy az intézet a költői nyelv szótára mellett készíti az újságírás, a politikai élet, a próza, a dráma nyelvének szótárát is. Foglalkoznak az intézetben a régi írók nyelvével is (Branko Radičević, Vuk Karadžić, Djura Jakšić, és mások nyelvének szótára), és szándékuk ezt a munkát folytatni, hogy eljussanak a szerb-horvát nyelv első emlékeinek feldolgozásáig. Így készülhet majd el a szerb-horvát nyelv teljes költői szótára.

A THURZÓ-DÍJ SZABÁLYZATA

A zentai Községi Kultúrtaács 1960. ápr. 24-én határozatot hozott a Thurzó-díj megalapításáról, amely a következő szabályzat alapján kerül kiosztásra:

1. A Községi Kultúrtaács időnkint pályázatot hirdet a következő pályamunkákra:

- a) magyar nyelvű irodalmi jellegű diákmunkákra,
- b) Thurzó-versek szerbnyelvű műfordítására.

2. Az „a” pontban kitűzött pályázaton részt vehetnek a 14. életévüket be nem töltött elemi iskolás jugoszláviai tanulók, a „b” pontban feltüntetett pályázaton pedig minden jugoszláv állampolgár.

3. A pályázat kiírása alkalmával a Kultúrtaács meghatározza a pályaművek beküldésének határidejét és módját, valamint a bírálóbizottság névsorát.

4. A pályázatot egy irodalmi folyóiratban kell közzétenni, és a pályamunkák beküldési határideje nem lehet a közzétételtől számított 3 hónaptól rövidebb.

5. A Thurzó-díj 5 cm átmérőjű ezüstérem, amelynek elülső lapján a haladó költészetet szimbolizáló rajz és a „Thurzó díj” fölírás, hátlapján pedig Zenta címére és a díjnyertes neve áll. Minden díjnyertes oklevelet is kap.

6. A bírálóbizottság egy-egy pályázat alkalmával legtöbb 3 díjat adhat ki. A bírálóbizottság határozatát a pályázat határideje után eltelt 1 hónap alatt írásban adja be a Községi Kultúrtaácsnak, és ez legkésőbb újabb egy hónap alatt hirdeti ki az eredményt. Erről írásban kell értesíteni minden résztvevőt. A bírálóbizottság határozata ellen semmilyen föllebbezésnek nincs helye.

7. A pályázaton csak eddig nyomtatásban meg nem jelent írássokkal lehet részt venni. A pályaműhöz melléklendő jeligés borítéknak tartalmaznia kell a pályázónak erre vonatkozó kijelentését és a pályázó pontos adatait.

8. A bizottság a díjat nem nyert pályaművek szerzőinek nevét nem közli.

9. A díjnyertes pályaművekre a Kultúrtaács semmilyen közlési jogot nem formál, de a pályázaton résztvevő személy kötelezettséget vállal, hogy a díjnyertes írás, ha bármikor nyomtatásra kerül, azt a megjegyzést is viseli, hogy „a zentai Községi Kultúrtaács Thurzó-díját nyerte”.

10. Minden pályázó a pályaműhöz melléklendő jeligés borítékban aláírásával köteles igazolni, hogy ezen szabályzat előírásait ismeri.

MEGOKOLÁS

Thurzó Lajos halálának 10. évfordulója alkalmából községünk közössége ezen díj kiírásával kíván emléket állítani a község szülöttjének, Thurzó Lajos költőnek, aki a haladó vajdasági irodalom egyik úttörője volt, és részt vett községünk munkásmozgalmában. A pályázat „a” pontja emléket kíván állítani Thurzó Lajos fiatal-ság iránti szeretetének, amelyet igen sok gyermekverse tanúsít. A „b” pontban feltüntetett pályázat pedig Vajdaság népének közleledését hívott szolgálni. Mindez együttvéve, meggyőződésünk szerint, jelentős lépés lesz községünk szellemi fejlődésében.

JEGYZETEK

TAR GALLYON NÉGY KERESZT

Az elbeszélést a szerző nemrég megjelent, *Kínai szoba* című elbeszélés-kötetéből vettük. A könyv a noviszádi Forum kiadásában látott napvilágot.

ELMEGYEK HOZZA

A lengyel író itt közölt hangjátékát 1961 januárjában mutatja be a noviszádi rádió.

HOLT ERDŐ

Sreten Asanović, a fiatalabb crnogorai írónemzedékhez tartozik, legjelesebb prózaírójukként tartják számon.

VIHAR A CUKORNÁD ÜLTETVÉNYEK FELETT

Sartre múlt számunkban közölt riportrészletének befejező közleménye.

TARTALOMMUTATÓ

Gál László / Kínai versek — — — — —	843
Kvazimodo-Braun István / Tar gallyon négy kereszt — —	848
Zádkány Antal versei — — — — —	852
Mihal Tonecki / Elmegyek hozzá — — — — —	856
A MAI CRNAGORAI LÍRÁBÓL — — — — —	863
D. Juhász Zsuzsa / Egy öngyilkosság mellékszereplői — —	867
Báti Zsuzsa versei — — — — —	875
Sreten Asanović / Holt erdő — — — — —	877
Franz Mihály / A költő leírhatatlan ünnepnapja — — —	881
Jean Paul Sartre / Vihar a cukornád ültetvények felett — —	882
Bori Imre / Az élet szolgálatában — — — — —	892
Majtényi Mihály / Poézis vagy verskoholás? — — — —	904
Bori Imre / Műhelyben — — — — —	911
Bori Imre / Az írói hírnév csodája — — — — —	913
KRÓNKA — — — — —	915
JEGYZETEK — — — — —	925

Kapitány László rajzait a 851, 854, 866, 874, 876, 880, 910, 912 és a 914. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVÉSZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT.
1960. NOVEMBER. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD, VOJVODE MIŠIĆA 1.
— SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. —
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA —
ELŐFIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FÉLÉVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA
100 DINAR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom